
LAIŠKAS REDAKTORIUI

Apie asus ir šoferius

Gražina Sviderskytė

Sveikas, Redaktoriau,

Šiandien gera diena... skristi. Sėsti į lėktuvą, atsiplėšti nuo žemės ir judėti oru, besigrožint išdavikiškai pageltusiomis beržų viršūnėmis. Ką tik parašiau du sakinius vietoje vieno, nes, kai vartoju žodį „skristi“ tiesiogine prasme, kartais nesusikalbu: „Šiandien praskridau pro Rūdiškes“, – pasakau; ir išgirstu: „Aš irgi, tik įstrigau spūstyje.“ Vairuotojas lieja kelyje sukauptą apmaudą, o aš mintyse svarstau: kodėl žmonės neskraido, nors važinėja? Juk iš taško A į tašką B galima nuvykti ne vien ratais. JAV kompanija *Terrafugia* (lot. „Pabėgimas iš žemės“) žada kitąmet į rinką išleisti lėktuvą-automobilį *Transition*: važiuoji, išskeiđi sparnus, pakyli, skrendi, nusileidęs suskliaudi sparnus, važiuoji toliau. Nauja koncepcija, eros pradžia. Pabėgimas iš žemės... Et!

Garsiai šios temos nesvarstau, nes viskas aišku: žmonės neskraido, nes lengviau rasti šimtą priežasčių neskraidyti nei vieną argumentą skraidyti. Visų pirma, skrydžiui priešinasi prigimtis (tai jaučia kiekvienas be išimties), o ne įsitikinimas, kad skristi brangu ar pavojinga (tai retas teišmano). Kodėl, pirmąsyk pakilus nedideliu lėktuvu, spusteli paširdžius ir suvirpina nervų kutulys? Todėl, kad lėktuvas turi sparnus, o žmogus – ne. Sparnas ore veikia vienaip, o žmogus mąsto antraip. Skraidymo pradžiamokslis teigia, kad aukščiau ir greičiau reiškia saugiau. Žemiški instinktai, protas, patirtis teigia atvirkščiai. Skrydį sukūrė kitaminčių, laisvamanių vaizduotės galia. Lietuvos Civilinės aviacijos administracijos registre pernai gruodį buvo 375 lėktuvai, o „Regitros“ – 2 133 720 automobilių (5 690 kartų daugiau). Šito nė *Transition* nepakeis. Ką čia svarstysi?

Neskubėk piktintis, esą neprašyta rašau apie skraidymą. Mat dalykas, apie kurį prašei rašyti – televizijos tendencijos Lietuvoje – yra panašiai savaimė suprantamas ir garsiai retai tesvarstomas.

Televizijoje ištardama žodį „kurti“ kartais nesusikalbu: „Kuriu laidą“, – pasakau; ir išgirstu: „Ir mano laidą rodo, tik reitingai smunka.“ Kolega lieja direktorate sukauptą apmaudą, o aš mintyse svarstau: kodėl mūsų televizijos beveik nekuria, nors tiek daug rodo? Juk „kurti“ reiškia ne šiaip parodyti laidą X, bet sutverti kažką nauja, nors kiek vertinga... Et!

Garsiai šios temos nesvarstau, nes viskas aišku: televizijai lengviau rasti šimtą priežasčių šiaip rodyti nei vieną argumentą kurti. Visų pirma, kūrybai priešinasi jos prigimtis (tai jaučia kiekvienas be išimties), o ne gebėjimų ar pinigų stygius (tai retas teišmano). Kodėl įsijungus lietuvišką televiziją apima snaudulys? Todėl, kad ji rodo bemaž tą patį, ką ir vakar, užvakar, prieš dešimtmetį. Jei žmogus yra labiau kūrybingas, gyvena dinamiškiau, turiningiau, tai jo patirtis, protas, valia snauduliui priešinasi. Bet didžiuma inertiškai snaudžia. Tendencijos – stabilios: lietuviški televizijos kanalai – labiausiai žiūrimi, o valanda su Rūta (nesvarbu, su kuria iš dviejų) pritraukia triuškinamai daugiau žiūrovų nei koks nors pusvalandis su Rolandu Maskoliūnu. Šito joks

intelektualas, su pykčiu ar be jo, nepakeis. Atrodytų, ką čia svarstysi? Bet jei jau paklausai, tai ir pamėginkime.

Myliu lietuvišką televiziją, ypač – nacionalinius transliuotojus: ir komercinius, ir vadinamąjį visuomeninį (apie juos toliau ir rašysiu). Su jais išgyvenau bemaž visą atkurtos nepriklausomybės dvidešimtmetį. Patyriau žavių permainų. Antai iš pradžių visuomeninis kanalas neturėjo konkurentų, jo filmavimo grupė net į artimiausią griūvantį kolūkį dardėdavo prigrūstu autobusiuku, o redakcijoje svarbiausios technologijos buvo žalias telefonas su pirštu nutrintais numerių diskasukio dažais ir tekstus spausdinanti mašininkė. Dabar LRT transliuoja trimis televizijos kanalais, rinką dalijasi su būriu aršesnių konkurentų, o technologijos pažengė tiek, kad LTV žurnalistas, nešinas nedidele kuprine, transliuoja tiesiogiai nors iš Kolumbijos. Šratinuką pakeitė mygtukas, mygtuką – ach, vargas kalbantiems lietuviškai – jutiklinis kilimėlis (VLKK siūlomas termino *touchpad* atitikmuo)... *Terrafugia?*

Deja, ne. Technologiškai televizija tobulėja ne pati, ne savarankiškai. Ją tobulina globali evoliucija, epochinis poslinkis nuo rašto prie skaitmens, kuris, beje, ją ir sukūrė. Čia televizijos nuopelnas ne didesnis nei tūlo, kuris ataskaitą ar eilėraščio posmą suskrebena kompiuteriu. Viršininkas ar kritikas jo nepagirs už nuostabų kompiuterio išradimą, tik įvertins, ką juo parašė. Taigi svarbu ne tai, kaip pažangiai televizija transliuoja, bet ką ji sukuria. O mūsų nacionaliniai transliuotojai, su visa mano meile jiems, kuria mažokai, rodo vis tą patį.

Kaip viršininkas ar kritikas įvertintų tūlą, jei šis vis išmaningesniu kompiuteriu rašytų vis tokias pat ataskaitas ar tą patį eilėraščių? Išprašytų jį lauk, palinkėdamas užsidirbti duonos garbingesniais būdais. Paradoksalu, bet televizijai tokia logika negalioja.

Amerikiečių humanistas, komunikacijos teoretikas ir kritikas Neilas Postmanas knygoje *Technopoly* išsamiai nagrinėja virsmą, kai visuomenė iš kuriančiosios technologijas tampa technologijų valdoma visuomene. *Technopolyje* rinkodara, statistika, visuomenės apklausos, pseudomoksliniai tyrimai ir kitos neregimos technologijos konstruoja absurdišką informacijos monopolį, kuriame skaičiais vertinami net tokie abstraktūs žmogiškos sąmonės tvariniai kaip intelektas, žinios, grožis, prasmė. Televizijų kokybė irgi vertinama skaičiais, reitingais. „Gera televizija“ – ta, kurios reitingai geri. „Bloga“ – ta, kurios reitingai blogi. „Gera televizija“ gauna daugiau pinigų iš reklamos, plėtoja savireklama, skleidžia patrauklų savo įvaizdį, moka geresnius atlyginimus bei honorarus ir samdo „žvaigždes“, plečia transliacijų aprėptį ir taip dar didina reitingus – tampa vis „geresne“. „Bloga televizija“ gauna mažiau pinigų iš reklamos, apleidžia savireklama ir neišgali dėtis patrauklesnei nei yra iš tikrųjų, moka mažesnius arba vėluojančius atlyginimus bei honorarus ir samdo studentus, neplečia transliacijų aprėpties ir taip dar smukdo reitingus – tampa vis „blogesne“. Daug rinkodaros ir jokios kūrybos. Neveltui sakome „pasiekti reitingą“, o ne „sukurti reitingą“.

Bet kurios televizijos vadovas atsikirstų, kad reitingų sistema suteikia televizijai nepaprasto lankstumo ir paverčia ją demokratiškiausia institucija: pagal žiūrovų nuomonę sprendžiama, kurios laidos gyvens, o kurios mirs. *Tikroviškame gide prodiuseriams (A Real World Approach for Producers)* žinoma JAV prodiuserė Catherine Kellison įkvepiančiai nuteikia, kad veikiai reitingai patobulės ir susmigs taikliai, giliai it smeigtukai į smulkiausias demografines, amžiaus, lyties, rasės, interesų grupes, atskleisdami individualius žiūrėjimo ir vartojimo įpročius. Žiūrovas, anot Kellison, yra TV ir naujųjų medijų išlaikytojas, taigi gyvybiškai svarbu suprasti, ką jis žiūri ir ką nori matyti.

Tačiau Postmanas atverčia kitą medalio pusę: atvirksčiai, žiūrovams pataikaujanti televizija tampa nelanksti ir neveiksni. Ji nusikrato taikliausios kritikos lengvai pasiteisindama, kad rodo tai, ko nori auditorija. Ji nemato reikalo atsižvelgti į tradiciją, estetikos reikalavimus, tematikos priimtinumą, išlavintą skonį ar net paprastą aiškumą. Ji laikosi geležinės taisyklės: visa, kas rūpi, yra viešoji nuomonė. Televizija „kuria“ auditorijai, jos vertinimui ir supratimui. Bet juk paprastai kuriama ir dėl savęs, – idant išreikštum, ką

pats nori girdėti? Deja, nuolat besitaikstant su auditorijos viršenybe, kinta motyvacija. Visos pastangos skiriamos skaičiams didinti.

Tiesą sakant, lietuviškoje televizijoje yra dar įdomiau nei Postmano *technopolyje*. Čia rinkodara ne taip subtiliai užgožia ar nurungia kūrybą. Čia veši rinkodara su nacionaliniais ypatumais, o kūrybos iš principo tarsi nebūta. Gal taip susiklostė, nes, priešingai nei JAV, Lietuvoje nepatyrėme dešimtmečius trukusios demokratiškos žiniasklaidos raidos? Šiaip ar taip gali nustėrti, kokia praraja skiria mūsų televiziją nuo kūrybos. Juolab kad ties ta pačia praraja darniai išsirikiavę ir komerciniai kanalai, ir visuomeninis.

Įsivaizduokite, pavyzdžiui, kad komercinė televizija netikėtai investuoja į naują techniką: už žvėriškus pinigus nuperka mobilius įrenginius studijos kameroms ar modernų režisieriaus pultą, kuriuo eilines vakaro žinias galima vizualizuoti prašmatniai kaip kokį CNN arba – tiek to, būkime realistai – *Первый канал*. Puiku, nuo šiol laidas galima bent jau kūrybiškiau režisuoti. Bet – stebuklas! Pasirodo, kūrybiškumo blyksnis teaplankė naują išrinkusį ir nupirkusį technikos direktorių. Tie, kurie darbo sutartyse vadinami kūrybiniais darbuotojais, naująja technika nesidomi. Filmavimo ir transliavimo rutina ir po metų nepasikeičia. Ar kada nors pasikeis – nežinia.

Kitas pavyzdys: kita komercinė televizija užsimoja sukišti krūvą pinigų į aiškiai nekomercinę laidą. „Ko siekiate?“ – atsargiai teiraujasi samdomas darbuotojas, baimindamasis, kad vėl įsivels į stebuklinę pasaką. „Ai, tiesiog norim savo lėšomis sukurti gerą laidą“, – atsako jam su bičiuliška šypsena. O po pusmečio aiškėja, kad neva gerai laidai atseikėtas televizijos biudžetas jos kūrėjus pasiekia keistai sunykęs...

Gerai apie tai pagalvojus, trečiasis pavyzdys jau atrodo visai nekaltai. Visuomeninės televizijos kūrybiniai darbuotojai kone sukyla, kai administracija juos „apdovanoja“ nešiojamomis stotelėmis tiesioginėms transliacijoms: kam gi reikia tų stotelių, ir kas sugalvo šitaip švaistyti pinigus?

Mūsų kūrybiniai darbuotojai yra savaip teisūs. Jie nenori būti apkraunami vis naujomis pareigomis, kratosi didesnės atsakomybės ir nesileidžia išnaudojami, nes darbdaviai nelinkę mokėti už viršvalandžius, kvalifikaciją ar savišvietą. Dažnai vietoj normalių darbo santykių galioja Šeimininko ir Chamų nuostatos su baudžiamos elementais. Veikia ne šiaip geležinė, o nerūdijančio plieno taisyklė: *инициатива наказуема* (rus. „už iniciatyvą baudžiama“). Na, dėl Dievo, gerbiamas montažo režisieriaus, gal galėtumėte štai šį ar aną titrą ekrane užrašyti kitaip, negu rašėte iki šiol? „Mes niekada taip nedarėme“, – nukerta prie išklerusios klaviatūros priaugęs kūrybinis darbuotojas. Tiesa – jo pusėje, ir kūrybinis dialogas baigiasi nė neprasidėjęs.

Dėl to aš ir neigiu, kad mūsų televizijos nesugeba kurti, negali išmokti ar įpirkti kūrybos. Jos turi ne tik technikos, bet taip pat gabumų, žinių ir net – stebuklas?! – pinigų. Jei turimus resursus naudotų kryptingai ir efektyviai, kurtų gerai ir vis geriau.

Bet aš teigiu, kad kūryba svetima jų prigimčiai. Lietuviški komerciniai kanalai sutverti tam, kad siektų reitingų, pelno ir taptų „gera televizija“. Taigi jie elgiasi pateisinamai, kai iki idiotizmo išgrynina tuščiavidurį savo įvaizdį bei programą, ir daro klaidą, kai bergždžiai (jei ne įtartina) investuoja į naujoves. O mūsų visuomeninis kanalas sutvertas tiesiog tam, kad būtų. Per pastaruosius 20 metų jis sugalvojo, kad nori rodyti „tai, kas svarbiausia“. Bet jis vis dar neapsisprendė, kuo nori būti (tikriausiai girdėjote, kad rugsėjo pradžioje susirinkusi LRT Taryba patvirtino strategiją, kaip kurs LRT strategiją?). Taigi visuomeninis kanalas visada elgiasi pateisinamai, nes savo tikslą – tiesiog būti – pasiekia be jokių rinkodaros ypatumų ar kūrybinių kančių. Jo tikslą – būti – bet kuriuo atveju laiduoja valstybės įstatymai.

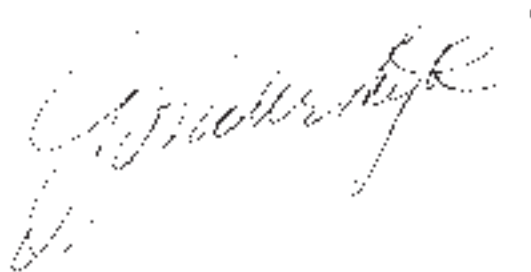
Tad, Redaktoriau, į Tavo pasiteiravimą apie televizijos tendencijas Lietuvoje, trumpai atsakyčiau taip: mano subjektyvia nuomone, Lietuvoje maža asų, nors daug šoferių. Galime, sugebame skraidyti kūrybos erdvėse, bet, matyt, įsikalbėjome ir įtikėjome priešingai. Tik kenčiame, užsisklendę siauro mąstymo dėžutėse, ir bliuuname, įstrigę spūstyse.

Ką siūlau? Ogi asmeniškai (nes solidarčiai nesiseka) liautis bliauti ir ignoruoti kitų

bliovimą, esą mūsų šalis per maža ir rinka per siaura, esą talentai čia negimsta, o publika be lėbavimo bei snukiadaužio nenurimsta. Tačiau finansų ministrės viešai mestą frazę „manantiems, kad išlaidos didėja dėl valdininkų, esu pasiruošusi trenkti į snukį“ – kuo skubiau įtraukti į vadovėlius, kad amžinai maištaujantys paaugliai atmestų peršamą *technopoliško*, antikūrybiško mąstymo etaloną ir užsispirtų mąstyti kritiškai, laisvai ir gyvybingai.

Regis, prašei statistikos, bet jos tyčia nepateikiau, nes manau, kad televizijų kokybės matavimai seniai nebeveda niekur, tik prikiša galvą informacijos šiukšlių ir, įgrūdę žmogų į akligatvį, dar gurina jo nosį į sienas. Verčiau leiskite pasiūlyti... išjungti televizorių ir apsižvalgyti savo akimis. Kuo plačiau, kuo aukščiau... Į debesis. Į tokią gražų rudenišką dangų. Išdrįsti pamatyti, kad Jūsų ir mano pasaulis nesibaigia nei Vilniaus savivaldybės, nei verslo centrų dangoraižiais, nei televizijos bokštu. Išdrįsti patikėti, kad per pačią automobilių spūstį galima nevaržomam skristi, tiesiog besigrožint išdavikiškai pageltusiomis beržų viršūnėmis. Šiandien tokia gera diena... kurti.

Vilnius, 2010-09-21

ČIKAGOS DIENORAŠTIS

Gabrielė Gailiūtė

Niekada gyvenime neplanavau rašyti knygų, daugių daugiausia svajojau rašyti *apie* knygas. Bet kai matai, kad ko nors labai trūksta, turi imti ir padaryti. Todėl suskirstau gyvenimą į šešetą būsimosios knygos skyrių, išimtu į kuprinę diktofoną ir keliauju, kaip pati įsivaizduoju, į Čikagą, greta kurios dabar gyvena t. Antanas Saulaitis SJ.

PIRMAS SKYRIUS. MOKSLAS IR PAŽINIMAS

Prisimenate Jimo Carey personažą filme *Yes Man* (*Jis sako taip*)? Maždaug taip apsisprendžiu elgtis Amerikoje: „Nori spurgų?“ – „Taip.“ „Paruoši salotas?“ – „Taip.“ „Ar tau čia patinka?“ – „Taip.“ „Važiuojam kartu?“ – „Taip, taip, taip! O kur?“ Aš pirmą kartą Amerikoje – man per daug smalsu ir įdomu, kad baiminčiausi pasirodyti vaikiška ar kokia nors ten neori. Iš pradžių didelėm akim dairausi į viską iš eilės: parkelį ir pėsčiomis vaikštančius „sportininkus“ jame, sandėlius primenančius prekybos centrus (su jais lyginant, *Maxima* atrodo interjero dizaino šedevras), negaliu atsistebėti, kiek kieme (taip, kieme, prie namo, tiesiog po langų) paukščių, voveraičių ir zuikių. Pradedu rinkti „pliusiukus“: ragavau *Dunkin' Donuts*, gėriau *frappuccino Starbucks*, iki soties prisivalgiau nuostabių steikų, nuėjau į italų restoraną, kur užsisakiau dvigubą *espresso* ir supratau, kodėl italai labai prastą kavą vadina *americano*... Miesto dar nematau – gyvenu priemiestyje: čia vaikščiojimas pėsčiomis yra ne susisiekimo priemonė, o sporto šaka, kuriai būtinai reikalingi specialūs batai, drabužiai, gertuvės, muzikos grotuvai ir kitokie *pribumbasai*; čia nėra viešojo transporto, čia nėra apskritai nieko, išskyrus gyvenamuosius namus ir prekybos centrus. Net džiaugiuosi ramybe – dar nespėju pajusti, kaip baisiai čia gali prislėgti nuobodulys. Vėliau, kai išlepintai senamiestietei jau darosi ankšta, pamažu įsigilinu į tokią – turbūt labai jau išskirtinai amerikietišką – gyvenimą. Prie priemiesčių amerikiečius pririša... mokyklos. Vadinamajame *inner city*, t. y. mieste, atmetus priemiesčius, veikia valstybinės mokyklos, kur vaikai nešiojasi ginklus, o smulkios šviesiaplaukės merginos nedrįsta darbinis. Tokių esame matę filmuose, pavyzdžiui, *Dangerous Minds*. Todėl padorūs žmonės, nusprendę kurti šeimą, dairosi namuko prie-

miestyje, kur dažniausiai kuriasi privačios (ne visos neįkandamai brangios, nors apskritai vaikų išmokslinimas yra vienas iš didžiausių finansinių amerikiečių rūpesčių) mokyklos, kuriose ir atmosfera, ir akademinis lygis daug geresnis. Savo ruožtu priemiesčiuose gyvena praktiškai visi žmonės, mažų mažiausiai išgalintys nusipirkti savo namus, todėl padoriams privačioms mokykloms *inner city* nėra beveik jokios paklausos. (Pasakiško grožio išimtis – Čikagos Šv. Ignaco jėzuitų gimnazija, deja, neturėjau progos smulkiau pasidomėti, iš kur susirenka jos mokiniai.) Šitai ir sukasi užburtas ratas: padorūs žmonės kraustosi į priemiesčius, todėl mieste ir nesusidaro sąlygų jiems gyventi. O gaila. Čikaga – toks pasakiškai smagus miestas. Atsipalaidavęs, nesusireikšminęs, patogus, bet kartu ir

Skulptūra „Pupa“ vienoje iš Čikagos aikščių. 2010. Autorės nuotr.

didmiestiškai judrus bei triukšmingas. Kai išlipi iš priemiestinio traukinio pagrindinėje stotyje, vos susilaikai nepasileidusi tekina, o dienos šviesoje kaip paskutinė kaimietė užverti galvą ir dairaisi į dangų raižančius pastatus, tarp kurių laksto skersvėjai. Grįžusi į Vilnių staiga supranti, kad nebemoki gatvėmis vaikščioti be kavos puoduko rankoje (*frappuccino* čia, deja, nėra, net

„Dainavos“ stovykla. 2010. Autorės nuotr.

nieko panašaus neįmanoma rasti, o juk paslaptis tokia paprasta – *grūstas* ledas vietoje ledo kubelių...), išlieka ir įprotis dairytis aukštyn – ir gerai, pop-psichologija moko, kad šitaip net depresiją įmanoma išgydyti...

Beje, visai kitoks jausmas lydi Vašingtone. Visas Vašingtono *downtown* pilnas japių: nei vaikų, nei senukų, nei ligonių, nei negražių žmonių, visi apsirengę labai brangiais drabužiais, su jogos kilimėliais po pažasčia ir laptopais bei (neabejotinai) labai svarbiais dokumentais kuprinėse ir rankinėse. Dar jokiam mieste nesutikau tokios darbštuolių armijos. Dviprasmiškas jausmas: viena vertus, aš juk gerbiu darbą ir darbštumą, o dauguma tų žmonių dirba rimtai – ir ne vien „valdžioje“, bet ir, pavyzdžiui, *National Geographic Society* (kur taip pat nuėjau nusilenkti) ar *Smithsonian* muziejuose (po kurių nebesinori eiti į jokią kitą muziejų pasaulyje, o *Air and Space* – tiesiog įkūnyta vaikystės svajonė būti kosmonaute). Kita vertus, mažumėlę ir nejauku – tiesiog ore tvyro ambicijų ir konkurencijos kvapas. Nors gal čia tik man taip pasirodė.

„Dainavos“ stovyklos lankytojai ir mylėtojai vis tikina, kaip labai jos gamta jiems primenanti Lietuvą. Man, tiesą sakant, neprimena – galbūt todėl, kad man brangus ir gražus atrodo ne tiek „Lietuvos“, kiek konkrečių jos vietų – Kuršių nerijos, Kernavės ar Palūšės –

kraštovaizdis. Bet Amerikos Didžiųjų ežerų regiono gamta tokia nuostabi, turtinga ir įvairi, kad net sunku suprasti, kam reikia ją lyginti su tokiu mažu ir – pripažinkime – geografiškai ne kažin kuo ypatingu Europos kampeliu. Atleiskite už neestetiską įvaizdį, bet vien skaičiuojant pakelėse suvažinėtus žvėriukus aiškiai justu, kad gyvūnija čia daug gausesnė negu Lietuvoje

ar Europoje apskritai. Vaikštai po prerijas, apžėlusias žmogaus ūgio žolę – jų dabar likę labai nedaug ir jas būtina kas porą metų nudeginti, mat tikroji prerijų augalija įpratusi prie dažnų žaibo ar indėnų sukeliamų gaisrų, o be jų ją tučiuojau nustelbia iš kitur atklydę augalai – ir kalbini pavėsyje snaudžiančias stirnas, neišgirdusias tavo žingsnių ir nepasprukusias. T. Antanas pasakoja, kad jos moka tik lietuviškai. O kai labai pasiseka, pro žiūronus (mano gidas visada turi juos kišenėje, jis labai myli gamtą ir taip daug moka apie ją papasakoti) lydi akimis baltagalvį erelį ar gražiausią paukštį pasaulyje – pilkajį garnį. Jo plunksnų spalvos neįmanoma pamiršti.

Bet rimčiausias mokslas Amerikoje – nieko nebijoti ir nesitikėti nieko blogo. Tikriausiai tai turima galvoje sakant, kad Lietuvoje žmonės „visi kažkokie pikti“. Nežinau, ar pikti, bet pati pajutau, kad esu įpratusi visada nežinia ko saugotis, o Amerikoje to visai nereikia. Ir tos neva dirbtinės šypsenos – visai nedirbtinės. Tiesiog kol žmogaus nepažįsti, reiškia, jis tau nepadarė nieko blogo, o jei nieko blogo nepadarė, tai negi gaila jam nusišypsoti, pasakyti komplimentą, pažiūrėti į akis? Labai tikiuosi grįžusi nuo to neatprasti – priešingai. Iš visos širdies linkiu sau ir savo aplinkai kuo labiau „suamerikonėti“.

ANTRAS SKYRIUS. RELIGIJA IR DVASINGUMAS

Tikra jėzuitų vasara. Vos mano vyriausiasis sūnėnas įstojo į Vilniaus jėzuitų gimnaziją, išlėkiau į jėzuito tėvo Jacques'o Marquette SJ įkurtąją Čikagą (na, paties miesto įkūrėju jis nelaikomas, tačiau kartu su bendražygiais jis buvo pirmasis europietis, apsistojęs žiemoti ten, kur vėliau įsikurs mano taip pamiltas miestas). Čia susitikau tėvą Antaną Saulaitį SJ – apšukau visą ratą: mudu susipažinome tada, kai jis buvo naujai paskirtas Lietuvos ir Latvijos jėzuitų provinciolu, o aš, Vilniaus jėzuitų gimnazijos laikraščio *Quo vadis* vyriausioji

redaktorė, nuskubėjau paimti iš jo interviu. Dabar – po keliolikos metų, per kuriuos aš suaugau, o jis nė trupučio nepasikeitė – ir vėl imu iš jo interviu.

Bet čia jėzuitams dar ne galas. „Dainavos“ stovykloje – jėzuitų ateitis, jaunas brolis Lukas Laniauskas SJ. Jau iš tolo trykštantis charizma, energija ir entuziazmu, visų mylimas, gerbiamas ir, duokdie, sekamas.

O taip pat – t. Artūras Sederevičius SJ, baigiantis mokslus Čikagos Lojolos universitete ir, matyt, ketinantis grįžti dirbuotis Lietuvos gimnazijose. Vienas iš pačių mieliausių šią vasarą mano sutiktų žmonių.

Kad čia ne šiaip sau „daug jėzuitų“, o tikra Viešpaties man sumanyta jėzuitų vasara, suprantu, savo svetingųjų šeiminių Dainos ir Sauliaus Čyvų namuose netikėtai aptikusi seniai „Amazonėje“ nusižiūrėtą knygą – t. Jameso Martino SJ *The Jesuit Guide to Almost Everything: A Spirituality for Real Life*. Skaitau ją visą ateitininkų moksleivių stovyklos savaitę „Dainavoje“ – mano pareigos čia užima labai nedaug laiko, oras puikus, tik deginkis ir deginkis paežerėje su gera knyga. Galim ginčytis iki užkimimo dėl to, ar jėzuitiškas auklėjimas mane taip traukia prie šv. Ignaco veiklaus dvasingumo ir vertybių, ar, priešingai, prigimtis pati linksta prie sau giminingo mokymo, bet man jėzuitai – vis tiek pati mieliausia Motinos Bažnyčios kišenė. Tokia, kuri liepia kasdien verstis kalnus – jei aš kam nors atrodau darboholikė, pasiskaitykite šv. Ignaco biografiją. Arba ne, tiesiog pasižiūrėkit, kaip atrodo dvylika tomų jo laišku, parašytų laisvu laiku nuo brolijos administravimo, misijų darbų, maldų ir kasdienio bendravimo su broliais. Taip, be gilaus dvasingumo ir nuolatinio bendravimo su Dievu, tai ir būtų darboholizmas, tik čia aš neturiu kompetencijos kalbėti kaip sielovadininkė, o asmeniškai „dalintis“ nemoku ir tikriausiai niekada nemokėsiu.

Keisčiausia yra tai, kad vasara Amerikoje nebuvo lengva, ir maniau, kad grįšiu pavargusi, bet grįžusi užsimačiau nubėgti maratoną, pabaigti jau pradėtą knygą ir pradėti dar kokias keturias, tobulinti užsienio kalbų žinias, savanoriauti ir dažniau ir prasmingiau bendrauti su draugais. Kitas žmogus mano vietoje galėtų sakyti, kad tam jį įkvepia kelionė, galimybė iš atstumo įvertinti savo gyvenimą, prasiplėtęs akiratis – o aš sakau, kad šv. Ignacas ir jo *magis*. Tegu jis ir padeda visus planus įgyvendinti.

TREČIAS SKYRIUS. VISUOMENĖ IR POLITIKA

Mergaičių chorelis „Dainavos“ stovykloje kuo rimčiausiais veidais traukia „Skinsiu raudoną rožę“. – Kaip įdomu, Lietuvoje šita daina – tiesiog kičo viršūnė, – sakau chorelio vadovei, nutaikiusi valandėlę šnektelėti. – O ką reiškia „kičo“? – nesupranta ji.

Kas yra kičas, Amerikoje nežino niekas. Vašingtone stovi *National Shrine* – XX a. suresta gotikinė katedra. Amerikiečiai iš visos širdies ja didžiuojasi ir nė nemano gėdytis, tūkstančiu metų pavėlavę. Lengviausia, aišku, būti tikrai *eurotrash* ir vien tyčiotis iš jų, bet kai gerai pagalvoji, supranti, kad neturi jokio objektyvaus argumento autentiką laikyti vertybe. Tai, ką toji katedra – ar ir mergaičių chorelio dainos – reiškia tiems žmonėms, yra tikri ir taurūs dalykai, o štai raiškos priemonės, pasirodo, yra beveik visai sutartinės...

***

Su ateitininkais sendraugiais toje pačioje „Dainavoje“ nagrinėjame Nerijos Putinaitės knygą *Nenutrūkusi styga*. Niekas nesukelia tiek emocijų, kiek pasažai apie dainų šventes: senosios kartos lietuviams dainų šventė – tiesiog tautiškumo viršūnė.

– Meilė muzikai savaime – puikus dalykas, bet iš kur jūs ištraukėte, kad ji kaip nors susijusi su buvimu lietuviu? – klausiu.

– Juk lietuviai visada dainavo! – vienas per kitą šaukia įsiaudrinę pašnekovai.

– O kuri gi tauta nedainavo? – sakau.

– Bet juk mes dainuojame lietuviškai!

National Shrine gotikinė katedra. Čikaga. 2010. Autorės nuotr.

– Tai kas?

Skubu pridurti, kad bent pora pašnekovų labai mane sužavėjo tuo, kaip puikiai jiems pasirodė suprantama tai, kas išdėstyta knygoje. O pora moterų, kurios pačios sakėsi turinčios daugiau ryšių su „trečiabangiais“ – po Nepriklausomybės atgavimo atvykusiais lietuviais, – net džiaugėsi, kad joms dabar daug lengviau juos suprasti. Tačiau liko vietų, kur diskusijos atmosfera kaito kaip reikalas.

***

Moksleivių stovykloje dienos baigiasi vakaro giesme:

Kaip grįžtančius namo paukščius

Parveski, Viešpatie, ir mus

Į žemę mūs tėvų...

– Kodėl pasirinkote būtent šitą giesmę? Juk iš tikrųjų tie vaikai nesiveržia grįžti į Lietuvą, ir tegu nesiveržia, juk ir čia galima prasmingai ir įdomiai gyventi. O jei veržtųsi, juk niekur jų nereikia parvesti – tegu sėda į lėktuvą ir parskrenda... – mėginu kalbinti vėliau į sendraugių stovyklą susirinkusius jų tėvus.

– Kad tu čia gal per giliai kapstai... – sutrinka šie.

Gal ir per giliai, bet man – sakykime, stebėtojai iš šalies – tikrai pasirodė verta pastebėti, kad Amerikos lietuvių tautinė tapatybė iš esmės paremta Tėvynės ilge-

siu: net ir po to, kai Tėvynės šiaip sau ilgėtis nebėra reikalo, galima į ją grįžti, jei jau be jos taip skaudu, kaip deklaruojama jų dainose ir giesmėse.

***

Paskutinę dieną su sendraugiais, pabaigę nagrinėti atskirus knygos skyrius, sutariame pasišnekėti apie jų patirtį su „trečiabangiais“. Labiausiai girdimas skundas – kad „trečiabangiai“ atveda vaikus į mokyklą ir patys pasineria į darbą, tikėdamiesi, kad atžalomis užsiims kas nors kitas, o patys nerodo jokios iniciatyvos. Po kelių minučių toje pat diskusijoje paaikškėja, kad šitaip priekaištujančių dauguma – *nedirbančios* mamos.

***

Visas šitas nuotrupas pasakojų ne tam, kad išjuokčiau ar sumenkinčiau man tokius šiltus ir svetingus „dipukus“. Man tiesiog buvo nuoširdžiai įdomu ir nuostabu. Kad visokių nesusipratimų ir skirtumų tarp Amerikos ir Lietuvos lietuvių pasitaiko, buvau girdėjusi ir net mačiusi, tik dažniausiai iš tolo. Dabar, ilgiau pabuvusi tarp jų, suvokiau, kad tie skirtumai be galo sudėtingi. O svarbiausia, kad nė viena pusė čia nėra iki galo teisi

Čikagos dangoraižiai. 2010. Autorės nuotr.

ar neteisi. Nors tam tikra prasme teisiam būti čia ir neįmanoma, – bet sugyventi būtina. Negražu juoktis iš darytos „dipukų“ lietuvių kalbos, – bet ji tikrai dar-kyta. Kita vertus, nevalia neįvertinti, kiek pastangų jiems kainuoja jos nepamiršti. Štai dar viena istorijėlė pabaigai. Moksleivių stovykloje mano darbas buvo taisyti į stovyklos laikraštėlių rašančių vaikų tekstus. Linkiu jokiai lietuvių kalbos mokytojai jų nepamatyti. Bet iš visų tų vaikų ryškiai išsiskyrė viena mergaitė, kuri, kaip vėliau paaiškėjo, vienerius metus pagal kažkokius mainus mokėsi gimnazijoje Lietuvoje. Kodėl tokiuose mainuose nedalyvauja daugiau Amerikos lietuvių vaikų? Pasirodo, didžiausia problema yra amerikietiškos mokyklos, kurios nepripažįsta jokios kitos šalies programos, ir grįžusiems vaikams tenka kartoti praleistuosius metus. O tiek „pastangų“ įdėti nei vaikai, nei jų tėvai nebenori.

Tiesiog kyla noras parašyti dar vieną knygą – apie lietuvių ir lietuvių, kad ir kur jie būtų...

KETVIRTAS SKYRIUS. DARBAS IR PROFESIJA

Medžiagą knygai įrašome greitai ir su malonumu. Negaliu atsidžiaugti, kad taip puikiai pasiruošėme iš anksto (aš bendravau su jaunimu ir aiškinasi, kas jam rūpi, o t. Antanas, gavęs mano parengtus apmatus, aiškiai skaitė knygas ir žvalgėsi į paauglius savo aplinkoje – visus atsakymus išpyškino kaip žirnius į sieną). Bet labiausiai smagu matyti, kiek širdies ir entuziazmo į mudviejų bendrą darbą sudeda t. Antanas.

O Pal. Jurgio Matulaičio misija, diriguojama t. Antano ir taip svetingai į savo namus mane priėmusios Dainos Čyvienės, veikia kaip laikrodukas. Net tvankiais vasaros sekmdieniais bažnyčioje pilna, kas savaitę po keletą krikštytųjų, vestuvių, laidotuvių. Be viso to – lietuviška mokyklėlė šeštadieniais, vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų katechezė, darželis patiems mažiausiems, chorai, šokiai, krepšinis... Gražu matyti, kaip žodžiai nesiskiria nuo darbų: t. Antanas ir knygoje pasakoja, kad krikščioniškojo gyvenimo esmė – ne koks nors uždaras „dvasingumas“, o visų pirma tarnystė visiems,

kam tik jos reikia. Jei nieko daugiau, tegu šito iš jo knygos išmoksta ir Lietuvos jaunimas.

Bus ta knyga, bus. Amerikoje tiek kartų turėjau pasakoti, ko čia atvykau ir *apie ką* bus knyga, kad net pavargau. Sunkiausia tai, kad net kai surezgu kokį nors atsakymą – „tokia knyga jaunimui apie įvairius svarbius gyvenimo klausimus“ – į ją niekaip netelpa visa meilė ir įkarštis, su kuriuo tą knygą rašome. Turėčiau sakyti – tai bus knyga, kurios man labai reikėjo prieš dešimt metų, bet nebuvo. Bet taip pasakyti nemoku net šiltiesiems amerikiečiams – tai ir čia daug neaiškinsiu. Bus labai svarbi, gera ir prasminga knyga – pamatysit.

PENKTAS SKYRIUS. TĖVAI IR SAVARANKIŠKUMAS

Tėvai keliauja pėsčiomis iš Asyžiaus į Romą, pakeliui „susitranzuoja“ šv. Pranciškų ir pasiklysta kalnuose, bet viskas baigiasi laimingai.

ŠEŠTAS SKYRIUS. DRAUGAI IR BENDRAAMŽIAI

Aš baisiai pasiūlgau savo gyvenimo. Ne todėl, kad Amerikoje būtų blogai – jau minėjau, kaip svetingai ir šiltai čia buvau priimta, o jei ir pasitaiko šiokių tokių įtampų, tai jos vertos rimto apmąstymo, o ne išiskaudinimo. Bet čia – tarp užtikrintų katalikų, tarp gerų, dorų žmonių, kurių, regis, man nuolat trūksta, gyvenant Lietuvoje, staiga baisiausiai ilgiuosi *savo* gyvenimo ir savo aplinkos – dažnai kokios nors ateistuojančios, kartais ciniškos, pilnos įnirtingų diskusijų ir gilių filosofinių nesutarimų. Šią kelionę mintyse buvau įvardijusi „atostogomis nuo savo gyvenimo“, bet, kaip sakoma, *careful what you wish for – you might just get it*. Nežinau, ar pasisėmiau kokių nors apčiuopiamų argumentų visoms toms diskusijoms su draugais apie Dievą, Bažnyčią, politiką ir visuomenę. Bet, viena vertus, pabuvusi „patogioje“ katalikybėje, pasijutau joje kažkaip tvirčiau. Kita vertus, ir dar svarbiau – supratau, kad „patogi“ katalikybė – ne man. Man – nepaliaujami galvosūkiai, ginčai, straipsniai, gal net knygos, man – *magis*. ❧

POTOTALINĖS VISUOMENĖS PASTANGOS GYVENTI TEISINGAI

Irena Vaišvilaitė

Skelbiamas tekstas parengtas pagal plenarinį pranešimą, skaitytą š. m. rugsėjo 17 d. atidarant tarptautinį seminarą „Laisvės dovana: Permainų ir iššūkių istorija“. Seminaras buvo surengtas rugsėjo 19–21 d. Vilniuje vykusios *Iustitia et Pax* komitetų Konferencijos metinės Generalinės asamblėjos proga. *Iustitia et Pax* nacionaliniai komitetai, steigiami ar tvirtinami Katalikų Bažnyčios Vyskupų konferencijų, veikia daugelyje Europos šalių, skleisdami Bažnyčios socialinį mokymą Europos šalyse ir europinėse institucijose. Paskaita, pateikusi svečiams iš įvairių Europos šalių Lietuvos visuomenės problemų apžvalgą teisingumo ir taikos pjūviu, buvo kartu ir įvadas į kitą dieną vykusius teminius užsiėmimus grupėse.

Prieš daugiau nei du dešimtmečius, kai Lietuva ir kitos dvi Baltijos valstybės dažnai užimdavo pirmuosius tarptautinės žiniasklaidos puslapius, gausiuose mitinguose Lietuvos žmonės reikalavo istorinės tiesos ir teisingumo. Buvo reikalaujama pripažinti tiesą apie prievartinę Baltijos šalių okupaciją ir atitaisyti skriaudą, sugražinant toms šalims nepriklausomybę. Įsisiūbavus tautiniam Sąjūdžiui, didžiausio entuziazmo ir optimizmo laikotarpiu retas abejojo, kad, atgavusi nepriklausomybę, Lietuva sugebės spėriai sukurti gerovės ir teisingą valstybę.

Po pirmųjų santykinai laisvų rinkimų išrinkta Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1990 m. kovo 11 d. paskelbė apie nepriklausomos valstybės atkūrimą. Lietuvos visuomenė neišsigando Sovietų Sąjungos bauginimų, atsilaikė prieš karinio perversmo bandymą, ištvėrė alinančią blokadą ir sulaukė tarptautinio savo valstybės pripažinimo. Dar po dvylikos su puse metų – 2004-aisiais – Lietuva tapo NATO ir Europos Sąjungos nare. Į gyvenimą žengia pirmoji, jau nepriklausomoje valstybėje ir demokratinėje santvarkoje gimusi karta, kuriai sovietinė tikrovė yra tokia pat tolima kaip bet kuri senovės istorijos epocha. Istorinis teisingumas triumfavo, Lietuvos žmonės įgyvendino teisę turėti suverenią valstybę ir patys kalbėti apie savo istoriją – tai gi atkurti teisingumą srityse, kur jis buvo brutaliai pažeistas. Tačiau sutarimas dėl teisingumo ir juo labiau dėl jo įgyvendinimo nebuvo paprastas, nes visuomenė,

kaip paaiškėjo, buvo daug labiau pasidalijusi, nei buvo galima manyti iš masinių mitingų ar pirmųjų Sąjūdžio iniciatyvų.

Nukentėjusieji nuo sovietinių represijų reikalavo savo teisių atkūrimo. Tai lietė dešimtis tūkstančių tremtinių, kurie 1940 ir 1948–1952 m. buvo deportuoti į Sibirą prievartiniais darbams, bei politinius Gulago kalinius. Tie, kurie iš kalinimo ir tremties vietų grįžo į Tėvynę, negalėjo apsigyventi savo namuose, neteko viso turėto turto, buvo ribojamos jų ir jų šeimų galimybės užimti aukštesnes pareigas, įgyti išsilavinimą. Šį siekį rėmė, atrodo, dauguma visuomenės, nors socialinių tyrimų šiuo klausimu niekada nebuvo atlikta.

Teisingumo atkūrimas buvo siejamas su antisovietinio pasipriešinimo dalyvių reabilitacija. Tūkstančiai žuvusiųjų pasipriešinimo dalyvių buvo palaidoti nepažymėtuose kapuose, pats pasipriešinimas buvo juodinamas ir diskredituojamas, laikomas nusikalstamu kriminaliniu sąjūdžiu, tad ne tik žuvusiųjų pagerbimas, likusių gyvųjų socialinės garantijos, bet ir visų pirma tiesa apie pasipriešinimą buvo būtina teisingumui atkurti. Per 20 metų surinkta ir paskelbta daugybė medžiagos apie pasipriešinimą, bandoma jį integruoti į Lietuvos valstybingumo istoriją, tačiau tie bandymai susiduria su kritika, ir pasipriešinimo istorija šiuo metu yra sakytum lygiagreti Lietuvos istorijos po Antrojo pasaulinio karo dalis, dėl kurios vertinimo tebevyksta, tegu ir ne visada viešai matomos, kovos.

Dauguma to, ką vykdė Lietuvą okupavusi Sovietų Sąjunga, siekiant Lietuvos nepriklausomybės buvo suvokiama kaip *ne-teisė* – greta masinių represijų tai buvo sąžinės ir žodžio laisvės varžymas, visų pasaulietinių bei bažnytinių organizacijų uždarymas, iš esmės visuotinė nacionalizacija, visuomenės narius pavertusi samdomais darbuotojais, neturėjusiais teisės ir galimybių derėtis dėl savo įdarbinimo sąlygų.

Tad teisingumo atstatymas buvo siejamas ne tik su tikėjimo, žodžio ir asociacijų bei ekonominės veiklos laisvės atkūrimu, bet ir su turto gražinimu. Nesunku įsivaizduoti, kokį teisinių ir ekonominių problemų mazgą reikėjo pradėti narplioti jaunai valstybei, kuri

pirmaisiais savo gyvavimo metais apsisprendė būti iš esmės parlamentine. O tai reiškia, kad visi įstatymai, liečiantys minėtus klausimus, turėjo būti priimti parlamente. Faktinio tautos fronto – Sąjūdžio – atstovų dominuojamą Aukščiausiąją Tarybą netruko pakeisti partijų iškeltų kandidatų Seimas, kuriame ėmė ryškėti skirtingi požiūriai į tai, kaip vykdyti restituciją ir įgyvendinti teisingumą.

Pasipriešinimo dalyvių, politinių kalinių ir tremtinių reabilitavimas reikalavo ne tik pilnai atkurti jų teises, bet ir įvardyti tuos, kurie inicijavo ir planavo represijas bei apsispręsti, kaip elgtis su aktyviais represijų vykdytojais ir represinių institucijų darbuotojais. Tačiau atsakomybės klausimas nebuvo lengvas. Sovietų Sąjungą valdė Komunistų partija, kuri ir buvo visų šios valstybės veiksmų strategė. Bet, įsisiūbavus nacionaliniam sąjūdžiui, Lietuvos komunistai nuo Sovietų Sąjungos komunistų partijos atsiskyrė ir kovo 11 d. pasisakė už Nepriklausomybės atkūrimą. Daugelis komunistų lyderių, užėmusių aukštus ankstesnio režimo postus, po 1990 m. dalyvavo naujoje, jau demokratiškai renkamoje valdžioje.

Bažnyčių, religinių bendruomenių ir bendrijų veiki-

mo laisvės atkūrimas kėlė jų santykio su valstybe klausimą. Religijos autoritetas nacionalinio sąjūdžio metais buvo labai išaugęs, bet visuomenė, 50 metų gyvenusi oficialaus griežto priešiško religijai ir ateistinės propagandos sąlygomis, turėjo labai ribotą supratimą apie tikėjimo ir sąžinės laisvės įgyvendinimą bei apie religinių institucijų vietą politiniame ir viešajame gyvenime. O iš viešojo gyvenimo religija buvo išstumta. Teisė iš tikėjimo pozicijų vertinti viešojo gyvenimo reiškinius imta kvestionuoti jau 1990 metais.

Turto grąžinimas bažnyčioms ir religinėms bendruomenėms irgi kėlė problemų abiem pusėms. Buvo sutarta negrąžinti žemės ir miško valdų, tik pastatus. Tačiau uždaryti kulto pastatai dažnai buvo nuniokoti, o kituose bažnyčioms priklausiusiose pastatuose buvo įsikūrusios įvairios įstaigos, taip pat ir švietimo, arba įrengti butai. Tad deklaruotos teisės įgyvendinimas kėlė ir tebekelia daug problemų bei konfliktų. Derėtų pridurti, kad iš bažnyčių ir vienuolynų paimtos meno vertybės priklausė muziejams ir sudarė nemažą kai kurių jų rinkinių dalį. Tad teisėtus nuosavybės sugrąžinimas buvo kritikuojamas kaip visuotinio paveldo atidavimas dalinei ir privačiai institucijai net tais atvejais, kai,

Romualdas Balinskas. Iš ciklo „Mažieji paveikslai“. 2007–2008. Drobė, aliejus

pavyzdžiui, paveikslai, grįždavo į savo senąsias vietas vėl atidarytose bažnyčiose. Viešos ir bažnytinės nuosavybės supriešinimas yra išsakniškas kasdienėje Lietuvos retorikoje ir iškyla reguliariai. Požiūris į Bažnyčią būtų vertas atskiros temos.

Asmenų turto gražinimą sujaukė įstatymo pataisa, leidusi žemės ir miško valdas atsiimti ne ten, kur jos buvo, o arčiau dabartinės turto savininko gyvenamos vietos. Tokia norma ir įstatymo spragos leido apsukriesiems vietoje žemės ūkiui naudojamos žemės įgyti valdas ten, kur žemės nuosavybė buvo gerokai brangesnė. Tai itin skaudus klausimas, nes žmonės, dar gerai atsimenantys savo šeimos valdų ribas, tapo liudytojais, kaip toji žemė buvo atiduota kažkam kitam, o jie patys nepajėgia atgauti savo nuosavybės.

Kolektyvinės nuosavybės privatizaciją buvo sumanyta pradėti suteikiant dirbusiems piliečiams lygias galimybes įgyti bendrojo turto, išdalijant jiems investicinius čekius, kurių kiekis buvo proporcingas išdirbtų metų kiekiui. Už tuos čekius buvo galima įgyti privatinamų įmonių akcijų arba kitokios nuosavybės. Tai, kaip žmonės pasinaudojo tais čekiais, priklausė nuo jų išsilavinimo, verslumo ir daugybės kitų aplinkybių.

Tai, kuo pasinaudojo dauguma – galimybė tapti buto, kuriame jie iki tol gyveno, savininkais. Tiesa, dauguma tų butų buvo pastatuose, neturinčiuose šeimininko, ir butų savininkams teko susidurti su būtinybe spręsti bendro turto – tai yra namo – išlaikymo ir valdymo problemas.

Tik iš didesnio laiko atstumo galima pradėti vertinti, su kokių iššūkiu susidūrė visuomenė, kurios vyresnieji nariai išgyveno brutalią sovietų ir nemažiau brutalią nacių okupaciją, o jaunesnioji karta išaugo uždaroje, ideologizuotoje terpėje, kurioje vienintelės leistinos asmenų asociacijos buvo partijos kontroliuojamos. Absoliuti dauguma šios visuomenės narių neturėjo jokių ekonominių ir teisinių įgūdžių. Net ekonomikos ir teisės specialistai iš esmės nebuvo susidūrę su realiai veikiančia, tai yra nekontroliuojama, ekonomika ar teise.

Ideologinė humanitarinių ir socialinių mokslų kontrolė, neleidusi gilintis į realias humanitarikos ir socialinio gyvenimo problemas mūsų visuomenei atsiliepė ir tebeatiliepa itin skaudžiai. Privalomi marksizmo kursai visiems universiteto studentams vargu ar daugumai suformavo, kaip buvo siekiama, marksistines pažiūras. Bet, drįsčiau teigti, ta indoktrinacija vis dėlto prisidėjo

Romualdas Balinskas. Iš ciklo „Mažieji paveikslai“. 2007–2008. Drobė, aliejus

prie mechaninio sociumo supratimo ir nelabai artikuoliuoto įsitikinimo, kad visuomenėje veikia tam tikri objektyvūs dėsniai ir kad žmogaus veiksmus sąlygoja visų pirma medžiaginiai interesai.

Be to, dera turėti omenyje, jog visuomenėje iš esmės nebuvo pilietinio veikimo įgūdžių. Totalinės visuomenės idealas buvo atomizuoti, nuo valstybės tiesiogiai priklausantys individai, kurie būrėsi į valstybės nustatytas struktūras ir veikė pagal iš anksto nustatytas gaires. Savarankiškas veikimas, savo interesų identifikavimas ir uždavinių nusistatymas, juo labiau savarankiškai kuriamos asociacijos buvo nepageidaujamos ir iš esmės netoleruojamos. Tos kelios atsiradusios, kurioms buvo pusiau oficialiai leista egzistuoti – kaip etnografinis sąjūdis – buvo infiltruotos, stebimos ir kontroliuojamos. Be abejo, Sąjūdis į paviršių iškėlė neoficialiai visuomenėje egzistavusius socialinius tinklus, bet tie tinklai, tiksliau, draugų, vienminčių ir bendradarbių grupelės, turėjo vieną esminę ydą – jie, kaip visa visuomenė, neturėjo dialogo įgūdžių, buvo linkę veikti uždarai ir pasitikėti tik savo nariais.

Antra vertus, kai buvo svarstomos ir kuriamos socialinės ir ekonominės politikos gairės bei priimami sprendimai, išryškėjo, jog pačių įvairiausių pažiūrų atstovai iš esmės palankesni kuo mažesniai valstybės vaidmeniui, reaguodami į etatistinę praeities, iš kurios norėta vaduotis, tradicija. Buvo įsivaizduojama, kad naujomis sąlygomis kiekvienas individas yra atsakingas už savo gyvenimą ir savo sėkmę. Bažnyčios socialinis mokymas iš esmės buvo nepažįstamas ir neatstovaujamas, nors atsikūrusi Krikščionių demokratų partija kurį laiką buvo populiarė ir turėjo plačią paramą, ypač kaime ir tarp vyresnių rinkėjų.

Silpnųjų, tų, kurie pereinamuoju laikotarpiu dėl įvairių priežasčių negalėjo pasirūpinti savimi, problema nebuvo svarstoma ir socialinio teisingumo idėja buvo užgožta visiems duoto lygaus šanso ir lygių galimybių lozungo. Gailesčio nelaimėliams nestigo, bet gailėstis buvo siejamas pirmiausia su labdara – medžiaginės pagalbos teikimu. Nors bandyta inicijuoti skurdo mažinimo programas valstybės lygiu, jos netapo apčiuopiama realybe. Žvelgiant atgalios, galima konstatuoti, kad socialinis darvinizmas – atviriau ar slapčiau deklaruojamas – tikrai nebuvo svetimas pereinamojo laikotarpio ekonominei politikai, o apie socialinę politiką Lietuvoje ir iki šiol apskritai sunku kalbėti. Ilgesniam laikui valdžioje įsitvirtinę socialdemokratėi ją suvedė į socialines išmokas ir šio kias tokias lengvatas, kurių prieš politinius rinkimus buvo skiriama vis daugiau. Todėl įstatymuose ir valstybės institucijų sandaroje nebuvo pakankamai įtvirtinti stipriųjų sulaikymo ir silpnųjų gynimo principai ekonominiame gyvenime, nebuvo numatyta jokių sistemingų priemonių garantuoti lygesniam mokslo ir sveikatos apsaugos prieina-

mumui. Socialinių paslaugų ir jas teikiančių darbuotojų tinklas buvo pradėtas formuoti, bet jo išlaikymas susiduria su nuolatiniais sunkumais. Vis labiau ryškėjusios turtinės nelygybės mažinimas per 20 metų nebuvo įvardytas kaip jokios rinkimų programos prioritetas, o apie vidurinėsios klasės ugdymą kartkartėmis deklaruojantys dešinieji vargu ar galėtų nurodyti vieną konkretų tam skirtą veiksmą per visus 20 metų.

Tai, kad stiprieji sugebėjo pasinaudoti įstatymų lengvatomis, skirtomis silpniesiems, tik dar labiau diskreditavo pačią valstybės socialinės politikos idėją. Bene ryškiausiu pavyzdžiu laikyčiau valstybinę lengvatą butui įgyti, kuri buvo sumanyta kaip pagalba neturintiems būsto, bet, neįdėjus saugiklio, kad tokia parama būtų skiriama tik pirmajam būstui įsigyti, tapo spekuliacijos nekilnojamuoju turtu varikliu. Kai pagaliau problema buvo įvardyta, jos sprendimui aršiai, tegul ir ne atvirai, priešinosi nekilnojamojo turto plėtros atstovai.

Priešasčių to, kad socialinio teisingumo idėja Lietuvoje nebuvo ir nėra vienas politikos principų, tikriausiai galima ieškoti plačiame nepasitenkinime socializmo funkcionavimo kokybe ir rinkos idealizavime. Todėl nestebina, kad per biudžetą perskirstoma BVP dalis Lietuvoje yra viena mažiausių ES, socialinei infrastruktūrai nuolat trūksta lėšų, o labiausiai paplitusi socialinės paramos forma yra tiesioginės piniginės išmokos, kurias šiuo metu valstybė priversta mažinti. Valstybė labai mažai yra investavusi ne tik į socialinę infrastruktūrą, bet ir į socialinius tyrimus. Sekantiems įstatymų leidybos procesą ir ypač – diskusijas Seime – akivaizdu, kad dažnas sprendimas, paliečiantis socialinę sferą, yra pagrįstas žiniasklaida ar kokia kita informacija, o ne realesniu žinojimu. Geras pavyzdys būtų neseniai Seimo priimta Šeimos politikos koncepcija, kuriai akivaizdžiai pritrūko skaitymosi su realia socialine situacija Lietuvoje ir kurios tikslus sunku pavadinti pasvertais. Net tie tyrimai, kuriuos inicijuoja ir finansuoja patys sociologai, kaip taisyklė, nesulaukia politikų dėmesio.

Bet grįžkime prie sovietinės okupacijos ir jos įvertinimo, be kurio istorinis teisingumas vargu ar gali būti įgyvendintas. Kaip minėjau, nukentėjusių ir rezistentų rehabilitacija reikalavo įvardyti ir tuos, kurie buvo atsakingi už represijas. Nesileidžiant į labai ilgą pasakojimą galima pasakyti, kad desovietizacijos pastangos buvo fragmentiškos ir jas stabdė du faktoriai – pačioje nepriklausomybės pradžioje, kai Lietuva neturėjo aiškių saugumo garantijų, buvo vengiama pernelyg įsiūbuoti dar trapų valstybės laivą ir supriešinti visuomenę. Savo vaidmenį, be abejo, suvaidino ir ankstesnio režimo atstovai. Sunku pasakyti, ar buvo Lietuvoje įmanoma desovietizacija, nors kiek primenanti tą, kuri buvo atlikta Vokietijoje, bet galima konstatuoti, kad apie bet kokią rimtą desovietizaciją Lietuvoje kalbėti

negalima. Liustracija, kuri buvo pradėta, buvo dalinė ir iš esmės bedantė, Liustracijos komisijai nebuvo suteikta pakankamų galių ir paramos. Tiesa, buvo nuteisti keli jau labai senyvi tiesioginiai represijų vykdytojai, tačiau skandalai dėl labai aukštas valstybės pareigas užimančių asmenų buvusio bendradarbiavimo su KGB parodė liustracijos bergždumą.

Jei dėl pačios okupacijos pradžios vertinimo visuomenėje iš esmės sutariama, tai to negalima pasakyti apie visos sovietinės epochos vertinimą. Didžiausią problemą kelia kolaboravimo sąvoka. Ką laikyti ir ko nelaikyti kolaborantu per 50 metų trukusį okupacijos laikotarpį? Ties kokiomis pareigomis ir kokiomis funkcijomis brėžti ribą? Ar taip pat vertinti veiksmus ir pasirinkimus, atliktus 1947 ir 1974 m.? Šie ginčai netyla iki šiol, o pastaruoju metu pastebimos ir buvusių sovietų Lietuvos veikėjų pastangos reabilituoti savo tuometinius pasirinkimus ir veiklą. Tas pastangas iš esmės palaiko Socialdemokratų partija, kurios didelę narių dalį sudaro buvusieji Komunistų partijos nariai. Galima konstatuoti, kad, išliekant neaiškiai ribai tarp konformizmo ir kolaboravimo, visuomenėje nėra įvykusio susitaikymo ir tęsiasi arši kova dėl atminties ir jos politikos. Sovietmetis lieka politiškai neįvertintas, visuomenėje toliau funkcionuoja konfliktuojančios atmintys, o istorijos vadovėliai mokykloms iki šiol vengia vertybinio požiūrio ir yra itin eklektiški, pateikdami ir vertindami XX a. istoriją.

Kalbant apie atmintį ir jos politiką bei apie konfliktuojančias teisingumo sampratas, būtina apsistoti prie paties skaudžiausio ir kruviniausio XX a. Lietuvos istorijos įvykio – žydų bendruomenės sunaikinimo nacistinės okupacijos metais. Aptariant šį klausimą, būtina paminėti kelias aplinkybes. Visų pirma – dauguma Lietuvos žydų bendruomenės buvo ne nužudyta mirties stovyklose, o sušaudyta arti savo gyventų vietų jau 1941 m. Tik didesnių miestų getų – visų pirma Vilniaus ir Kauno – gyvavimas tęsėsi ilgiau ir dalis jų gyventojų buvo deportuoti į mirties stovyklas. Taigi gausi Lietuvos žydų bendruomenė per trumpą laiką buvo sunaikinta krašte ir tose vietovėse, kur ji šimtmečius gyveno šalia savo kaimynų lietuvių.

Antra, sovietų valdžios metais holokausto tema nebuvo svarstoma. Nors masinių žudynių faktas nebuvo slepiamas, bet oficialioji istorija kalbėjo apie nacių vykdytas sovietinių piliečių žudynes, neišskirdama tikslinio žydų naikinimo. Tokia laikysena iš dalies buvo sąlygota paties sovietinio režimo antisemitizmo.

Tad lietuvių atsakomybė holokauste nebuvo svarstoma jokių lygiu. Dėl ideologinių priežasčių faktiškai uždrausta tema buvo ir tautinių grupių tarpusavio santykiai bei tų santykių istorija. Kurdamą naują – tarybinę – naciją Sovietų Sąjunga stengėsi, kad ir nesėkmingai, silpninti tautinę ir etninę savimonę ir lydyti skirtingas valstybėje gyvenusias tautas į vieną. Taigi

antisemitizmo ir holokausto istorija Lietuvoje, panašiai kaip ir sovietinių represijų istorija, tyrinėta itin marginaliai ir buvo griežtai ideologizuota.

Nebūtų perdėta tvirtinti, kad holokausto vertinimai ir tyrinėjimai Vakaruose sovietų Lietuvoje buvo beveik visai nežinomi. Tiesa, lietuvių diasporai Vakaruose, ypač JAV, gana anksti teko susidurti su lietuvių vaidmens ir atsakomybės Lietuvos žydų naikinime klausimu ir siūlyti savo atsakymus. Nepriklausomai nuo politinės pakraipos, dauguma diasporos atmetė kolektyvinės atsakomybės doktriną. Atsirado ir bandymų tirti Lietuvos žydų holokausta bei aiškintis lietuvių dalyvavimo jame mastą bei formas. Vėlgį šie tyrimai Lietuvos visuomenei buvo ir iš esmės iki šiol lieka nežinomi. Bene ryškiausias holokausto liudijimas sovietų laikais buvo jį išgyvenusio rašytojo Icchoko Mero kūryba. Tiesa, ir tai nemenkas faktas, apie 1941 m. įvykius dalis visuomenės – bet tik dalis – žinojo iš savo šeimų, iš tėvų ir senelių pasakojimų. Taip, pavyzdžiui, iš savo tėvo, kurio šeima palaikė draugiškus ryšius su Pasvalio žydų šeima, aš žinau kai kurias to Šiaurės Lietuvos miestelio žydų bendruomenės gyvenimo ir žūties detales, o iš močiutės, mano mamos motinos – apie vieno kaimyno dalyvavimą to paties miestelio žydų žudynėse. Bet gana anksti patyriau, kad dauguma mano bendraamžių iš tėvų nieko nėra girdėję. Masinės žydų kapavietės jiems niekaip nesisiejo su sava istorija. Šiam atminties klausimui skiriu tiek vietos todėl, kad nepriklausomybės pradžioje susidūrimas su viešumoje pasirodžiusiais kai kurių žydų atminties organizacijų atstovų pareiškimais apie lietuvių atsakomybę Lietuvos visuomenėje sukėlė sprognusios bombos efektą. Kalbinimai nuskambėjo tuo metu, kai tremties ir represijų atminties paviešinimas buvo labai šviežias – prisiminimai apie 1941 m. masines represijas buvo spausdinami milžiniškais tiražais. Tiesos sakymas apie tas represijas, kaip ir galimybė viešai gedėti dėl kančių, kurios iki tol turėjo būti slepiamos, tremtyje mirusiųjų kapų lankymas ir kai kurių jų palaikų sugražinimas į Tėvynę 1941 m. įvykiams buvo suteikęs vieną – lietuvių tautos kančių spalvą. Tai, kad pirmosios ir pačios žiauriausios deportacijos vagonai dar nebuvo nuriedėję toli nuo Lietuvos, kai į ją įžengė nacių kariuomenė, įvykiams pirmosiomis nacių okupacijos dienomis ir pirmaisiais mėnesiais suteikė košmaro pabaigos atspalvį.

Nacių propaganda, siejusi sovietų režimą su žydais bei pabrėžusi ypatingą žydų dalyvavimą represiniuose sovietų organuose, plačiai viešiusi drastiškas sovietų nukankintų kalinių fotografijas, paskatino vėlesnį lietuvių dalyvavimo holokauste – kaip keršto už žydų bendruomenės paramą sovietų režimui – pateisinimą, gerokai išisaknijusį ir dabartinėje buitinėje sąmonėje. Bet kuriuo atveju žydų bendruomenės sunaikinimas deportacijų, karo, didžiulio kiekio Lietuvos gyventojų

pasitraukimo į Vakarų, kolektyvizacijos, sunaikinusių tradicinę kaimo sanklodą ir kitų milžiniškų socialinių permainų kontekste, nebuvo suvoktas kaip išskirtinis, nepataisomas ir be galo tragiškas įvykis.

Be abejo, labai skaudžiai ir aštriai iki šiol reaguojama į kaltinimus, kad Lietuva, keldama sovietų nusikaltimų įvertinimo klausimą iš tiesų siekia užmaskuoti savo atsakomybę už holokaustą ir per visus 20 savo nepriklausomybės metų nėra nuteisusi nė vieno holokausto dalyvio. Tokie kaltinimai pastarąjį dvidešimtmetį reguliariai skamba iš Simono Wiesenthalio centro veikėjų, o Lietuvos žiniasklaida kas kartą juos kelia į pirmąsias žinių vietas, kas kartą paskatindama anonimių interneto komentatorių antisemitinį burnojimą.

Kitąmet sukanka septyniasdešimt metų nuo 1941 m. įvykių – o tai ir masinės sovietų deportacijos, ir laikinosios vyriausybės susikūrimas, ir žydų žudynės Kaune bei kitose Lietuvos vietose. Ginčai dėl atminties ir teisingumo tik aštrės.

Lietuva žengė būtinus politinius susitaikymo žingsnius – Lietuvos valstybės vadovas atsiprašė už lietuvių dalyvavimą holokauste, po ilgų ir sunkių derybų pasiektas susitarimas dėl žydams priklausiusios nuosavybės kompensavimo. Dauguma Lietuvos mokyklų dalyvauja holokausto atminties programose, tad jauniausioji lietuvių karta apie jį žino daugiau nei jų tėvai ir seneliai. Tačiau šiandien aš nesiuočiau atsakyti į klausimą, ar kada nors Lietuvos visuomenė suvoks holokaustą kaip savo, o ne kaip „kitų“ tragediją, iš esmės pakeitusią Lietuvos visuomenę? Šiais metais minime

20 metų nuo Nepriklausomybės atkūrimo. Šalia daugybės šių metų renginių bei įvykių vis dėlto išskirčiau ilgą ir sunkų ginčą dėl gėjų parado Vilniuje. Sukėlęs daugybę aistrų paradas įvyko, tuo tarytum tapdamas žymeniu, nurodančiu, kad šalia teisių ir teisingumo klausimų, kuriuos atsinešėme iš nelaisvės, laisvė kelia kitus klausimus – ir jų gausėja. Todėl norėčiau trumpai pakalbėti apie Bažnyčios balsą teisingumo klausimų svarstymuose. Man atrodo, kad per 20 pastarųjų metų Lietuvos visuomenė klupdavo, kai reikėjo derinti teisingumą ir gailėstingumą. Kaip žinia, grynai pasaulietinei logikai tai nėra suderinami dalykai. Bet Katalikų Bažnyčios socialinė doktrina siūlo gaires ir kelius daugeliu atvejų, o kas dar svarbiau – siūlo metodą, kuriuo galima remtis aklavietėse, į kurias dažnai nuveda legalistinė logika. Deja, turtai, slypintys Bažnyčios socialinėje doktrinoje, didele dalimi lieka paslaptimi Lietuvos visuomenei, o krikščionys pernelyg dažnai tyli šiuose ginčuose. Pasisakoma už konkrečius sprendimus, bet rūksta platesnio, nuoseklesnio skelbimo ir aiškinimo. Toks skelbimas padėtų keleriopai – paaiškintų, kad Bažnyčia nesikiša į politiką, o rūpinasi viešu gėriu bei išsklaidytų iš dalies formuojamą, iš dalies beveik savaime Lietuvos visuomenėje besiklostantį įsitikinimą, kad Bažnyčia yra dešiniųjų pažiūrų. Būtent Bažnyčia gali padėti peržengti politinius susipriešinimus kai kuriais teisingumo klausimais. Tiesa ir teisingumas nėra partiniai – tai labai svarbi žinia Lietuvos visuomenei, žengiančiai į trečią nepriklausomos valstybės dešimtmetį. ❏

Artuma
Katalikiškas mėnraštis šeimai

Apie tai,
kas svarbu ieškantiems
Dievo ir žmonių artumos

Artumą galima užsisakyti
nuo kiekvieno numerio
bet kuriame „Lietuvos pašto“ skyriuje, internetu (www.post.lt)
arba redakcijoje (Rotušės a. 23, Kaunas, tel. 8-37 20 96 83).
Indeksas 5010.

www.artuma.lt

Dvi minutės šlovės

TOMAS DAUGIRDAS

Užsukęs į knygyną, nejuociom paklausi savęs: kiek dar likę Lietuvos ekranuose kiek dažniau pasirodančių ar pasirodžiusių žmonių, kurie nebūtų išspausdinę savo biografijos, gyvenimo istorijos ar „atviro“ pasakojimo? Populiariosios įžymybės ne vien dalyvauja, reiškiasi, rodo, bet ir pasakoja apie save arba pasakojamos jų istorijos. Nemažiau įdomus reiškinys yra politikų įsiliejimas į žvaigždžių gretas. Veikiausiai nereikės ilgai laukti, kad knygynuose pamatytum pasakojimus ir apie juos. Ar tai paaiškintina vien tuo, kad politikai nori pigaus populiarumo? Veikiausiai yra kiek kitaip: populiariajai kultūrai reikia politikos. Būtent kultūra perima politinės elgsenos ir raiškos modelius. Tai baigia galutinai sugriauti jos savitumą, misiją, jai iš po kojų išmuša kūrybą, o kūrėjas tampa politiko parodija.

Kada visa tai prasidėjo? Sunku gincyti, kad kur kitur, o ne Aukšinių svogūnų įteikimo renginyje, pradėta rengti nuo šio tūkstantmečio pradžios, kai politikai vienašyškai staiga uždainavo, o ministras Uspaskich ant scenos pasirodė drauge su jį „Dviračio šou“ vaidinusių personažų, kurio atlikėjui neužilgo buvo lemta tapti kultūros ministru. „Aukšiniai svogūnai“ – vienintelis šansas metuose pamatyti Lietuvos įžymybes iš arti ir patikrinti jų humoro jausmą. Visus metus jie šaipėsi iš mūsų, o balandžio pirmąją mes pasišaipysim iš jų, – skelbiama viename reklaminiame anonse. Pasišaipyti iš politikų yra sveika ir net veikiausiai tai yra demokratinio gyvenimo dalis. Tačiau simptomiškiausias yra politikų įsitraukimas į šią akciją, – ne atsimant nominacijas, o vaidinant jiems primestus ar su jais siejamus persona-

žus. Politikoje tapo populiariu užsidėti masinei kultūrai patrauklią kaukę bei liautis būti „rimtu“ ir atsakomybę jaučiančiu politiku. Būtent Aukšiniai svogūnai paskatino peržengti ribą, kai politikos ir kultūros (kalbama apie „populiariąją kultūrą“) laukai persipynė ir prasidėjo populiariosios kultūros raiškos erozija. Populiarioji kultūra galutinai tapo dalyku, dėl kurio ir už kurį balsuoja, kurį anoniminė liaudis su telefonu rankose gali pašalinti iš akiračio ar jį priimti.

O kaip elgiasi populiarioji kultūros veikėjai? Jie stengiasi išlikti kuo labiau ir kuo ilgiau matomi. Jie tarsi kovoja prieš demokratinėje tvarkoje neišvengiamą periodišką veidų ar kaukių kaitą scenoje. Knygynuose pastaruoju metu pasipylusiose biografijose turime galimybę su žmonėmis susipažinti iš *arčiau*: čia išpažįstama, intymiai pasakojama, per kraštus liejasi jausmai ar atskleidžiamos pačios vidujišiausios jų kertelės.

Nebūtina klausti, ar esama tas knygas skaitančiųjų. Aišku, kad jas skaito ne mažiau žmonių nei poezijos knygas. Juolab kad pasitaiko, jog jos gana patraukliai parašytos: *Vilija Lobačiuvienė: Raganos istorija*, *Radzi: Likimas nepajėgė manęs nuskriausti*, *Jurijus Smoriginas: Tarp Šančių ir Paryžiaus*, *Esu, kokiu esu: Birutė Dambrauskaitė* ir galiausiai *Akiplėša, arba Tas ir kitas Arūnas Valinskas*.

Klaidingai manytume, kad tai yra autobiografijos. Niekas panašaus. Tai knygos-pasakojimai, parašyti daugiau ar mažiau profesionalių žurnalistų ar rašytojų. Kultūros lau-

ko personažai pristatomi kaip tikrieji šių dienų herojai, patrauklūs ir geranoriški, nors ir turintys trūkumų (bet juk tai žmogiška). Jiems tarsi tereikia įsiregistruoti tam tikruose sąrašuose, ir į rinkimus (politinius ar kultūrinius) atėjusi liaudis seks jų pėdomis. Kiek esama žmonių, kurie iš pirmo sakinio neatpažintų, apie ką kalbama: „Nevengiantis daug ir sunkiai dirbti, beprotiškai kūrybingas, atkaklus, užsispyręs, geraširdis, mylintis ir šmaikštaujantis – viso to dėka, ryžas (kaip nebijo pats savęs pavadinti) berniokas iš Kauno darbininkų rajono nukeliavo iki pat Paryžiaus“. Paklauskime savęs, apie kurį politiką galėtume pasakyti ką nors panašaus? Populiariojoje kultūroje vis labiau išigali joje veikiančios asmenybės, o ne kūryba ar pati populiarioji kultūra. Tai yra dar vienas požymis, kad kultūra Lietuvoje politizuojasi. Juk asmenybės, jų savybės, vertybės ir savybės pirmiausia yra svarbios politikoje. Kultūroje jos apskritai neturėtų rūpėti ir dominuoti.

Paminėtose biografijose nesama nieko išskirtinio ar didingo. Ten aptiksime istorijas, panašias į kiekvieno iš mūsų: sėkmės ir nesėkmės, asmeninės tragedijos, gyvenimo iššūkiai ir mėginimai juos sėkmingai ar nesėkmingai įveikti. Pasakojamos pačios banaliausios istorijos apie pačius ba-

naliausius išgyvenimus ir įvykius. Tai toli gražu neprimena pasakojimų apie herojiškas gyvenimo istorijas kurio nors iš Romos cezarių, didžiųjų Europos ar pasaulio hierarchų, iškilųjų politikų veikėjų. Biografijos visiškai nepretenduoja

atskleisti jokio išsiskiriančio iš kitų, tai yra „ne-demokratinio“ personažo. Jei norėtume pasiaiškinti, kodėl kultūros personažai nori ir sutinka, kad pasakojimai apie juos taptų atviri, visuotinai prieinami, veikiausiai priartėtų prie kurio nors psichoanalitinio paaiškinimo. Galbūt tai atskleistume kaip dabartinės civilizacijos susvetimėjimo ir žmogaus vienišumo išgyvenimą, skatinantį šitaip ieškoti ryšio su kitais žmonėmis.

Tačiau jei kalbame apie kultūrą, kaip tik ir turinčią išreikšti žmonių jausenas ir išgyvenimus, tai ji turi tam tinkamų priemonių. Veikiausiai ryškiausias šiuolaikinės vakarietiškos populiariosios kultūros personažas yra dainininkė Lady Gaga. Jos pasakojamos istorijos yra vienatvės ir susvetimėjimo su žmonėmis ir savo prigimtimi istorijos. Vienas iš įvaizdžio apžvalgininkų net jos visur demonstruojamą seksualumą yra pavadinęs nuerotintu.

Lady Gaga vaizdo klipuose ir dainose pasirodo kaip personažas, kuris vadovaujasi vien instinktais, tačiau drauge yra vedamas didelio ilgesio. Jis sunaikina visus, kurie užmezga ar gali užmegzti bent kiek asmeniškiesiems ryšius. Viena kartą ji išnuodija visą kavinę, kitą kartą – neša ant padėklo mylimojo širdį, trečiasis epizodas baigiasi ją matant greta sudeginto mylimojo ar meilūžio. Visur, kur ji pasisuka, sėja mirtį, nes kiti žmonės šiam vienišam padarui tampa kliūtėmis keliaujant per pasaulį ir nenuilstamai ieškant išsivadavimo iš vienišumo: *I want your ugly/ I want your disease/ I want your everything/ As long as it's free.*

Maža to, dainininkės personažas nuo scenos nužengė į realų pasaulį, kuriame žmonės paprastai nusimeta kaukes. Paskutinis atlikėjos pasirodymas MTV apdovanojimuose apsirėngus su iš jautienos pasiūta (ar pagaminta) suknele ją vėl išskyrė iš visų kitų ir atskyrė nuo besirinkusių, įprastai apsirėngusių visuomenės. Personažas iš „klipų“ persikėlė į realų gyvenimą, iš dainų neįmanomybės persikėlė į čia ir dabar, tikrą lai-

ką ir erdvę. Drauge jis liko „anapus“ kasdienybės, neprijaukintas ir nenuspėjamas.

Dainininkės kuriamas personažas šokiruoja, tačiau drauge niekas neabejoja, kad jis gimęs iš autentiškos kūrybos. Neatsitiktinai pastaruoju metu užsimezgė diskusija apie tai, ar „stilius“ yra sukurtas originaliai, ar nu plagijuotas. Tokį įvaizdžio kūrinį galima pavadinti didžia kūryba, net jei ką nors ir piktintų mėginimai popkultūrą sieti su kūryba, juo labiau – tokią popkultūrą, kuri tarsi propaguoja nusikalstamumą, seksualumą bei nuo pradžios iki galo panirusi mirties vaizdiniuose.

Lady Gaga gimė popkultūros pasaulyje ir jame lieka. Ji įsikūnija kaip personažas, nuo jo visiškai atribodama asmeninę biografiją. O ši, kiek ją yra išsniukštinę žurnalistai, yra visiškai banali, tokia pat kaip ir visos kitos: nuo mažų dienų grojo, mokėsi katalikiškoje mokykloje, baigė universitetą. Ją visiškai užgožia Lady Gaga personažas.

Niekas nerinktų Lady Gaga į parlamentą. Turbūt nė nešautų tokia mintis. Nerinktų ir Stefani Joanne Angelina'os Germanotta'os, – tokia yra tikroji dainininkės pavardė. Ten, kur esama tikros kūrybos, nelieta vietos į politinius panašius pasirinkimus ar perspektyvai. Tačiau nelieta abejonių, kad kurios nors politinės partijos sąrašo dvidešimtuką ar net dešimtuką tikrai papuoštų Jurijus Smoriginas, Larisa Kalpokaitė ar Žydrūnas Savickas (ak taip, jis jau puošė...).

Lietuviškuose popkultūros personažuose (įskaitant ir įvairių profesijų žmones, įžengiančius į popkultūros sceną) neslypi jokios ribinės patirtys ar dramatos, nieko, kas galėtų užminti apie šį tą daugiau nei jie patys. Jie neturi paslapties, jų kaukės nėra autentiškos, tad už jų nėra ko tikėtis rasti kūrybą. Scena ar ekranas pagal apibrėžimą atskiria vaidintoją ar dainuotoją nuo auditorijos, nuo visuomenės. Tačiau subiografinant kultūrinius veikėjus ši riba nutrinama, taip pat išnyksta ir kūrybai būtina

laisvė bei buvimo „anapus“ pajauta.

Lietuviškos populiariosios „žvaigždės“ deklaruoja visišką priklausomybę nuo žiūrovo užgaidų. Šokių konkurso poros gyvena nuo balsavimo iki balsavimo ir tikrai nenori „iškristi“. Jos ieško įvairiausių būdų pasibelsti į žiūrovų širdis, kad sulauktų jų „palaiškymo“. Šokėjų vertintojai, kurie taip pat tampa šou proceso dalimi, stengiasi kuo labiau išsiskirti publikos akyse ir yra matomesni už pačius šokėjus.

Žiūrovo išleidimas taip giliai į (populiariąją) kultūrą ją griaua, nes ji tampa žiūrovų įgeidžių grimasa ir praranda tikrą kūrybos matmenį. Neuoostabu, kad šokių projektuose taip puikiai jaučiasi Seimo nariai. Politikai yra įpratę gyventi nuo rinkimų iki rinkimų. Jie turi stengtis tapti rinkėjams mieli ir patrauklūs, paskatinti juos „pasirinkti“ ir balsuoti būtent už šį, o ne kitą personažą.

Rinkėjų, esamų ar būsimų, auditorija Lietuvoje jau yra persipynusi su kultūros vartotojų auditorija. Tampa nebeįmanoma atskirti, kur esama politinio ar kultūrinio veikimo. Kultūra Lietuvoje tapo politizuota, tačiau ne banaliaja sovietine prasme, kai visas kultūrinis ir kūrybinis veikimas buvo pajungtas tam tikrai ideologijai, kurią reikėjo diegti į žmonių sielas, jausmus ir protus. Lietuvoje kultūra politizavosi absoliučiai demokratiniu būdu, kūrėjo santykį su kultūros „vartotoju“ konstruodama kaip politiko ir jo rinkėjo santykį.

Tačiau politikos logika negailestinga. Kas prisimena vardus ar pavardes žmonių, dalyvavusių pirmuosiuose šou, net dainų akademijose ar realybės šou? Jie šiandien niekam neįdomūs, jie nepaliko jokio gilesnio įspaudo kieno nors mintyse ar jausmuose, nebent savo pačių. Jie išgyveno savo šlovės minutes ir užleido vietą kitiems. Deja, jau kurį laiką matomos, populiariosios kultūros laukas skursta ir tuštėja, o jame pasirodę personažai geidžia bent dviejų minučių žmogiškos šlovės, dėl jos aukodami kūrybą, laisvę ir pretenzijas į tai, ko neaprėpia žmogaus biografija. ❧

LIETUVOS KATALIKŲ PILIETINIO AKTYVUMO PAVYZDŽIAI IR RIBOS XX AMŽIUJE

Arūnas Streikus

Pradėti galima nuo kiek bravūriškos hipotezės, jog sovietų režimui išsilaičius dar bent dešimtmetį, Lietuvos visuomenė per išsilaisvinimo slenkstį galbūt būtų žengusi būdama sveikesnė demokratijos ir pilietinio sąmoningumo atžvilgiu. Mat XX a. istorinė patirtis liudija, jog demokratinio mąstymo bei veikimo brandai Lietuvoje palankesni buvo anaipol ne trumpi politinės laisvės laikotarpiai, bet tie dešimtmečiai, per kuriuos Lietuvos visuomenė susidūrė su nedemokratinėmis politinio valdymo formų iššūkiomis. Kalbant konkrečiau, tai buvo ketvirtas penktas dešimtmečiai (1930–1953 m.: autoritarinio tautininkų režimo stiprėjimas ir krizė, sovietų ir nacių agresija, partizanų karas) ir aštuntas devintas dešimtmečiai (1968–1990 m.: viešo pilietinio pasipriešinimo stiprėjimas ir Sąjūdis). Nors šio rašinio pagrindinė tema yra antrasis iš paminėtų periodų, iš pradžių derėtų trumpai aptarti ir bendrus pilietinio sąmoningumo raidos kontūrus iki jo.

Gana lengvai nutildęs tiesioginius politinius oponentus, nuo ketvirto dešimtmečio pradžios tautininkų režimas užsimojo iš viešojo gyvenimo arenos išstumti ir Bažnyčią, siekdamas izoliuoti ją ramiam, grynai religinio veikimo užtėkyje. Tai įžiebė neabejotinai patį stipriausią vidaus konfliktą prieškarinio Lietuvos istorijoje, su tam tikrais atoslūgiais užtrukusį iki pat Nepriklausomybės saulėlydžio. Galima teigti, kad centrinė šio konflikto ašis buvo nuo 1930 m. rudens įsigaliojęs

ARŪNAS STREIKUS (g. 1973) – hum. m. dr., istorikas, VU Istorijos fakulteto docentas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos sekretorius. Knygų *Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje* (2002), *Diplomatas Stasys Antanas Bačkis* (2007) autorius; kartu su kitais parašė *Christianity in Lithuania* (2002), *Krikščionybės Lietuvoje istorija* (2006), *Okupacija ir aneksija: Pirmoji sovietinė okupacija (1940–1941)* (2006); *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990* (2005) sudarytojas. Straipsnis parengtas konferencijoje „Demokratijos ir pilietinio sąmoningumo pamokos Lietuvos istorijos lūžiuose“ (Vilnius, 2010-09-14–15), organizuotoje *Naujojo Židinio-Aidų*, VU Istorijos fakulteto ir Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto, skaityto pranešimo pagrindu.

valdžios draudimas veikti ateitininkams mokykloje, praktiškai išstūmęs pajėgiausią katalikišką jaunimo organizaciją į pogrindį. Tačiau nepaisant patiriamų išorinių suvaržymų, ketvirtame dešimtmetyje Lietuvos katalikų visuomenė akivaizdžiai išgyveno

Leidinio *Lietuvos katalikų bažnyčios kronika* viršelis

vidinės konsolidacijos laikotarpį¹. Per jį katalikų intelektualai sugebėjo ištvirtinti Lietuvos kultūrinio elito viršūnėje, subrendo nauja katalikiškai angažuoto jaunimo karta, katalikiškos pakraipos periodiniai leidiniai *Naujoji Romuva* ir *XX amžius* tapo drąsiausių visuomenės gyvenimo atnaujinimo idėjų kalve.

1940 m. vasarą prasidėjusi sovietų okupacija, kurią po metų (laikiniai) pakeitė nacių okupacinis valdymas, suteikė dar didesnį impulsą katalikų pilietiniam aktyvumui skleisti. Iš istorinės perspektyvos galima skirtingai vertinti 1940–1941 m. lietuvių politinių lyderių priimtus sprendimus, tačiau dera pripažinti, kad 1941 m. susiformavusių antisovietinių rezistencinių struktūrų stuburą sudarė pilietinio nepaklusnumo mokyklą išėjusių ateitininkų aplinkoje subrendę asmenys. Savo pilietinį sąmoningumą jie aiškiai paliudijo ne tik aktyvia veikla antisovietinėse ir antinacinėse pogrindžio organizacijose 1940–1944 m., bet ir gausiu dalyvavimu partizanų kovose 1944–1953 m. Nors Bažnyčios hierarchai viešai negalėjo remti ginkluoto pasipriešinimo, gana aktyvi eilinių kunigų pagalba bei jų pamokslai taip pat buvo svarbus visuomenės

¹ Naujausia studija: Kęstutis Skrupskelis, *Ateities draugai: Ateitininkų istorija (iki 1940 m.)*, Vilnius: Naujasis Židinis-Aidai, 2010.

atsparumo sovietų agresijai veiksnys. Sovietams prireikė dešimtmečio, kad brutalaus teroro ir represijų jėga būtų palaužtas šalyje likusios sąmoningos tautos dalies pasipriešinimas. Galima tarti, kad jeigu po karo Lietuva būtų atgavusi nepriklausomybę, čia katalikų pilietinis aktyvumas, panašiai kaip tai atsitiko iš totalitarizmo gniaužtų išlaisvintose Vokietijoje ir Italijoje, būtų išsiliejęs krikščioniškosios demokratijos pavidalu.

LLKS tarybos prezidento pirmininko Jono Žemaičio suėmimas ir egzekucija² simboliškai užbaigė pirmąjį pilietinės brandos laikotarpį. Prasidėjo beveik du dešimtmečius užtrukęs pilietinio pasyvumo intermediumas, kurio išorinę ramybę tik retkarčiais sudrumsdavo paskiri protesto ženklai. Septinto dešimtmečio viduryje galėjo atrodyti, kad sovietų valdžiai

pavyko visiems laikams pajungti Lietuvos visuomenę – pasitelkus propagandos ir liberalizuoto meno pajėgumus, istorinė atmintis apie prieškarį Lietuvą ir partizanų karą buvo negrįžtamai deformuota; didžioji dalis jaunosios kartos (tuometiniai dvidešimtmečiai – trisdešimtmečiai), išgyvenusios itin varganą vaikystę ar jaunystę, džiaugėsi atsivėrusiomis galimybėmis skinti sovietų vykdomos industrializacijos ir urbanizacijos vaisius; Bažnyčia buvo visiškai atkiršta nuo visuomenės (uždraustas kalėdojimas) ir akylai prižiūrima (pradėta sistemingai klausyti ir užrašinėti kunigų pamokslus).

Vis dėlto, atrodo, būtent Bažnyčia Lietuvoje liko ta pagrindinė terpė, kurioje buvo išsaugotas kitokios Lietuvos, sovietizmo nesužalotos visuomenės ir asmens vaizdiniai. Tiesa, ir pačioje Bažnyčioje septintą ir aštuntą dešimtmetį vyko prieštaringi procesai. Viena vertus, sparti urbanizacija buvo lydima dar spartesnio praktikuojančių katalikų skaičiaus mažėjimo, prie ko, žinoma, prisidėjo ir nuosekli sovietų valdžios religinio švietimo ir religinės spaudos draudimo politika. Didžioji dalis tikėjimą išsaugojusių vyresnės kartos katalikų, suvokdami Bažnyčią kaip apsuptą tvirtovę, užsisklen-

² Plačiau žr. Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė, *Žuvusiųjų prezidentas*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998, p. 314–366.

Leidinio *Dievas ir Tėvynė* viršelis

dė siauruose individualių religinių praktikų rėmuose. Dauguma Lietuvos kunigų ir vyresnės kartos tikinčiųjų su nerimu sutiko ir Vatikano II Susirinkimo nutarimus bei naujoves, kurios po to buvo pradėtos diegti Bažnyčioje. Baimintasi, kad sovietų valdžios sąlygomis jos Bažnyčia gali daugiau pakenkti, nei padėti išlikti. Kita vertus, į Bažnyčią tuo metu ateina nemažai sąmoningai tikėjimo kelią pasirinkusių jaunų, išsilavinusių žmonių. Vienus sužavėjo charizmatiškų, dialogo su aplinka nevengusių, naujų bendravimo formų ieškojusių kunigų asmenybės (Juozas Zdebskis, Jonas Lauriūnas ir kt.), kitus patraukė Eucharistijos bičiulių sąjūdžio teikiama bendrystės romantika (ypač aktyvi buvo grupė Petrašiūnuose, sutelkta s. Aldonos Raižytės ir Sauliaus Kelpšo).

Leidinio *Dievas ir Tėvynė* pirmasis puslapis

Daugiau ar mažiau sėkmingai sugriovė tradicinę vertybių sistemą, komunistai taip ir nesugebėjo sukurti pakankamai patrauklaus ir įtikinamo sovietinio tikrovės interpretavimo modelio, todėl aktyvesnė visuomenės dalis (žinoma, ne itin didelė) ieškojo alternatyvų nuoboduliui dvelkiančiam oficiozui. Būtent septinto dešimtmečio antroje pusėje jaunimo aplinkoje prasidėjo itin aktyvi savivokos ir saviraiškos būdų paieška, išsikristalizavusi į tris pagrindines kryptis. Pamažu silpnėjant komunikacijos su Vakarais kontrolei, nemažai jaunuolių (teigiama, kad keletas tūkstančių) ėmė sekti iš ten sklindančiais jaunimo subkultūrinių sąjūdžių elgsenos pavyzdžiais, įkūnijamais tam tikros muzikos, išvaizdos, „gyvenimo filosofijos“. Sovietų valdžios sąlygomis šis reiškinys potencialiai galėjo įgauti antisisteminių pobūdį, pažadinamas visuomenėje glūdinčias nepasitenkinimo esama padėtimi nuotaikas. Tą aiškiai pademonstravo 1972 m. gegužės įvykiai Kaune, tačiau po šio susidūrimo su valdžia pilietinis hipių entuziazmas greitai išblėso. Vieni grįžo į „normalų“ gyvenimą, kiti ėmė vengti bet kokios konfrontacijos su komunistine sistema, pasirinkdami jos ignoravimo, gyvenimo šalia jos poziciją. Tam tikra prasme panašus likimas ištiko ir kitą septinto dešimtmečio antroje pusėje į viešumą iškilusią jaunimo kultūrinę srovę, kurioje susipynė įvairios kraštotyrimo ir etnokultūrinio sąjūdžio gijos. Po Vilniaus „Ramuvos“ klubo išblaškymo (1971) ir garsiosios Kauno krašto-

tyrininkų bylos (1973)³ ši kryptis taip pat buvo iš esmės nukenksmintą: likusieji oficialiose struktūrose buvo valdžios akylai kontroliuojami, o tie, kurių ženkliai apribotas kraštotyriinių interesų laukas netenki-

no, pasitraukė į pogrindį. Etnokultūrinis sąjūdis ir vakarietiškos jaunimo subkultūros iš tikrųjų sudarė besiplečiančios neformalios erdvės branduolį, tačiau diskutuotina, ar juos jau galima priskirti pilietinės visuomenės veikimo formoms⁴. Mat pastariesiems savarankiško visuomeninio gyvenimo pavidalams trūko trečiojo (greta autonomiško ir savarankiško organizavimosi) pilietiškumui būtino elemento, t. y. veikimo dėl bendrojo gėrio.

Žymiai patvaresnis ir pilietiškai (politiškai) labiau artikuliuotas buvo tuo metu vėl atgyjantis katalikų sąjūdis. Nors daugumą katalikų iš esmės tenkino komunistų nustatyti siauri religinio gyvenimo rėmai, septinto ir aštunto dešimtmečių sandūroje Bažnyčios viduje pradėjo stiprėti pasipriešinimo režimo suvaržymams srovė. Kai kurie aktyvesnieji kunigai ir pasauliečiai, matydami didėjantį atotrūkį tarp Bažnyčios ir visuomenės, suvokė, kad sustabdyti šį procesą įmanoma tik ignoruojant esamus religinio gyvenimo apribojimus, trukdžiusius ieškoti naujų kelių į atitolusiųjų nuo gyvo tikėjimo širdis. Priešinimosi iniciatyva priklausė daugiausia jaunosios kartos dvasininkams, kurie kunigystei rengėsi jau sovietmečiu. Radikaliam pakitusio socialinio statuso ir persekiojimo sąlygomis šį kelią dažniausiai rinkdavosi stipriai angažuoti asmenys, todėl, nepaisant gana griežtos seminarijos kontrolės, ji netapo vien režimui lojalių dvasininkų kalve. Tarp katalikiškojo pasiprie-

šinimo lyderių buvo nemažai tokių, kurie į kunigyste atėjo jau turėdami gana solidžią gyvenimo patirtį, baigę (ar bandę) aukštuosius mokslus: Jonas Kauneckas, Lionginas Kunevičius, Jonas Boruta. Kitą pasipriešimo aktyvistų dalį sudarė vyresnės kartos, stalininiuose lageriuose nepalūžę dvasininkai: Alfonsas Svarinskas, Vincas Vėlavičius, Pranciškus Račiūnas.

Talkinami nedidelio būrelio pasauliečių ir kiek didesnio būrio slaptų vienuolių aktyvesnieji kunigai per keletą metų sugebėjo sukelti nemenką sąmyšį apatijos sukaustytoje visuomenėje. Be išsamesnių tyrimų kol kas sunku vienareikšmiškai atsakyti į klausimą, kokie faktoriai nulėmė, kad nauja katalikų pasipriešinimo banga įgijo būtent tikinčiųjų teisių sąjūdžio pavidalą. Galima tarti, kad tam tikros įtakos turėjo 1965 m. paskelbta Vatikano II Susirinkimo deklaracija apie religijos laisvę *Dignitatis Humanae*, išjudinusi procesus, kuriuos kai kas vadi-

na katalikiška žmogaus teisių revoliucija⁵. Vis tik tikėtinau, kad būtent tokį iššūkio sovietų režimui būdą pasirinkti paskatino žmogaus teisių gynimo retorikos kupina septinto dešimtmečio atmosfera. Vakaruose vykstanti kova prieš rasinę diskriminaciją, antroji feminizmo banga propagandiniu požiūriu komunistams buvo labai naudingos, todėl plačiai nušviečiamos ir pozityviai vertinamos sovietinėje žiniasklaidoje. Propagandos mašinai tebeapsitinkint savo galimybėmis laisvai manipuluoti visuotinai vartojamų terminų prasmėmis, Lietuvos katalikai pamėgino tam sutrukdyti, iškeldami aiškėn realius žmogaus teisių ignoravimo atvejus sovietinėje tikrovėje.

Leidinio *Rūpintojėlis* viršeliai

³ Šioje byloje buvo nuteisti 5 asmenys (Šarūnas Žukauskas, Vidmantas Povilionis, Antanas Sakalauskas, Izidorius Rudaitis, Aloyzas Mackevičius), dar kelios dešimtys aktyviai kraštotyriinėje veikloje dalyvavusiųjų buvo tardomi; plačiau žr. „Kraštotyriininkų byla“, in: *Liaudies kultūra*, 2007, nr. 6, p. 46–55.

⁴ Ainė Ramonaitė, „Pilietinė visuomenė sovietų Lietuvoje?“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2010, nr. 7–8, p. 255–257.

⁵ George Weigel, „The Catholic Human Rights Revolution“, in: *Crisis*, 1996, July/August.

Viešosios erdvės kontrolė pradėjo pamažu byrėti nuo tada, kai pasaulį išvydo pirmieji *Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos* (toliau – *Kronikos*) numeriai. 1973 m. pabaigoje atlaikiusi pirmąją represijų bangą, *Kronika* greitai tapo svarbiausiu katalikų pasipriešinimo įrankiu ir savitu jo simboliu. Orientuodamiesi į vadinamąją „faktų kalbą“, jos leidėjai sąmoningai vengė pasaulėžiūrinės ar juo labiau ideologinės polemikos su komunistinėmis „tiesomis“ ir propaganda. Reali sovietinė tikrovė buvo žymiai iškalbingesnė, tereikėjo ją įvardyti normalia žmonių kalba, o ne ideologine naujakalbe ar kokia nors efemeriška Ezopo kalba. Nepaisant *Kronikos* leidėjų medžioklei mestų didžiulių KGB pajėgų, jai pavyko išsilaikyti beveik du dešimtmečius, o tai liudija, kad informacijos tiekėjų, platintojų ir skaitytojų (klausytojų) tinklas buvo tikrai nemažas. Šio tinklo atsiradimas buvo savanoriško, asmeniniu apsisprendimu pagrįsto visuomenės konsolidavimosi pavyzdys, sukūręs alternatyvą ir oficialiai diegiamam solidarumui, ir destruktiviai reakcijai į jį pasireiškusiai individualiu maištu prieš bet kokius bendrus siekius.

Dar aiškesnis autentiško socialinio solidarumo pavyzdys buvo kolektyvinių peticijų, kuriose reikalauta gerbti teisę pažinti, išpažinti ir skelbti tikėjimą, pasirašymas⁶. Parašas po tokiu dokumentu neišvengiamai reiškė jei ne represijas, tai bent jau didesnius ar mažesnius nepatogumus kasdieniame gyvenime, pradedant priekabėmis darbovietėje ar mokymo įstaigoje ir baigiant KGB bauginimais. Tokiomis sąlygomis peticijos pasirašymas reikalavo nemažos drąsos ir atsakomybės jausmo. Turint galvoje dideles kliūtis, kurias tekdavo įveikti parašų rinkėjams, tai, kad po kai kuriomis peticijomis pavykdavo surinkti keliolika tūkstančių parašų, liudytų egzistavus gana apčiuopiamą tikinčiųjų teisių sąjūdžio užnugarį. Kita vertus, jo daugumą, atrodo, sudarė pensinio amžiaus tikintieji. Dar viena visuomeninio solidarumo forma išvelgtina aštuntą dešimtmetį išplitusioje praktikoje rinktis prie teismo pastatų, kai juose buvo nagrinėjamos disidentų bylos.

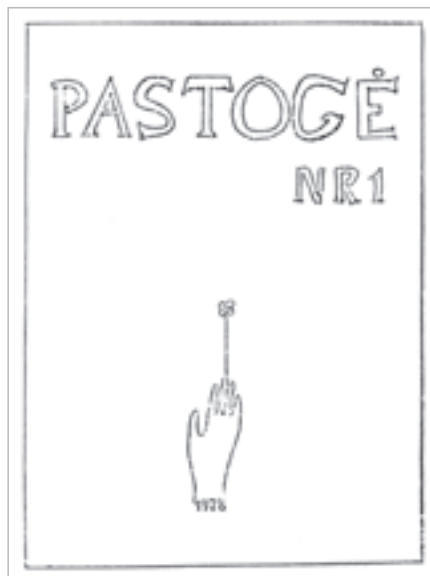
Lietuvos katalikų pilietinis išsūkis totalitarizmui pasireiškė ne tik tikinčiųjų teisių gynimu, bet ir pastangomis gaivinti sovietų nuosekliai slopintą krikščioniš-

ką kultūrą. Kaip tik aštunto dešimtmečio pradžioje Lietuvoje subrendo pirmoji karta, kuri dėl sovietų valdžios įvestų griežtų religinės literatūros leidybos apribojimų, jos pašalinimo iš bibliotekų bendro naudojimo

fondų ir jaunimo religinio švietimo draudimo neturėjo jokių galimybių gauti nuoseklų krikščioniškomis vertybėmis paremtą ugdymą. Tokia situacija ypač giliai pažeidė inteligentijos savimonę. Viena vertus, ji žymiai stipriau nei kiti visuomenės sluoksniai (darbininkai, kolūkiečiai, eiliniai tarnautojai) buvo veikiami oficialiosios indoktrinacijos, kita vertus, būtent jai labiausiai trūko religinių vertybių perdavimo kultūrinės komunikacijos kanalais. Didesnioji dalis visuomenės galėjo išsaugoti tikėjimą kaip mažai reflektuotą tradiciją, tenkindamasi pradinės katechezės metu įgytomis žiniomis, o labiau išprususiai visuomenės daliai to neužteko.

Siekdami sukurti bent šiokią tokią alternatyvą religinį matmenį visiškai praradusiai viešajai erdvei kai kurie kunigai, talkinami slapta veikusių moterų vienuolių narių ir aktyvesnių pasauliečių, dar šešto dešimtmečio pabaigoje pradėjo organizuoti religinės literatūros savilaidą⁷. Ją daugiausia sudarė gana primityviomis priemonėmis dauginami pamokslų ir dvasinių mąstymų rinkiniai, iš užsienio kalbų verstos ar išėivijos autorių knygos. Aštunto dešimtmečio viduryje laipsniškai besiplečiantį religinės savilaidos srautą papildė ir pogrindinė periodika, galėjusi operatyviau reaguoti į aktualius visuomenės gyvenimo reiškinius, vienoje vietoje pateikti įvairalypi krikščioniškosios kultūros paveikslą. Krikščioniškų tautinės kultūros pamatų stiprinimo misiją pirmieji prisiėmė leidiniai *Aušra* (pradėtas leisti 1975 m.) bei *Dievas ir Tėvynė* (pradėtas leisti 1976 m.). Turinio analizė leidžia teigti, kad abu jie orientavosi į eilinių skaitytojų, stengdamiesi suderinti krikščioniškųjų ir tautinių vertybių stiprinimo uždavinius (gal netgi daugiau rūpindamiesi dėl tautinėms vertybėms iškilusio pavojaus).

Šiuo atžvilgiu nuo minėtųjų leidinių skyrėsi 1977 m. pavasarį pogrindžio periodikos paletę papildęs *Rūpintojėlis*. Iš jo turinio aiškiai matyti, kad tai buvo daugiau inteligentijai ar netgi kultūriniam elitui skirtas žurnalas, pirmiausia siekiantis stiprinti religinę sąmonę, at-

Leidinio *Pastogė* Nr. 1 viršelis

⁶ Pirmą tokią peticiją buvo parengta 1972 m., ją pasirašė daugiau nei 17 000 asmenų.

⁷ Plačiau žr. Arūnas Streikus, „Religinė spauda sovietinio totalitarinio

režimo sąlygomis 1953–1967 m.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 1998, t. XII, p. 149–156.

naujinti krikščioniškuosius tautinės kultūros pagrindus. Nuo pirmųjų numerių čia publikuojami lietuvių ir verstiniai religijos filosofijos tekstai, gana giliai analizuojamos aktualios religinio gyvenimo problemos, daug vietos skiriama religijos ir mokslo santykiui, recenzuojamos išėivijos autorių knygos, reaguojama į ryškesnius Lietuvos literatūrinės panoramos reiškinius. Iš kitų katalikiškos krypties pagrindinio periodinių leidinių *Rūpintojėlis* išsiskyrė ir tuo, kad jo rengėjų rate pagrindinis vaidmuo priklausė ne dvasininkams. *Rūpintojėlio* atsigrežimą į kultūrinį elitą vėliau pratęsė Algirdo Patacko redaguojama *Pastogė*. Taip Kaune pradėjo telktis pirmasis pagrindinės katalikiškos kultūrinės veiklos židinys, iš kurio vėliau viešumon išėjo negausus, bet naujomis sąlygomis pajėgus veikti katalikų intelektualų būrelis.

Maždaug tuo pat metu, t. y. apie 1978–1979 m. ir Vilniuje susiformuoja nonkonformistiškai nusiteikusių kultūrininkų grupė, taip pat pasižymėjusi intelektualinės periodinės savilaidoje. Jos branduolį sudarė Vytautas Skuodis, Povilas Pečeliūnas ir Gintautas Iešmantas, leidę pagrindinio žurnalus *Perspektyvos* ir *Alma Mater*. Jie daugiau reprezentavo liberaliai tautinikišką, iš dalies socialdemokratinį požiūrį. Vis dėlto ši iniciatyva nebuvo ilgalaikė: kai devinto dešimtmečio pradžioje dauguma grupės narių buvo represuoti, vėl aiškiai matyti, kad pagrindinio kultūrinio gyvenimo centras yra Kaunas. Tačiau ilgainiui ir Vilniuje plėtėsi katalikybėje įkvėpimo ieškančių inteligentų tinklas. Tiltus tarp Kauno ir Vilniaus inteligentų tiesė Algirdas Patackas, Mokslų akademijos aspirantų bendrabutyje įkūręs slaptą klubą, kuriame daugiausia kalbėta apie katalikiškosios ir ikikrikščioniškosios lietuvių kultūrų sintezės galimybes. Nemažai Vilniaus inteligentų susirinkdavo į s. Antanės Kučinskaitės bute rengtas religines konferencijas, kurias vesdavo kun. Zdebskis. Sėkmingai tarp VU filologų triūsė s. Birutė Gučaitė,

Leidinio *Perspektyvos* viršelis

organizavusi keliones į kalnus, kuriose kartais dalyvaudavo ir kunigai⁸. Devinto dešimtmečio pradžioje stiprėjanti inteligentijos susidomėjimą religija fiksavo ir kai kurie neoficiozinių pažiūrų kultūrologai. Filosofas Bronius Kuzmickas, slapyvardžiu pasirašytame straipsnyje išėivijos žurnale *Aidai* taip nusakė plačiųjų inteligentijos sluoksnių santykį su religija: „Lietuvoje inteligentų tarpe paskutiniaisiais metais yra pastebimas dvasinio gyvenimo ir religinės minties suaktyvėjimas, ką galima pavadinti nebažnytiniu religingumu. Tai būdinga daugiausia vidutinajai inteligentijai, nes aukštoji inteligentija (profesūra, žymūs menininkai, rašytojai), žinoma, ne visa, yra per daug prisitaikiusi, ne tik realiai, bet ir dvasiškai prie sovietinio režimo“⁹.

Kultūrinio elito atsiribojimas nuo antisisteminės veiklos vėlyvučiu sovietmečiu (išskyrus atskiras išimtis) yra daugelio tyrinėtojų pastebimas¹⁰ specifinis Lietuvos bruožas Vidurio ir Rytų Europos regione. Tokia pozicija dažniausiai aiškinama tuo, kad kultūrininkai neva pasirinkę kitą kelią kovoti prieš režimą – pasilikti oficialiajame diskurse, suteikusiam galimybę pasiekti žymiai didesnę visuomenės dalį nei savilaida, ir, pasitelkiant Ezopo kalbą, pamažu klibinti sovietinės ideologijos pagrindus iš vidaus. Tam iš esmės pritarė ir dalis išėivijos intelektualų, aktyviai įsitraukusių į sovietų inicijuotą kultūrinių ryšių tarp krašto ir išėivijos projektą¹¹.

Tačiau problemiškas Ezopo kalbos pobūdis kelia nemažai abejonių dėl oficialiajame lauke pasilikusios kūrybos pajėgumo veikti visuomenės sąmonę sovietų valdžios nepageidaujama linkme. Pusiau tiesa, juolab įvilktą į patrauklios meninės raiškos rūbą, režimui, atrodo, nebuvo tokia pavojinga, nes nekvestionavo svarbiausių sovietinio mentaliteto koordinatorių. Be to, ir ant leistinumų ir nonkonformizmo ribos balansavęs menas Lietuvoje daugiau apeliavo į komunistų užslopinimą tautinę simboliką nei drįso atskleisti socialinio bei dvasinio gyvenimo deformacijas. Netiesa ir tai, kad

Leidinio *Alma Mater* viršelis

⁸ Ramūnas Labanauskas, „Vilniaus Eucharistijos bičiuliai“, in: *XXI amžius*, 2004, nr. 60.

⁹ J. Bočys, „Katalikybė ir inteligentija šiuolaikinėje Lietuvoje“, in: *Aidai*, 1984, nr. 6, p. 369.

¹⁰ Vilma Vasiliauskaitė, *Lietuvos ir Vidurio Rytų Europos šalių perio-*

dinė savilaida, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2006, p. 112; Valdemaras Klumbys, *Lietuvos kultūrinio elito elgsenos modeliai sovietmečiu*, Daktaro disertacija, Vilnius, 2009.

neoficiali spauda galėjo veikti tik nedidelę visuomenės dalį. Per užsienio radijo stočių transliacijas, kurių klausymas devintą dešimtmetį tampa kone visuotiniu reiškinio, pagrindžio leidinių informacija galėjo pasiekti gana platų žmonių ratą.

Tiesa, nuo septinto dešimtmečio pabaigos ir Lietuvoje formuojasi neoficiali kultūrinio gyvenimo terpė, kurioje galime stebėti įvairaus pobūdžio ir organizuotumo laipsnio kultūrinės komunikacijos pavidalus. Tai ir neformalūs, asmeninių ryšių pagrindu susiformavę menininkų bei intelektualų sambūriai (pvz., Vlado ir Marijos Vildžiūnų namai Jeruzalėje), ir kultūrininkų pamėgtos kavinės (*Neringa*, *Literatų svetainė*), ir kai kurie legaliai veikiančios diskusijų klubai (pvz., Skaičiavimo mašinų gamyklos klubas), ir neoficialios dailės galerijos (Juditos ir Vytauto Šerių butas Užupyje). Galima manyti, kad ilgainiui ši neoficialios kultūrinės komunikacijos erdvė būtų augusi, generuodama reikšmingesnes nesisteminio ir antisisteminio turinio idėjas, kūrinis, pilietinio veikimo būdus. Tačiau devinto dešimtmečio viduryje, kai dėl „perestrojkos“ pradėjo byrėti komunistinio režimo kontrolės svertai, ji dar egzistavo tik kaip gana uždari kultūrinio elito socialiniai tinklai, nepasireiškiantys konkrečiais rezultatais.

Taigi Sąjūdžio išvakarėse Lietuvos visuomenė buvo

¹¹ Plačiau žr. Arūnas Streikus, „Sovietų Lietuva ir išeivija: kultūriniai ryšių projektai“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2007, t. 20, p. 42–63.

labai fragmentuota. Jos pagrindą sudarė sovietinio mąstymo ir gyvenamosios daugiau ar mažiau persmelktų, pilietiškai ir politiškai pasyvių žmonių masė, valdoma komunistinei ideologijai ne ką mažiau abejingos privilegijuotos vietinės nomenklatūros. Jos gilumoje, daugiausia Bažnyčios prieglobstyje labai pamažu telkėsi ir grūdinosi pilietinio veikimo židiniai, apsupti jau gana plačios, tačiau dar silpnai artikuliuotos neformalios erdvės, kuri daugiausia apėmė akademinio jaunimo ir inteligentijos sluoksnius. Be detalesnių tyrimų sunku pasakyti, kokią vietą šioje visuomenėje užėmė buvę politiniai kaliniai ir tremtiniai, nes išvelgti tiesioginių ryšių tarp pokario laisvės kovų ir pilietinės visuomenės užuomazgų aštuntą ir devintą dešimtmetį – gana sudėtinga. Nors kai kurie pokario rezistentai dalyvavo ir naujajame pasipriešinimo etape, dauguma, atrodo, stengėsi nesiafišuoti, idant išvengtų kartą jau išgyventų persekiojimų. Istorijos paradoksą galbūt galima išvelgti tame, kad tokia struktūrinėms permainoms dar nepasirengusi visuomenė sugebėjo išsivaduoti iš sovietų valdžios nelaisvės. Tereikėjo režimui kiek išplėsti viešumo ribas, ir iki tol negausaus pilietinio pasipriešinimo sluoksnio atgaivintieji ir gintieji laisvės ir demokratijos idealai iš pradžių aktyvavo neformaliają terpę, o vėliau užvaldė platesnius visuomenės sluoksnius (ar buvo jų įvaldyti), sukeldami masinį socialinį sąjūdį, nugramzdinusį nebūtin komunistų politinį režimą, bet ne jo paliktą visuomenės būklę. ❧

ŪKAS

KNYGŲ BALSAI, AIDAI IR ATGARSIAI

Geriausios 2009 metų lietuviškos knygos

TAI GERIAUSIŲ 2009 METŲ LIETUVIŲ LITERATŪROS KŪRINIŲ, NOMINUOTŲ *METŲ KNYGOS* IR *KŪRYBIŠKIAUSIOS KNYGOS* RINKIMAMS, RECENZIJOS, PRISTATYMAI IR ANALIZĖ. TAIP PAT IŠSAMŪS KNYGŲ LAIMĖTOJŲ – KRISTINOS SABALIAUSKAITĖS *SILVA RERUM*, KRISTINOS GUDONYTĖS *BLOGOS MERGAIĖS DIENORAŠTIS*, KĘSTUČIO KASPARAVIČIAUS *KIŠKIS MORKUS DIDYSIS* IR MARCELIAUS MARTINAIČIO *MES GYVENOME – APTARIMAI*.

Išleido VšĮ „Naujasis Židinys-Aidai“

Džiaugsmas iš mokslo

GUODA AZGURIDIENĖ

Rašymo laikas diktuoja temas. Rašau rugsėjo pirmąją, tad negaliu išvengti temos apie mokyklą. Nors nesu nei didelė mokyklos mylėtoja, nei švietimo sistemų ekspertė. Priešingai, juo ilgiau gyvenu, juo labiau man neaki-vaizdu, ko gyvenime mokytiis verta ir ko ne. Pavyzdžiui, dabar man atrodo, kad vertingiausia vaikus mokyti piešimo, muzikos ir darbelių...

Nors visi sutinka, kad mokslas ir žinios yra geriausia investicija į žmogaus asmenybę, įvairūs žmonės laikosi gana skirtingų požiūrių į formalų švietimą. Vyrauja nuomonė, kad juo plačiau prieinamas švietimas, juo daugiau visuomenėje sukuriamas gėrybių – ir materialių, ir dvasinių. Apie tų sistemų kokybę kalbama kaip apie antrinį dalyką. Visų pirma pabrėžiamas švietimo prieinamumas.

Formalus švietimas šiais laikais daugumoje valstybių yra privalomas. Kitaip sakant, tėvai privalo vaikus leisti į mokyklą, o vaikai privalo ten eiti. Tie, kurie neleidžia ar neina, yra baudžiami. Visuotinis švietimas moderniose valstybėse yra suprantamas kaip esminis pilietinės visuomenės ir ekonomikos plėtros veiksnys. Nelankančių mokyklos vaikų skaičius ES netgi įtrauktas į trumpą sąrašą svarbiausių ir nuolat prižiūrimų šalių narių rodiklių. Su investicijomis į formalų švietimą bei mokslą siejamas šalies inovacinis potencialas. Tikima, kad tvarkingai mokslus baigęs jaunas žmogus bus geras pilietis, ras darbą ir galės produktyviai dirbti.

Šioje vietoje verta prisiminti, kad esama ir kito požiūrio, kad formalus, o ypač valstybės finansuojamas švietimas užgožia natūralų vaikų kūrybingumą ir įpratina mąstyti klišėmis.

Kitaip sakant, dėl savo formalaus pobūdžio švietimas, užuot išplėtęs žmogaus sąmonę ir suteikęs jam laisvės, atvirkščiai – susiaurina ją ir suvaržo. Būtent tokiu požiūriu remiasi alternatyviosios švietimo sistemos (kaip antai Alexanderio S. Nillo Summerhill, Valdorfo ar Montessori), pabrėžiančios vaiko individualumą, kūrybinę raišką, originalumą, laisvę ir neprievartą.

Žvelgiant iš valstybės pozicijų, formalus švietimas yra puikiausias įrankis ugdyti paklusnius piliečius. Turint omenyje, kad visuomenės tapo sekuliarios, ir Bažnyčios, kaip bendrų moralės normų skleidėjos, vaidmuo yra smarkiai sumažėjęs, visuomenės palaikymo tvarkos klausimas yra ir aktualus, ir problemiškas. Tiesa, modernios visuomenės tvarkosi pasiremamos įstatymu, bet, kaip teigia teisės teorija ir demonstruoja praktika, vertybėmis neparemta teisinė sistema yra neefektyvi. Būtent tas bendrų vertybių formavimo vaidmuo šiandien ir tenka švietimui. Švietimo sistemos, daugiau ar mažiau sėkmingai, ir ugdo gerą pilietį.

Tačiau gero piliečio gali nepakakti. Mat geras pilietis nebūtinai yra kūrybingas. Netgi visai nelabai. O ES, bei Lietuva joje, savo ateitį sieja su inovatyviais ir versliais darbuotojais, kuriančiais didelę pridėtinę vertę ir gaunančiais gerus atlyginimus. Netgi lėšas skiria inovatyvumui ir verslumui ugdyti. Skamba gražiai, tik įdomu, kaip šį darbą dirbantieji supranta, kaip tą inovatyvumą ir verslumą suaugusiam žmogui ugdyti. Tapti inovatyviam praktiškai

kai juk reiškia išmokti galvoti kitaip. Klausimą, kiek žmonių gali ir įstengtų išmokti galvoti kitaip, palikime nuošalyje. Pakaktų atsakymo į paprastesnį klausimą – kodėl iki tol buvo mokoma galvoti neteisingai? Taip, kaip šiandienos pasaulyje nebetinka.

Paprastai kalbant, vis dar mokomasi žinoti, paklusti ir vykdyti. Žinoti taisykles, pripažintus dėsnius, vertinimus. Bet paaiškėja, kad dažnas nežino, ką daryti, jei dėsniai pasirodo ne tokie ir vienareikšmiai kaip išmokai, kai taisyklės tau atrodo neteisingos arba jų apskritai nėra. Kaip pačiam priimti sprendimus, jeigu niekada to nebandei, nes, pavyzdžiui, niekas neleido? Kaip teko girdėti sakant vieną (bet esu tikra, kad sako ne vienas) filosofijos dėstytoją: „Jūsų nuomonė čia niekam neįdomi, cituokite literatūrą...“

Švietimo sistema vis dar vykdo gana aiškų ir rečiausiai kvestionuojamą žinių perteikimo uždavinį. Juo daugiau perteikia, juo geriau. Bet tai taip pat nebėra savaime suprantama. Jei pamąstytume bent kiek giliau, turėtume pripažinti, kad jokiais žinomomis priemonėmis neįmanoma vaikams perduoti visų žinių, kurių jiems gali prireikti gyvenime. Prieinamos informacijos gausėja daug sparčiau, negu žmogus gali tai įsisavinti, juo labiau perduoti kitam, kuris galbūt visai nenusiteikęs jos priimti (kaip dažnai būna su moksleiviais).

Taigi nebėra prasminga švietimo procese siekti perduoti kuo daugiau. Aktualu mokyti vaikus su ta informacija dirbti: rasti, klasifikuoti, atsirinkti, analizuoti, vertinti. Tam reikia įgūdžių ir minėtųjų vertybių.

Neabejotinai tai gerokai sunkiau, nei tiesiog perdavinėti žinias, todėl netgi tos švietimo sistemos, kurios kelia sau šį uždavinį, negali jo pasiekti per trumpą laiką.

Yra dar vienas aspektas – vaikų (ne intelektualinis, o fizinis ir psichinis) gebėjimas jiems teikiama „švietimą“ priimti. Abejočiau, ar tai susiję tik su prastesne šiuolaikinių vaikų sveikata (dėl menkesnio judėjimo, užterštumo, gyvenimo mieste, technikos įtakos). Manau, kad ir suaugę nebūtų pajėgūs išmokyti tiek, kiek šiandien mokykla mano esant reikalinga. Kol mokyklos programos tebeakcentuoja žinių kiekį, tol moksleiviams tenka arba patirti nuolatinį informacinį spaudimą, arba vengti jo, užsiblokuojant nuo dalies informacijos patiems ir antai imant blogiau mokytis.

Su tuo gali būti susijęs ir pas mus gana naujas požiūris, kad mokymasis turi teikti džiaugsmą. Ar tai suderinama su sistema keliamais kitais uždaviniais – perduoti žinias ir formuoti bendras vertybes? Kaip ir kiekviena nauja kryptis, ji neišvengia perlenkimų.

Kartą per radiją nugirdau diskusiją tema „Kodėl vaikai neina į mokyklą su džiaugsmu?“ Nustebino pats klausimas, nes pati iš karto pagalvojau: „O ar turėtų?“ Viešai pripažintoji nuomonė sakytu, kad *turėtų* – atsakingi pareigūnai į tokį klausimą reaguoja lyg į priekaištą jiems, kad švietimo sistema mūsų vaikų nedžiugina ir kad tai yra blogai.

Manau, viskas priklauso nuo tikslo. Ar mes manome, kad švietimas yra vaikų laiko praleidimo forma ir todėl mokykla turi juos nuolat džiuginti: garantuoti gerą atmosferą klasėje, organizuoti pramogas, skaniai, sveikai ir pigiai maitinti, taikyti gudrias mokymo priemones, neliūdinti blogais pažymiais, atlaidžiai vertinti egzaminų metu? Ar manome, kad mokykla yra vaikų „darbas“ – vieta, kur jie mokosi dalykų, tam tikrų įgūdžių, bendravimo, vertybių. Asmeninės nuomonės gali būti įvairios, daugiausia priklausomos nuo savos bei savo vai-

kų patirties, tačiau svarstydami apie vaikiško džiugesio mokykloje galimybes turime skaitytis su aplinkybėmis. Lietuvoje vidurinis mokslas yra privalomas – jau vien to pakanka, kad dalis nesidžiaugtų; juk jie negali į mokyklą neiti. Žinia, visai įmanomi atvejai, kai patsėjimas į mokyklą tampa problema dėl išorinių (pvz., sunku nukakti, trūksta pinigų priemonėms) ar vidinių aplinkybių (silpna sveikata, nuovargis dėl triukšmo, fiziniai trūkumai, drovus arba priešingai – itin aktyvus, konfliktiškas charakteris, kompleksai). Privaloma yra ne tik eiti į mokyklą, bet ir mokytis joje nustatytus dalykus pagal nustatytą metodiką. Čia džiaugsmo gali būti dar mažiau – vieniems mokantis matematiką, kitiems kalbas, tretiems einant į fizinio lavinimo pamoką. Ir vargiai tai supras tas, kuriam pačiam nėra problema, pavyzdžiui, šokti per „ožį“, skaityti eilėraštį prieš klasę, susigaudyti trupmenose ir kirčiuotėse. Mano minėtoje radijo laidoje dalyvavusi mokinių atstovė taip ir pasakė – ar vaikas eina su džiaugsmu į mokyklą, labiausiai priklauso nuo jo santykių klasėje ir nuo to, kaip jam sekasi mokytis.

Nėra abejonės, kad būtų smagu, jei visi vaikai į mokyklą eitų su džiaugsmu. Kiek mamų, tėčių ir senelių tapėtų laimingi kartu su tais laimingais vaikais! Bet ar tai reiškia, kad mokykla gali ir turi šią laimę suorganizuoti? Vargu. Jei prisiminsime visai nesenus dabartinių tėvų kartos mokyklos laikus, o juolab jų prosenelių mokyklos laikus, tai turėsime pripažinti, kad mokykla labai smarkiai sušvelnėjo. Už prasižengimus, už kuriuos šiandienai mokiniai gauna pastabą į pasiekimų knygele, jų tėvai buvo varomi iš klasės, seneliams nusukdavo ausį, o proseneliai gaudavo su liniuote per pirštus. Jau nekalbu apie mokyklų internatų sistemą, kuri buvo visuotinai paplitusi asketiška forma siekti mokslo, kai jis buvo neprivalomas ir brangus.

Ar mokykla yra išsėmusi savo galimybes vaikams mažiau sudaryti problemų, sukelti streso ir nemalonių pojūčių? Be abejo ne, tačiau labai abe-

jotina, kuria linkme toliau tas galimybes semti. Tam vaikui, kuris kenčia nuo triukšmo pamokos metu ir nori mokytis daugiau, gyvenimas smarkiai pagerėtų, jei mokytojai galėtų taikyti griežtesnes priemones tvarkai palaikyti. Vaikams, kuriems sunku išsėdėti visą pamoką nejudant, labai palengvėtų, jei tos tvarkos būtų dar mažiau ir jie galėtų pamokos metu vaikščioti tarp suolų ar kramsnoti obuolius (kaip kai kuriose JAV mokyklose). Tik kažin kiek džiaugsmo tai suteiktų pedagogams. Ar būtų vaikams lengviau, jei jiems nerašytų pažymių? Vargu. Nebet visuomenėje būtų panaikinti visi įvertinimai apskritai: nereikėtų laikyti baigiamųjų ir stojamųjų egzaminų, egzaminų universitete, testų dirbantis, vairuotojo teisių ir t. t. Skamba gal ir gražiai, bet neįtikėtina. Aišku, kad pažymys mokykloje yra taip pat mokymosi proceso dalis – mažas žmogus mokosi pademonstruoti savo žinias ir priimti vertinimą bei iš to pasidaryti išvadas. Kai kam šis procesas gali būti lengvas, kai kam labai skausmingas – tai priklauso ne tiek nuo mokymosi rezultato, kiek nuo požiūrio.

Bet grįžkime vėl prie švietimo svarbos. Valstybei ir visuomenės tvarkai jo vaidmuo tik stiprės – juk bendros vertybės yra svarbios taikai visuomenėje palaikyti, o konfliktų ir skirtingų pasaulėžiūrų susikirtimų valstybių viduje tik daugėja. Todėl vyriausybėms paranku, kad švietimas būtų visuotinis ir privalomas. Kita vertus, inovacijų poreikis pasnūdusioje ir pastingusioje ekonomikoje taip pat tik augs. Taigi tikėtinausia, kad akcentas nuo švietimo sistemų prieinamumo bus perkeltas į jų kokybę. O ši be konkurencijos neatsiranda ir juolab neišsilaiko. Todėl anksčiau ar vėliau švietimo sistemos architektai turės leisti didesnę švietimo turinio ir organizavimo formų įvairovę. Tai nereiškia, kad nukentės prieinamumas – juk visose paslaugose jis atsiranda ne iš subsidijų, bet iš įvairovės ir konkurencijos. O žmonėms juk tai ir yra svarbiausia – kad jie galėtų realiai pasirinkti ir rinktis būtų iš ko. ☒

KELETAS PASTABŲ APIE TARPDISCIPLININĮ MENĄ

Kęstutis Šapoka

Tiesą sakant, pasvarstyti šiuo klausimu paskatino ne tik ir ne tiek teorinis smalsumas, kiek pragmatiškos priežastys ir praktiniai tikslai, apie kuriuos bus užsiminta šio straipsnio pabaigoje. Vis dėlto nuo šiokių tokių teorinių/istorinių pasvarstymų pradėti teks.

Tarpdiscipliniškumo sąvoka paplitusi humanitariniuose moksluose ir šiuo metu ne tik labai populiaru Vakarų valstybėse, bet ir sparčiai plinta Lietuvoje, nes ES dosniai remia ir skatina visas įmanomas disciplinų „jungtis“, tarpdisciplininių tyrinėjimų sritis ir projektus. Vaizduojamuosiuose menuose ši sąvoka vartojama rečiau, nebent kokių užsienio dailės akademijų programose. Pats disciplinų maišymosi procesas sietinas su bendresnėmis Vakarų (tarp)kultūrinėmis permainomis, dažnai vadinamomis XX a. septinto aštunto dešimtmečio bendru Vakarų kultūros posūkiu.

Konkrečiai vaizduojamojo meno srityje tai sietina su Vakarų Europos ir Šiaurės Amerikos (nors kai kuriomis prasmėmis panašūs procesai vyko Pietų Amerikoje, Rytų Europos šalyse ar net uždaroje Sovietų Sąjungoje) neoavangardinių sąjūdžių ir srovių (fluxus, letrizmo, konceptualizmo, minimalizmo, performanso, instaliacijų, medijų meno, pašto meno etc.) užgimimu. Tiesą sakant, šio lūžio pradžią galima išvelgti ir kur kas ankstesnėse, radikaliuose XX a. pradžios (dabar jau klasikinio) modernizmo srovėse – siurrealizme, futurizme, konstruktyvizme, suprematizme etc., ypač dadaizme – kurios tiesiogine žodžio prasme sutraukė daugelį formalių ir prasminių saitų su klasikinio meno – tapybos ir skulptūros – (suvokimo) tradicija, suteikė naujų postūmių fotografijos ir kino medijoms. Todėl vėlesnį, XX a. septinto aštunto dešimtmečio lūžį vaizduojamuosiuose menuose, ypač dailėje, galima traktuoti kaip radikalesnę klasikinio modernizmo srovių tąsą, kartu ir

kaip kokybiškai (prasmiškai) naujų, modernizmui nebūdingų (anti)meninės veiklos taktikų formavimąsi. Šiame tekste trumpam susitelksime būtent į šį lūžio tarpinį.

Vienus XX a. septinto aštunto dešimtmečio neoavangardinius sąjūdžius įkvėpė ideologinės idėjos, antikomercinės intencijos (susiformavusios meno rinkos kritika), kitus – reakcija į uždaresnius meno pasaulio (estetikos) reiškinius. Nesigilinant į ideologinius ar politikultūrinius aspektus, galima tarti, kad šie sąjūdžiai ženklino kokybinius vaizduojamojo meno pokyčius, kuriems ypač būdinga iki tol dominavusių vaizduojamojo meno rūšių (modernios tapybos ir skulptūros) kritika, klasikinio modernizmo formos ir kūrinio suvokimo (kad „kiekvienas menas yra „grynas“ ir tas grynumas garantuoja kokybės standartus“¹) niveliacija ir, kartu naujų, dar eklektiškesnių, kitaip – *tarpdisciplininių* – meno formų ir medijų formavimasis.

Šių sąjūdžių lyderiai ne tiek propagavo skirtingų dailės sričių „naudojimo greta“ idėją, kiek vystė kokybiškai naujų meno kūrimo būdų, formų² ir, svarbiausia, *meno funkcijų*³ sampratą, vartodami *objektinio* ar *konceptualaus* meno sąvokas.

¹ Clement Greenberg, „Modernist painting“, in: *Art in Theory. 1900–1990: An Anthology of Changing Ideas*, Oxford: Oxford University Press, 1996, p. 755.

² Kai kurie dailės teoretikai aptariamą lūžį vaizduojamuosiuose menuose (minimalizmą, skurdųjį meną, konceptualizmą etc.) traktuoja kaip išryškėjimą radikalesnės, vienos iš daugelio modernizmo versijų, vadinamos „beforme“ ar „be pavidalo“ (*formless*). Ir turimas omenyje ne dar vienas abstrakcijos variantas – „tai nei forma, nei turinys, [...] bet procesas, dezintegruojantis abi šias sąvokas [...]“. Kalbame ne apie „postmodernizmo“ įsigalėjimą [...], bet apie priešpriešą formalizmui ir ikonologijai, apie anksčiau nebūdingą kūrinių perskaitymo būdą [...]. Skiriamos kelios šiam reiškiniui būdingos savybės – horizontalumas (antitranscendentalizmas – K. Š.), esminis materializmas (arba materialumas), pulsacija, entropija (prasminė, sąvokinė, formali – K. Š.). Šia „klasifikacija“ bandoma deklasifikuoti dailės istorijos – stiliaus, temos, chronologijos ir galų gale šedevro – kaip neatskiriamos menininko savasties – universalijos“ (Yve-Alain Bois, Rosalind Krauss, *Formless: A Users's Guide*, New York: The MIT Press, 1999, p. 15, 21).

³ Nors galų gale visos *funkcijos* vis tiek suvedamos į komercinės sistemos naudos principą. Tam tikra prasme gausūs -izmai, estetinės formos, lyg grybai po lietaus dygstančios sąvokos – *site-specific*, *reliacinė estetika*, *dalyvavimo estetika*, *socialinis menas*, *postprodukcija*,

KĘSTUTIS ŠAPOKA (g. 1974) – hum. m. dr., menininkas, parodų kuratorius, dirba Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje ir *Kultūros barų* redakcijoje. Domisi šiuolaikiniu menu, dailės kritikos metodologija, meno filosofija, psichopatologijos ir kūrybos santykiais.

Taip antai minimalizmo atstovai nuosekliai kritikavo tradicinę (ir modernizmo kontekste) *meno kūrinio* apibrėžtį, dažniau išskeldami trijų dimensijų objekto sąvoką – „tai kažkas tarp objekto ir paprasto daikto, atviro ir tęstinio, daugiau ar mažiau susijusio su aplinka. [...] trijų dimensijų menas dalijamas į daugybę formų. Bet kokių atveju, tai platesnė nei tapybos ar skulptūros sąvoka, [...] daug artimesnė tam, kas paprastai vadinama forma, turinti būdingų savybių“⁴.

Taigi kritikuota ne tik *tradicinė forma*, bet ir jos inspiruotas „turinys – todėl nereprezentuojamas nei figuratyvus, nei architektoniškas vaizdas, kurį galima nusakyti „struktūrų“ arba „objektų“ sąvokomis. Struktūros sąvoka tepaaiškina, kaip objektas sudarytas [...], morfologiškai [trijų dimensijų objekta, – K. Š.] nusako proceso žymių trūkumas, abstraktumas⁵, dehierarchizuotas atskirų dalių pasiskirstymas, neantropomorfinė orientacija, visumiškumas, [...] neapeliuojantis į skulptūros tradiciją. Tai veikiau pagamintų objektų nei santykių su praeities menų sfera.“⁶

Tęsdami ir transformuodami dadaizmo, Marcelio Duchampo idėjas⁷, konceptualizmo atstovai suabejojo iki tol dominavusio meno kaip tokio apibrėžtimi ir prasmingumu, siūlydami meno kūrinį suvokti kalbos kontekste tiesiog kaip *idėją*, kuriai išreikšti tinka bet kokios priemonės, o dažniausiai paprasčiausios – rasti daiktai, tekstai, schemas, žemėlapiai etc.

Buvo teigiama, kad „meno kūrinys yra meną komentuojantis teiginys. [...] Meno teiginiai nėra faktiniai, bet lingvistiniai – jie nežymi fizinių ar mentalinių objektų, bet išreiškia meno apibrėžtis“⁸, taigi turime reikalą ne su grožio ar saviraiškos kategorijomis, bet su mobiliomis kontekstualiomis idėjomis arba konceptais, kai „svarbesnis tampa pats pranešimas nei jo forma, medžiaginė pusė. [...] Svarbesnė tampa situacija, kai menininkas kuria realioje aplinkoje ir kartu psichologinėje erdvėje [...], tokiems estetiniams objektams svarbi ne

altermodernas etc. – kuriamos ne tiek tam, kad ką nors paaiškintų, bet idant aptarnautų pagrindinį komercinės sistemos – *gausaus ir laisvo pasirinkimo* – principą, nes rinkai (tai pat ir sofistikuotai, diskursinei) nuolat reikia naujų reklaminių *įvaizdžių* ir naujų simbolių prekių. Viena vertus, tai užtikrina šiuolaikinio meno rinkos gyvybingumą ir lankstumą, kita vertus, palaiko teorinių akademinų menotyrinių, kultūrologinių *getų* infrastruktūros gyvavimą.

⁴ Donald Judd, „Specific objects“, in: *Art in Theory. 1900–1990*, p. 812–813.

⁵ Minimalizmo atstovai kritikavo turinį kaip tokį, turėdami omenyje ir figūrines, ką nors vaizduojančias, ir abstrakčias meno formas, nes abi jos traktuotinos kaip pasakojamosios, literatūrinės, simbolinės. Abstraktumas minimalizmo kontekste suvoktas kaip apsiribojimas funkciniais kūrinio formų, tūrių, padėties erdvėje santykiais, atsiribojant nuo bet kokiego siužeto, simbolinės prasmės ir kartu tiesioginės utilitarinės ar puošiamosios paskirties (taikomojo meno ir architektūros prasme).

⁶ Robert Morris, „Notes on Sculpture 1–3“, in: *Art in Theory. 1900–1990*, p. 816, 820.

⁷ Idomu, kad amerikiečių konceptualizmo, pop meno pradininkai nebuvo nuosekliai susipažinę su europiečio Marcelio Duchampo kūriniais (iki retrospektyvinės parodos sąlyginėje JAV periferijoje –1963 m.

tik medžiaginė pusė, bet ir santykis su kontekstu, kuriame ji egzistuoja [...], todėl menininkas suvokia save ne kaip naujų formų kūrėją, bet egzistuojančių formų koordinatorių. [...] Objektškumas suardomas ir suvokiamas kaip situacinė replika“⁹.

Kalbamojo lūžio laikotarpiu atgijo dar siurrealistų ir dadaistų propaguotos akcijos, hepeningai, kuriuose

Giedrius Žungaila. *Genetics of Behavior or about Reality and the World of Beauty*. 1994–1995. Drobė, markeris. Iš parodos katalogo *Misfits. 6th Triennial of Young Baltic Art* (Vilnius, 1995)

buvo jungiama į viena tapyba, skulptūra, performansas, šokis, filmai, muzika, rašymas etc., pavadinti *inter-media* arba *multi-media*. Šios sąvokos greitai tapo specifinės *medijų meno* srities dalimi. Sparčiai augo televizijos galia ir įtaka (tobulėjo elektroninės medijos),

Pasadenoje, Kalifornijoje), tačiau nepaisant to, juos stipriai įtakojo pats Duchampo įvaizdis ir jo idėjų atgarsiai.

⁸ Joseph Kosut, „Art after Philosophy“, in: *Art in Theory. 1900–1990*, 1996, p. 845.

⁹ Victor Burgin, „Situational Aesthetics“, in: *Art in Theory. 1900–1990*, p. 883.

¹⁰ „Site-specific“ terminas fenomenologiniame modelyje naudojamas išreikšti „įvietinto“, reiškančio „dabartį“ ir atkakliai besilaikančio stabilumo, nejudrumo principo, nors pats kūrinys gali būti efemeriškas [...], be to, kinta reprezentacinės prielaidos, pradedama orientuotis į realią erdvę, o neretai ir į realų laiką, sureikšminamas ne istorinis faktas, o pati kūrinio ir vietos sąveika“ (Aušra Trakšelytė, „Vietos specifikos samprata ir problemiškas šiuolaikinėje Lietuvos dailėje“, in: *Kūrinys kontekste*, sudarytojos Algė Andriulytė, Milda Žvirblytė, (ser. *Acta Academiae artium Vilnensis*, Nr. 53), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 57–58).

¹¹ George Dickie, *Introduction to the Aesthetics: An Analytic Approach*, Oxford: Oxford University Press, 1997, p. 88.

¹² George Dickie, *Art and Value*, Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 35.

Redas Diržys. Performansas „Prokrusto lova“. 1994. Iš parodos katalogo *Tiesė. Pjūvis. 1993–1994* (Alytus, 1994). Giedriaus Liaugos nuotr.

todėl daugelis menininkų, viena vertus, kritiškai reaguodami į žiniasklaidos priemonių diktatą, kita vertus, susidomėję naujų medijų (pavyzdžiui, nešiojamų videokamerų filmavimo, vaizdo atkūrimo, transliavimo) galimybėmis, kūrė medijų, videomeno principus, taip pat keitė erdvės, laiko, kūno santykių, vaizdo kūrimo ir suvokimo principus ir prisidėjo prie *instaliacijos*, *site-specific*¹⁰ sąvokų formavimosi. Video ar kitų medijų galimybės darė įtaką performansų kūrėjams, savo ruožtu pastarieji paveikė ir videomeno raidą.

Taigi apibendrinant galima sakyti, kad vaizduojamojo meno praktikos atsigrėžė į socialinę tikrovę, o jas konceptualizuojanti retorika ši reiškinį įvardijo kaip posūkį nuo metafizinių, universalistinių estetikos kategorijų (problemų lauko) link institucinio kontekstualumo – „meno kūrinys tampa menu pozicijos ar vietos, nustatytoje praktikoje, vadinamoje meno pasaulyje, dėka¹¹. [...] Gali būti, kad dadaistų ar Warholo kūriniai įmanomi todėl, kad remiasi teoriniu pagrindu arba bent buvo apie tai galvota. Danto teigia, kad tai tinka ne tik šiems neįprastiems kūriniams, bet ir apskritai kalbant apie menines teorijas, sukuriančias meną kaip tokį.“¹²

Galime sąlygiškai atsekti, kaip įsitvirtina ir pamažu transformuojasi minėtų neoavangardinių sąjūdžių ir

juos konceptualizuojančių diskursų retorika, o formalus pavidalai tampa vis mišresni ir sunkiai vienareikšmiškai (bent tam tikrą laiką) nusakomi. Pavyzdžiui, aptariant vėlesnius, XX a. paskutiniais dešimtmečiais vykusius šiuolaikinio meno procesus, jau nebekalbama apie tradicinio ir objektinio/konceptualaus meno priešpriešą ar apie multimediją kaip skirtingų dailės, meno sričių jungtį, apie atskirą *kūrinių*, bet dažnai vartojama *projekto* kaip įvairialypės, daugiapasmės visumos, sąvoka: „žodis „projektas“ nusako tokią [objekto, objektų, veiksmų, jų tarpusavio santykių, – K. Š.] nestabilumo ir nekategoriskumo fazę, kuri akimirksniu tampa užbaigta visuma, [...] prasmė neduodama *a priori*, bet plėtojama žiūrovo, kuris gali rinktis skirtingas kognityvias informacijos prieigas“¹³; „kūrinys atsiskleidžia kaip produktyvus objektų grupavimas, turintis kūrinio statusą: išderinantis ir pertvarkantis buvimo-čia-kartu elgseną. [...] Kūriniu tampa „socialiniai“ mainai su žiūrovu, [...] kaip potencialus įvykis [...], būtinas kūrinio atsiradimui“¹⁴.

Šios idėjos papildomos ir, pavyzdžiui, pasitelkus *santykių estetikos* ir *postprodukcijos* sąvokas, minėti tradicinio kūrinio išardymo ir įprasminimo (vietos, laiko ir prasmės) principai išplečiami iki (para)socialinio įvykio, *dalyvavimo estetikos*¹⁵ ir panašių sąvokų – „Émilis

¹³ Éric Troncy, *Le docteur Olive dans la cuisine avec le levorver*, (ser. *Monographies et entretiens 1989–2002*), Dijon-Quetigny: Les press du réel, 2002, p. 198, 201.

¹⁴ Éric Troncy, *Le colonel Moutarde dans la bobliothèque avec le chandelier* (textes 1988–1998), Dijon-Quetigny: Les press du réel, 1998, p. 67, 68, 69, 70.

¹⁵ „Suvokiant dalyvavimą ne tiek kaip individualaus žiūrovo suaktyvinimą, bet kaip meno socialėjimą arba „artėjimą prie kasdienybės“, galima į dalyvaujamojo meno praktikų būrį įtraukti ir tuos projektus, kur į jau egzistuojančias bendruomenes arba kasdienes praktikas įsitraukia pats menininkas“ (Lina Michelkevičė, „Dalyvavimo estetika: Analitinių ir kritinių priėgų paieška“, in: *Meno kūrinys: Paviršius, figūra, reikšmė*,

Durckheimas vertino „socialinius faktus“ arba „įvykius“ kaip „daiktus“. Šiuolaikiniuose vaizduojamuosiuose menuose „daiktai“ dažnai tampa „faktais“ arba „įvykiais“, besitęsiančiais erdvėje ir laike. Todėl formos neturėtume suprasti vien kaip formalaus komponavimo estetinio formalizmo ribose. Šiuolaikinio meno kūrinio forma netelpa vien į materialų, faktišką jos apibūdinimą, tai – dinamiška santykių visuma, daugybės konceptualių linijų susikirtimo taškas. „Meno kūrinys skleidžiasi kaip tam tikra įvykių seka laike, generuojanti susitikimus, aktyvią komunikaciją ir valdanti savo pačios trukmę. [...] Šiuolaikinio meno kūrinius dažnai sudaro socialinė trukmė ir socialūs objektai. [...] tokie darbai iš tiesų naudojami socialinių santykių sfera“¹⁶.

Taigi turime reikalą su eklektiškais, mišriais *anti-*, *para-*, *šalia-*, *alter-* meniniais veiklos būdais, vis dėlto suvokiamais vaizduojamojo meno ar net (paradoksaliai) dailės ribose, išsivysčiusiais iš XX a. pirmos pusės ir septinto aštunto dešimtmečio dailės ir avangardinių sąjūdžių, palaikomais atitinkamų institucijų.

* * *

Reikėtų tarti keletą žodžių apie vietinį, Lietuvos, ar net Vilniaus kontekstą, nes kitaip nebūtų aišku, kodėl kalbame apie tokią vaizduojamųjų menų srityje retai vartojamą *tarpdisciplininio meno* sąvoką. Ogi pirmiausia apie ją kalbama todėl, kad turime Tarpdisciplininio meno sąjungą.

Taigi Lietuvoje apie tai prabilta XX a. dešimto dešimtmečio pradžioje, vykstant profesionalios dailės permainingoms, savo dvasia bei formomis artimomis ir XX a. pradžios, ir septinto aštunto dešimtmečio Vakarų neoavangardo sąjūdžiams, bet turinčioms ir savitų bruožų¹⁷. Žinoma, tam tikrus „tarpdiscipliniškumo“ elementus naudojo arba dailės konvencijas klibino ir ankstesnių kartų menininkai (Kazė Zimblytė, Mindaugas Navakas ir kiti), tačiau ši sąvoka tapo „gyva“ aptariamuoju – sąlygiškai kertiniu – laikotarpiu.

1993 m. įsteigta *Jutempus, tarpdisciplininiai meno*

sudarytoja Dalia Klajumienė, (ser. *Acta Academiae artium Vilnensis*, Nr. 52), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 258).

¹⁶ Nicolas Bourriaud, *Esthétique relationnelle*, Dijon-Quetigny: Les presses du réel, 2001, p. 20–21, 29–30, 32–34.

¹⁷ Antai Latvijoje „dešimto dešimtmečio posocialistinis postmodernizmas nusakomas opozicijomis – vėlavimu, regresija (grįžimu prie pre-modernizmo), entropija“ (Ieva Astahovska, „Globālie lielceli jaunā lokalitātēs = Global Highways in new Localities“, in: *Deviņdesmitie: Laikmetīgā māksla Latvijā = Nineties: Contemporary Art in Latvia*, Rīga: Laikmetīgās mākslas centrs = The Latvian Center for Contemporary Art, 2010, p. 40). Panašiai XX a. dešimto dešimtmečio dailės permainingos nusakomos visoje Rytų Europoje ir ypač posovietinėse šalyse.

¹⁸ „1994 metais buvo įkurta LTMKS pirmtakė Lietuvos kūrybinė visuomeninė sąjunga „Metastudija“. Šios organizacijos nariai surengė kelias parodas, tarp kurių įsimintiniausia buvo „Banginio pilvas“, vykusį Šiaurės miestelyje Vilniuje. „Metastudija“ daug metų kovojo dėl

projektai, o 1998 m. – Lietuvos tarpdisciplininio meno kūrėjų sąjunga, pratęsusi 1994 m. įkurtos *Metastudijos* veiklą¹⁸.

Galima sakyti, kad *tarpdiscipliniškumo* terminas dėl stiprios *Jutempus* įkūrėjo Gedimino Urbono įtakos reiškė tam tikrą kryptį elektroninių inter-medijų meno link, kita vertus, pati sąvoka (kaip ir *šiuolaikinio meno*) bei Tarpdisciplininio meno sąjungos susikūrimas vis dėlto didžiąja dalimi reiškė ne tiek nuoseklią programą ar aiškia naujojo meno viziją (bent iš pradžių), kiek re-

Mindaugas Navakas. Vilniaus sąsiuvinys. 1 dalis, 1981–1986. Cinkografija. Iš parodos katalogo *Mindaugas Navakas. IR/ ir atgal* (Vilnius, 2006)

akcija, priešpriešą ir bandymą kurti alternatyvas būsimus dailininkus ruošiančiai Vilniaus dailės akademijai, parodų gyvenime dominavusioms, griežtai suskirstytoms *disciplinoms*, šios sistemos funkcionavimą garantuojančiai ir palaikančiai Lietuvos dailininkų sąjungai, jos kontroliuojamiems Dailės parodų rūmams¹⁹.

to, kad menininkams būtų leista naudotis B. Radvilaitės gatvėje esančiu namu Nr. 6, Vilniuje. „Metastudijos“ veiklai išblėsus, 1998 metais buvo nutarta organizaciją pertvarkyti, padaryti dalinius įstatų pakeitimus, priimti į ją daugiau menininkų. 1998 birželio 13 dieną įvyko steigiamasis LTMKS suvažiavimas, kuriame į sąjungą buvo priimti buvę „Metastudijos“, „Jutempus“ TMP, o taip pat ir nauji nariai, patvirtintas statusas ir išrinkta taryba. Rugpjūčio mėnesį LTMKS buvo įregistruota Lietuvos teisingumo ministerijoje, o 1999 spalio mėnesį Kultūros ministerija įtraukė LTMKS į kūrybinių sąjungų registrą (ištrauka iš teksto, skelbto apie 2000 m. LTMKS internetinėje svetainėje).

¹⁹ „Kiti, nuo 8 dešimtmečio vidurio studijavę aukštosiose mokyklose (daugiausiai Vilniaus dailės institute – dabartinėje Vilniaus dailės akademijoje), 1988 metais atsirado pirmosios studentų gretose, reikalautami atsakyti tarybinį akademizmą propaguojančių programų ir jas pakeisti naujomis. Jie nuosekliai gynė kūrybinio mąstymo ir meninės laisvės principus, prisidėjo prie to, kad būtų pakeista susikompromitavusi ar

Taigi galima sakyti, kad iš pradžių *tarpdiscipliniškumo* sąvoka reiškė formalią priešpriešą tam, kas suvokta (ir pavadinta) kaip pasenę, atgyvenę, nešiuolaikiška, uždara, profesiskai griežtai suskirstyta. Pirmiausia oponuota *formai*, nes konceptualizame/ideologiniame

Evaldas Jansas. Eglynėlis. 1995. Laužyti mediniai suolai. Iš parodos katalogo *Kasdienybės kalba* (Vilnius, 1995)

lygmenyje net ir šiandien nėra aiškesnės ribos tarp to, ką vadiname „daile“ ir „šiuolaikiniu menu“. Tad iš pradžių į tarpdisciplininio meno sąjungą būrėsi tie, kurie tapatinosi būtent su (vietiniame kontekste) naujomis išraiškos priemonėmis, naujomis dailės formomis. Pati medija naudojama forma lėmė priklausymą ar nepriklausymą tarpdisciplininiam menui.

nekompetentinga Dailės instituto vadovybė ir profesūra. Visuotiniame dailės instituto studentų streike, vykusiam 1988 gruodžio mėnesį dalyvavo apie 20 dabartinių (2000-aisiais metais – K. Š.) LTMKS narių. [...] Dauguma LTMKS narių prieš įstodami į LTMKS gretas nepriklausė jokiai kitai sąjungai, nes neturėjo jokio kito pasirinkimo. Jokia kūrybinė sąjunga Lietuvoje neatstovavo šiuolaikinio meno kūrėjų interesams. Lietuvos dailininkų sąjunga jau dešimtmečio pradžioje buvo laikoma sovietiniu reliktu. Nemaža dalis iš jos dabartinio 1200 narių būrio savu laiku buvo priimti ne už aukštus kūrybinius pasiekimus, o už palankumą Tarybų valdžiai. Dešimtmečio pradžioje buvo bandyta Dailininkų sąjungą reformuoti, išstojant iš senosios ir įkuriant naują Lietuvos (ne LTSR) dailininkų sąjungą (R. Vaitekūno iniciatyva). Deja, bendra-

O štai šiandien, pakitus kontekstui ir prasmėms, matyt, svarbesnis ne tiek *formos*, kiek *požiūrio skirtumo* klausimas, nes formuojasi savitos „tarpdisciplininkų“ ir „tradicionalistų“ stovyklos ir tradicinėmis, ir „šiuolaikinėmis“ laikomose dailės ir meno sferose. Nemažai tarpdisciplininio meno pradininkų šiandien kuria tradicinėmis, prieš kurį laiką radikaliai atmestomis technikomis arba naudodami šiuolaikiškas medijas gamina, sakykime, sovietmečio modernistams giminin-gas prasmes.

Daugelis jaunų „tradicionalistų“ laisvai naudojasi įvairiomis medijomis ir šiuolaikiškomis išraiškos priemonėmis, todėl vien formalūs skirtumai nebėra tokie reikšmingi. Jei prieš keliolika metų tarpdisciplininis laikytas menininkas, kuriantis performansus, objektus, video, instaliacijas, tai šiandien dėl tam tikro požiūrio į kūrinį tapantis menininkas gali būti laikomas tarpdisciplininis, o video ar fotografija, performansą eksploatuojantis menininkas, vėlgi dėl požiūrio ir kūrybos principų, gali būti priskirtas tradicionalistų stovyklai. Mat videokūrinys ar fotografija prasmės atžvilgiu gali turėti artimesnių sąsajų su tradicinėmis, konservatyviomis (iki dadaizmo, konceptualizmo, minimalizmo etc. dominavusiomis) meno kūrinio definicijomis, o kokia nors tradicinė medija gali būti naudojama kuriant kontekstualias, iš esmės tarpdisciplinines prasmes ir situacijas.

* * *

Galų gale priartėjome prie pradžioje minėtos šio teksto atsiradimo priežasties – peržiūrint Kultūros rėmimo fondo remiamus „tarpdisciplininius“ projektus paaiškėjo, kad tarp jų dažnai įsimaišo tokių, kurie vargu bau turi ką bendra su *tarpdisciplininio meno* sąvoka siaurąja prasme. Taip atsitinka, ko gero, ne dėl kieno nors piktos valios, bet dėl minėtos sąvokų (ir požiūrių) painiavos.

Vienu atveju kalbame apie, pavyzdžiui, įvairius festivalius, renginius, kuriuose koegzistuoja atskiri teatro, muzikos, dailės elementai, įvairios karnavalizuotos jų formos (eitynės, ore sklandantys aitvarai, saljutai, šokiai, videoprojekcijos etc.)²⁰, bet tai, ko gero, vis tiek

darbiavimo ir principingumo trūkumas Lietuvos dailininkams sutrukdė įgyvendinti šį sumanymą. Nemažai Dailininkų sąjungos turto pateko į privačias rankas, o likęs tvarkomas neūkiškai. Griežtas cechinis susiskirstymas ir ištikimybės praeities idealams tapo priežastimi, dėl kurios menininkai nenorėjo tapti Lietuvos Dailininkų sąjungos nariais“ (*ibid.*).

²⁰ Dar painiau, kai kalbame apie specifinius regioninius reiškinius, pavyzdžiui, Redo Diržio organizuojamas meno streiko bienales, kurios, viena vertus, formaliai yra tikrai tarpdisciplininės, bet turinio prasme yra kairiojo diskurso rėmuose, kuriuose tarpdiscipliniškumo sąvoką vėlgi reikia stipriai koreguoti, remiantis papildomais teoriniais diskursais, dažnai kritikuojančiais ir pačią tarpdiscipliniškumą, apskritai meno ir kultūros sąvokas.

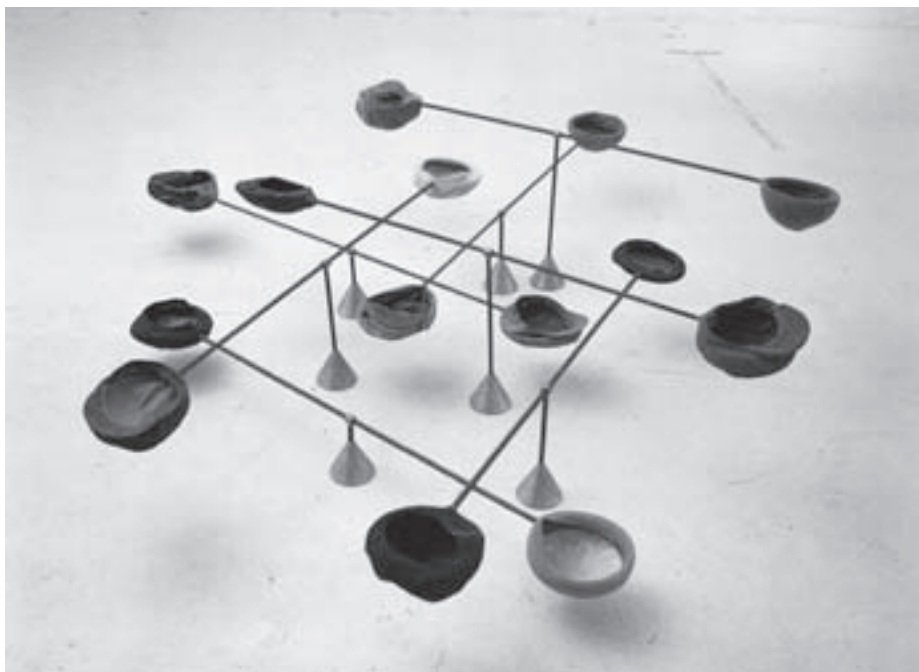
bus teatro, šokio, dailės sritys, naudojamos, išreiškiamos greita viena kitos.

Kalbėdami apie tarpdisciplininį meną (dažnai tapatinamą su *šiuolaikinio meno* sąvoka), turime omenyje specifinę sritį, plastinę kalbą ir požiūrį.

Antra, net pačioje tarpdisciplininio meno sampratoje yra šiokios tokios painiavos, nes norint ją įveikti, reikia vėl leistis į teorinius išvedžiojimus, kurie dažniausiai neįdomūs dalijantiems paramą ir sprendžiantiems pagal kelių išraiškos būdų naudojimą vienas šalia kito kokiame nors renginyje, pagal išoriškai „tarpdisciplininę“ formą.

Todėl tą sąvokinę painiavą ir tarpusavio nesupratimą gerai atspindi dažnai vartojamos paradoksalia arba prieštaringos „videomeno dailininkų“, arba „tarpdisciplininio meno dailininkų“, „socialinių dailininkų“ ir panašios sąvokos, akivaizdžiai liudijančios naujos kokybiškos diskusijos, konkretesnių dailėtyrinių, dailės kritikos sąvokų apibrėžimų būtinybę ir glaudesnio santykio su tas sąvokas (ir jų neapibrėžtumą) instrumentiškai perimančiais ir naudojančiais meno, dailės pasaulį administruojančiais funkcionieriais.

Kita vertus, pasikeitusią situaciją ir sąvokos painumą liudija ir tai, kad iš pradžių, praėjusio amžiaus devinto dešimtmečio antroje pusėje ir beveik visą dešimtą dešimtmetį, *tarpdisciplininis* menas, kartu su kitomis naujus reiškinius įvardijančiomis sąvokomis, reiškė labiau stichišką naujovių troškimą ir siekį sugriauti „senas“, „tradicines“ dailės formas. Tuo tarpu šiandien kalbame apie tokį meną (sritį) kaip apie savarankišką reiškinį, reikalaujantį atskiro finansavimo, nors pats pavadinimas,

Audrius Novickas. Tik drąsiems (meilė žeidžia). 1995. Švitrinis popierius, fotoatspaudai, metalas. Iš parodos katalogo *Dėl grožio* (Vilnius, 1995)

bent jau neilgą laiko tarpą, reiškė laisvės troškimą... O šiandien, matyt, turime šią sąvoką suvokti kaip naują kanoną (kitaip reikėtų naikinti LTMKS sąjungą ir išbraukti šį terminą iš finansuojamų programų sąrašo) ir bandyti iš naujo susitarti dėl jo statuso ir funkcijų sociokultūriniame sektoriuje. ❏

Svajonė ir Paulius Stanikai. Iš ugnies eilių. 1995. Molis, polichromija. Iš parodos katalogo *Nauja Lietuva* (Vilnius, 1996)

Žengiant į naują šimtmetį

Kalba, pasakyta ateitininkų Prieškongresinėje stovykloje

VYGANTAS MALINAUSKAS

BALSAS IŠ DANGAUS. Siūlau minties eksperimentą. Įsivaizduokite, kad šiuo momentu, čia, Berčiūnuose, pasigirsta galingas balsas iš dangaus ir taria: „Duodu jums 30 metų, padarykite Lietuvą krikščioniška, pasigėrėjimo verta šalimi“. Tarkime, kad mes nutariame rimtai atsižvelgti į šį balsą. Nuo ko pradėtume?

1 scenarijus

Pradėti būtų galima nuo idėjos, kad reikia išugdyti pakankamai visapusiškai išsilavinusių, katalikiškos pasaulėžiūras besilaikančių asmenybių, kurios vėliau, veikdamos savo profe-

sinėje, akademinėje, visuomeninėje ir kitose srityse, perkeistų Lietuvą. Ką tuomet turėtume daryti? Galime imtis organizuoti stovyklas, stiprinti ateitininkų bendruomenes, kuopų veiklą, idant būtų visapusiškai ugdomos asmenybės ir laukti, kad užaugtų asmenybės Lietuvą paverstų pasigėrėjimo verta krikščioniška šalimi. Iš tiesų tai mums nebūtų labai sunku. Visa tai jau esame įpratę daryti. Reikėtų tik dar šį bei tą patobulinti. Toks būdas atsiliepti į balso iš dangaus kvietimą būtų ne tik patogiausias, bet ir mums paprasčiausias.

Tačiau pasidairius, kas per pas-

taruosius 50–60 metų vyko Vakarų pasaulyje, mus turėtų apnikti abejonės, ar toks planas būtų vaisingas. Juk Vokietijoje, Ispanijoje, Belgijoje, Šveicarijoje, Austrijoje, JAV veikė ir tebeveikia krikščioniškos jaunimo ugdymo organizacijos. Jų nariai dažnai vėliau padaro sėkmingą karjerą, nes turi sėkmingai išugdytus vadovavimo ir administracinio darbo įgūdžius, yra dori ir pareigingi. Tačiau nepaisant to, nuo XX a. antros pusės Vakarų civilizacija tampa vis mažiau krikščioniška. Tiesa, per tą laiką kai kurios minėtų – Vokietija, Belgija, JAV – iš tiesų tapo tam tikrais aspektais pasigėrėjimo vertomis šalimis. Jų išsivystymas, pažanga ir gerovė didelei daliai pasaulio kelia nuostabą ir pavydą. Tačiau jų viešajame gyvenime ir kasdienėje kultūroje vis mažiau aptiksime krikščionybės ženklų. Jų kultūra ir menas daro įspūdį visam pasauliui. Tačiau sunkiai jose aptiksime populiarių televizijos laidų, kino filmų, literatūros ir meno kūrinių, kurie koku nors būdu perteiktų krikščionišką požiūrį ir vertybes. Jų muzika užkariauja visą pasaulį, bet dainų tekstai ir propaguojamas gyvenimo stilius, užuot padėjęs išgyventi krikščionišką kultūrą, visa labiau atitolina nuo krikščioniškos gyvensenos. Jų įstatymai ir socialinė tvarka, tegul ir atveria gyventojams naujų galimybių, tuo pat metu, kaip viešai priimtinas normas įtvirtina tai, kas krikščioniškos moralės požiūriu yra nepriimtina.

Visi paminėti faktai mums turėtų sukelti rimtą abejonę, ar eidami tokiu keliu išpildysime balso iš dangaus nurodymą. Taip pat tai turėtų iškelti rimtą klausimą: kodėl gausybė katalikiškose organizacijose išugdytų krikščionių nepadaro rimtesnės įtakos visuomenės raidai? Vienas galimų atsakymų į šį klausimą – visi šie puikūs jaunuoliai, dirbdami įvairiose pasaulio institucijose ir struktūrose, jas sustiprina, bet jų neperkeičia. Tiesa,

Prieškongresinė ateitininkų stovykla Berčiūnuose. 2010

2 scenarijus

dėka jų tos struktūros bent jau atvirai nėra priešiškos krikščionybei. Tačiau tų struktūrų formuojama visuomenė taip pat netampa krikščioniškesnė. Holivude dirba daug gerų krikščionių, tačiau bandydami Holivudo produkcijoje atrasti gerų krikščioniškų filmų, turėsime nemažai pavargti. Vytauto Didžiojo universitete dirba nemažai gerų katalikų, tačiau dauguma universitete studijuojančių studentų dažniausiai netampa geresniais katalikais. Veikiau jau atvirākščiai. Pramogų versle taip pat rasime gerų katalikų. Tačiau jų organizuojamų pramogų, tegul ir išvengiant nešvankybių, turinį užpildo populiarī muzika, propaguojanti vertybes, mažai ką bendra turinčias su krikščioniška kultūra.

O gal su pačiu Lietuvos sukrikščioninimo per jaunimo bendruomenes ir organizacijas modeliu viskas gerai? Gal tiesiog per mažai jaunuolių yra išugdoma krikščioniškose organizacijose? Tačiau tada kodėl kai kurios mažumos, nepaisant to, kad jos buvo mažumos, pastarojo pusamžio Vakarų kultūrai, meniui ir viešajam gyvenimui turėjo didesnės įtakos nei krikščionybė? Joms net pavyko kai kurias atvejais perrašyti istoriją taip, kad krikščionybė ėmėsi rodytis visai nebesvarbi Vakarų kultūrai. Maža to, joms pavyko pasiekti, kad krikščionys pradėjo jausti pareigą teisintis dėl to, kas anksčiau buvo laikoma savaime suprantamais krikščionybės pasiekimais ir nuopelnais Vakarų civilizacijai. Be keleto retų išimčių, tarp politinių sąjūdžių, meno, literatūros, įtakingų visuomenės ir teisingumo teorijų, nulėmusių Vakarų civilizacijos veidą, pastarąjį pusšimtį metų nerasiame rimtesnio krikščioniškų vertybių atstovavimo. Tiesa, per šį laikotarpį buvo pagaminti dideli kiekiai krikščionybę propaguojančios produkcijos: išpūdingi Šv. Rašto, krikščioniškų audio ir videoirašų, knygų ir brošiūrų tiražai. Kad ir kaip gaila, šio srauto indėlis į šiuolaikinę civilizacijos raidą liko nežymus ir nesustabdė viešojo, kultūrinio bei intelektualinio gyvenimo nukrikščionėjimo tendencijų.

Jei po šių apmąstymų vis dar neatšalo noras ir entuziazmas atsilipti į balso iš dangaus kvietimą, turime griebtis kitokio, sudėtingesnio ir verčiančio gyventi kitaip nei gyvenome iki šiol plano. Tačiau nors planas – kur kas sudėtingesnis ir reikalaujantis didesnių pastangų, jis turi nemažai privalumų. Idant po trisdešimties metų

vaizdį. Ar tai įmanoma? Manau, kad taip. Žinoma, įmanoma – dar nereikia lengva. Tačiau jei imtumėmės tokio projekto, mūsų veikloje atsirastų daugiau aiškumo. Be to, ateitininkija taptų patrauklesne talentingiems ir ambicingiems jaunuoliams, ieškantiems būdų gyvenime nuveikti ką nors reikšminga ir padaryti įtaką pasaulio raidai. Vykdam šį projektą

Dalyvių registracija Prieškongresinėje ateitininkų stovykloje Berčiūnuose. 2010

Lietuva taptų krikščioniška šalimi, turime ne šiaip ugdyti visapusiškas asmenybes, bet ugdyti ir nukreipti talentus labai aiškia kryptimi. Mums reikia išugdyti talentingus verslininkus, kurie būtų pasiryžę dalį savo turtų paskirti krikščioniškos Lietuvos „projektui“ ir galėtų perimti bent dalį žiniasklaidos verslo kontrolės į savo rankas. Reikia išugdyti talentingus žurnalistus, politinio ir visuomeninio gyvenimo apžvalgininkus, kurie sugebėtų šmaikščiu ir įtikinamu stiliumi nurungti krikščionybės kritikus. Reikia išugdyti talentingus politikus, kurie sugebėtų patraukliai pristatyti ir įgyvendinti krikščioniškas idėjas valstybės įstatymuose ir institucijose. Reikia išugdyti talentingus akademikus, kurie savo moksliniuose darbuose skleistų krikščionišką pasaulė-

neišvengiamai tektų įsivelti į kovą dėl visuomenės galios ir įtakos centrų kontrolės. Tai savo ruožtu padarytų mūsų organizaciją dar patrauklesnę riziką ir iššūkius mėgstančiai vyriškajai visuomenės daliai.

Gera žinia yra ta, kad įgyvendinant šį projektą nereikia, kad visi ateitininkai taptų sėkmingais verslininkais, šmaikščiais apžvalgininkais, populiariais politikais, žinomais akademikais. Užtenka, kad jų turėtume pakankamai. Tuo tarpu kiti organizacijos nariai būtų jiems reikalingi kaip juos suprantanti, remianti, jų idėjas ir sumanymus įgyvendinanti visuomenės dalis.

Tarkime, kad šis projektas dėka mūsų ryžtingumo, užsidegimo, išradingumo, talentingumo ir nutrūktgalviškumo pavyksta. Ar tada jau

galėtume lengviau atsipūsti sau tardami – neįmanoma misija įvykdyta? Galima būtų atsakyti TAIP su sąlyga, kad gerai supratome, ką balsas iš dangaus norėjo pasakyti tardamas: „padarykite Lietuvą pasigėrėjimo verta krikščioniška šalimi“. Nes galėjo atsitikti taip, kad mes įgyvendindami šį projektą tiesiog nukopijavome kokią nors pasaulio susižavėjimą keliančią valstybę (pvz., Švediją ar Vokietiją), tuo pat metu padarydami taip, kad mūsų sukurtoje valstybėje dėka mūsų kontroliuojamų galios centrų prioritetas būtų teikiamas krikščioniškoms vertybėms ir interesams kitų vertybių ir interesų sąskaita. Taip sukurta „krikščioniška“ Lietuva galėtų kurį laiką gyvuoti. Bent tol, kol turėtume pakankamai galios užtikrinti prioritetą krikščioniškoms vertybėms ir interesams. Deja, o gal veikia kaip tik ačiū Dievui, mūsų pasaulyje žmogaus sukurtomis struktūromis besiremianti galia yra labai apgaulingas ir trapus dalykas. Užtenka prisiminti pasauliui atrodžiusią galingą ir neįveikiamą Sovietų Sąjungą, kurios staigus žlugimas buvo didžiausia staigmena tokiai visa žinančiai organizacijai kaip Centrinė žvalgybos valdyba. Ar tikrai mes norime sukurti Lietuvą, kurios krikščioniškumas tebutų gražus drabužis ant kūno, nusiteikusio dėvėti bet ką? Ant

kūno, pasirengusio pirmai progai pasitaikius jį pakeisti kitu madingesniu?

3 scenarijus

Jei po tokios refleksijos mums dar liktų ūpo ko nors imtis, tai galėtume pabandyti eiti pačiu sudėtingiausiu keliu. Jei pirmais dviem atvejais galėjome daugmaž numatyti, ko galime tikėtis kelio gale, tai žengiant šiuo keliu numatyti, kaip atrodys kelio pabaiga, mums nelemta. Galime tik turėti viltį, kad tai, ką pasieksime kelio gale, atitiks balso iš dangaus lūkesčius. Tiesa, nors kelio pabaiga mums nematoma ir neaiški, keliaudami turėsime galimybę žinoti kryptį, taip pat galėsime vadovautis orientyrais.

Nuo ko pradėsime? Pradėti galėtume nuo idėjos, kad krikščioniška Lietuva neįmanoma be krikščioniškos kultūros. Pasak šviesaus atminimo Jono Pauliaus II, „tikėjimas, kuris netampa kultūra, nėra pilnatviškai priimtas, nuodugniai išmaštytas ir ištikimai išgyventas tikėjimas“. Tačiau idant pajėgtume Lietuvą padaryti krikščioniška pasigėrėjimo verta šalimi, neužtenka bet kokios krikščioniškos kultūros. Tokiam tikslui reikia pasigėrėjimo vertos krikščioniškos kultūros. Tad kelias, kuriuo galime bandyti eiti atsiliėpdami į balso iš dangaus kvietimą, yra krikščioniškos

kultūros kūrybos kelias. Šis kelias – ne tik nelengvas, bet ir nelabai aiškus (kultūros pagal strateginį planą nesukursi). Be to, kitaip nei valdžia, kultūrą kur kas sunkiau pakeisti. Tiesa, krikščioniškos kultūros kūryba ateitininkams nėra nauja mintis. Ateitininkija jau kartą bandė šiuo keliu eiti, ir gana sėkmingai. Jų sėkmė galėtų būti mums pabrėšinimas, kad toks projektas nėra visiškai neįmanomas. Problema yra ta, kad, kitaip nei anksčiau aptartuose atsiliėpimo į dangaus balsą variantuose, šio trečiojo kelio neįmanoma pakartoti, net jei juo ir buvo jau kartą nukeliauta. Kitaip tariant, kiekvieną kartą eidamas kultūros kūrimo keliu gale randi vis kitą kultūrą, kurios pradžioje negalėjai nei numatyti, nei įsivaizduoti. Kita problema, arba tiksliau, išskylantis klausimas prieš pradėdant žengti krikščioniškos kultūros kūrybos keliu, ar spėsime tai padaryti per 30 metų? Nežinau. Bet nepabandę niekad ir nesužinosime.

Nuo ko pradėti (čia prasideda sunkiausia dalis)? Kultūra visuomet yra tam tikras gyvenimo ir sugyvenimo būdas. Tad turėtume sukurti tokį gyvenimo ir sugyvenimo būdą, kuris mummyse išlaisvintų ir sustiprintų tai, kas mummyse atspindi Dievo paveikslą ir panašumą. Dievo grožis ir jėga turėtų išsiskleisti mūsų gyvenimo ir tarpusavio santykių stiliuje. Šis pilnatviško gyvenimo stilius turėtų tapti patrauklia alternatyva politinio korektiškumo, lygybės ir sekuliarizmo nuobodybei. Gyventi gyvenimą žmogaus, sukurto pagal Dievo paveikslą ir panašumą, turėtų būti gražiau ir įdomiau nei gyventi gyvenimą žmogaus, sukurto pagal beždžionės paveikslą ir panašumą.

Tiesa, jau dabar šiuo keliu darome nedidelius žingsnius. Tai, kas vyksta ateitininkų stovyklose, iš esmės ir yra bandymas bent trumpą laiką patirti, kaip atrodytų visuomenė, jei jos gyvensena remtųsi krikščioniška kultūra. Todėl nepritariu draugams, barantiems ateitininkus, kurie į ateitininkiją atėjo dėl draugų, o ne dėl ideologijos. Tai tik parodo, kad krikš-

Prieškongresinė ateitininkų stovykla Berčiūnuose. 2010. www.draugas.org

čioniškas bendravimo ir sugyvenimo būdas bei stilius (kitais tariant, kultūra) traukia žmones, net jos ir nereflektuojant. Tačiau niekas netrukdo anksčiau ar vėliau suprasti, kad toks gyvenimo būdas ir tokie tarpusavio santykiai tampa įmanomi tik todėl, kad laikomės tam tikros pasaulėžiūros ir principų. Jei žmonių netrauktų mūsų gyvenimo ir tarpusavio santykių būdas, vargu ar juos įtikintų ir ideologija. Ateitininkų stovyklos itin kinamai parodo, kad krikščioniškos kultūros praktika įmanoma.

Tačiau idant krikščioniška kultūra taptų įtakingu visuomenės gyvenimo reiškiniu, ateitininkų stovyklų neužtenka. Tam reikalinga kūryba. Turiu galvoje ir meninę, ir intelektualinę kūrybą; ir kūrybišką veikimą, ir gyvenimą. Meno ir minties kūriniai, autentiškai atskleidžiantys krikščioniško gyvenimo grožį ir jėgą, yra nepamainomas būdas visuomenę padaryti atvirą ir imlią krikščioniškoms vertybėms ir gyvenimo stiliui. Neatsitiktinai ne vieną šimtmetį krikščionys rimtai investavo į meną. Gyvenimo būdas kuria meninį stilių, meninis stilius kuria gyvenimo būdą. Vargu ar galime tikėtis, jog visuomenėje paplis krikščioniška kultūra, jei nebus geros krikščioniškos muzikos, literatūros, dailės. Kai kalbu apie muziką, turiu omenyje ne giesmes ir/ar religines dainas (nors ir tai svarbu kultūros plėtrai). Turiu omenyje pramoginę muziką, kurios forma ir turinys išreikštų krikščionišką požiūrį į žmogų ir gyvenimą. Krikščioniškas jaunimas nekaltas, kad muzika, kurią jie pasitelkia pramogai, mažai ką bendra teturi su krikščionišku pasaulėvaizdžiu. Tiesiog krikščionys kažkodėl nekuria geros muzikos, pagal kurią galėtum smagiai pasiausti. Ir uždavinys yra sudėtingesnis, nei atrodo. Paimti populiarią melodiją ir jai pritaikyti krikščioniškos tematikos eiles didelio kūrybiškumo nereikia. Kur kas sunkiau sukurti kažką, kas taptų populiaria muzika, tuo pat metu nebūdamas ja.

Panašiai galime kalbėti ir apie literatūros kūrybą. Literatūros kūriniai gali padaryti didžiulę įtaką pasauliui, paskatinti pasirinkti vienokį ar kitokį gyvenimo stilių, pažiūras bei pasaulio

į ateitininkijos gretas, talentus krikščioniškos gyvenimo, krikščioniškos minties, krikščioniško meno kūrybai? Beje, dar reikia pridurti, kad krikščioniška kultūra neįmanoma ne tik be ją

Kęstutis Skrupskelis bendrauja su jauniaisiais ateitininkais Prieškongresinėje ateitininkų stovykloje Berčiunuose. 2010

suvokimą. Pastarąjį penkiasdešimt metų literatūra nuveikė didelį darbą „dekonstruodama“ krikščionišką vakarų civilizaciją. Vakarų kultūros tradicijos ir krikščionybės kritika tapo įprasta literatūros kūrybos dalimi. Autoriai, nusirisdami iki isterinio realizmo, varžosi tarpusavyje, kas pateiks įtaigesnę ir įtikinamesnę alternatyvą krikščioniškai pasaulio, istorijos, žmogaus sampratai. Tuo tarpu po C. S. Lewiso mažai berasime įtaigių ir įtikinamų kūrinių, taikliai atskleidžiančių kontrastą tarp vyraujančios politinio korektiškumo nuobodybės ir krikščioniškos pasaulėžiūros siūlomo gyvenimo spalvingumo.

Žinoma, Ateitininkų federacija negali parašyti įdomaus romano, kuris paskatintų skaitytojus naujai pažvelgti į pasaulį, gyvenimo, kultūros, istorijos reiškinis. Tačiau klausimas, kurį šiandien turėtume užduoti sau – ar Ateitininkų federacija gali išlaisvinti jaunų žmonių, išjungusių

išreiškiančių kūrėjų, bet ir be jų praktikuojančių verslininkų, žurnalistų, politikų, akademikų, pedagogų. Tad jei imamės per artimiausius trisdešimt metų sukurti Lietuvą kaip pasigėrėjimo vertą šalį, tai turime pradėti nuo dievišką jėgą ir grožį atspindinčio gyvenimo stiliaus praktikavimo, nuo šio gyvenimo stilių išreiškiančios kūrybos, nuo kūrybiškos sekuliarizuoto pasaulio, kuriame gyvename, kritikos. Turime rasti būdą išlaisvinti ir puoselėti savyje ir kituose tai, kas daro mus kilniais šviesuoliais, pajėgiais kūrybiškai komunikuoti krikščioniškąją kultūrą šiuolaikiniam pasauliui visose gyvenimo srityse. Ir nesitaikstančiais su viskuo, kas mus supančioje kultūroje, politinėse ir socialinėse struktūrose neleidžia žmoguje skleisti Dievo paveiklui ir panašumui. Sunku pasakyti, kuo viskas baigtųsi, jei tikrai to nuoširdžiai imtumėmės. Tačiau gali atsitikti ir taip, kad rezultatas pranoktų drąsiausius mūsų lūkesčius.

Garbė Kristui!

Šimtas ateities metų

MINGAILĖ JURKUTĖ

2010 m. rugpjūčio 6–8 d. įvyko Lietuvos Ateitininkų Federacijos XVI kongresas. Jubilejinis, šimtmetinis, ilgai lauktas. Galima sakyti – ilgam atidėtas. 1940 m. birželio 28–30 d. ateitininkija planavo surengti jubiliejinį kongresą atgautame Vilniuje, bet jam, deja, nebebuvo lemta įvykti. Sovietinė Lietuvos okupacija nutraukė ne tik Lietuvos Respublikos gyvavimą, bet ir jos visuomenės raidą. Visuomenės, kurioje ateitininkija, išugdžiusi stiprią pilietišką kartą bei gausų būrį ryškių ir paveikių asmenybių, ne tik rūpinosi tautos likimu laisvės praradimo išvakarėse, bet ir demonstravo bei skatino patriotizmą karo ir pokario metais, Tėvynėje ir svetur.

Tad itin gražiu ir simbolišku tampa šis „atidėtas“ ateitininkijos susibūrimas palydint dabar jau antrosios nepriklausomybės antrąjį dvidešimt-

metį, juoba kad situacija iš pažiūros panaši. Yra ką aptarti 20 metų nu gyvenus laisvėje. Yra su kuo lygintis turint šimtametę istoriją: galingas prieškarines šaknis, gyvybingas išėvijos šakas, stipriai išplėtotą organizacija, apimančią visas amžiaus grupes. Yra ką spręsti laikantis aiškių pasaulėžiūrinių principų, siekiant aktyvaus buvimo šiuolaikiniame pasaulyje, primant jo metamus iššūkius.

Kongresas, kurio renginiai sukosi Vilniaus senamiestyje, kažkuria prasme prasidėjo jau savo išvakarėse, nuo „dvasinio apšilimo“ prieškongresinės stovyklos Berčiūnuose, neretai net prašalaičiams atpažįstamuose kaip šiandienės ateitininkijos veidas. Užuoat mėginę nuosekliai pristatyti keturių stovyklinių ir trijų kongresinių dienų įvykius, čia apsiribosime palyginti glausta apžvalga, kiek plačiau

aptardami kelis subjektyviai giliau įstrigusius epizodus bei išsakydami keletą neformalių pastabų.

Stovykla, subūrusi jaunučius ir vyresnius, Lietuvos ir užsienio lietuvius (kurie, nors jų buvo ne daugiau dvidešimties, kartais atrodydavo užimantys pusę kelisšimtinės stovyklos), buvo stovykliška – iškilmingai kilo vėliavos, skambėjo himnai, rankos (tūlo sendraugio paburbėjimu – kone kas valandą) vis kibosi bendrai maldai ir giesmei, stovyklautojai trypė vakaronėse, stumdėsi krepšinio aikštelėje, kūreno laužus, o stovyklai nurimus tyliai bandydavo išsmukti prie nakties slepiamos upės. Galima tik užjausti stovyklos komendantą ir nakties sargybinius savanorius skautus – protinti taip tvarkingai išdykaujančius eibininkus negalėjo būti lengva.

Vis dėlto stovykla pirmiausia buvo darbinė – kasdienės diskusinės (teminės ir pagal amžiaus grupes, iki 10 vienu metu) sekcijos kėlė įvairiausius klausimus, kurie, užkabinti prieškongresinėje stovykloje, visu svoriu persikėlė į Vilnių. Įdomumo diskusijoms kitąsyk suteikdavo ne tik stebinantis klausimo taiklumas ir gili pastabos aprėptis, bet kitą kartą ir netyčia susiklostantis keistumo jausmas. Antai Egidijaus Vareikio visas tris dienas moderuotoje sekcijoje „Krikščioniškomis vertybėmis grįsta moderni valstybė – utopija ar reali galimybė“, šiaip protingai sugalvotoje ir kruopščiai parengtoje, nesulaukus reakcijų į provokacinį klausimą, tarsi pakibo ore nebylus atsakymas, jog krikščionims reikia užimti valdžią ir politiniu keliu kurti dangaus karalystę. Situacija kiek komiška, tačiau akylesnis stebėtojas galėjo suvokti, jog gal netyčiomis paskelbtas „kryžiaus žygis“ veikiau yra „apgultos tvirtovės“ grimasa, kylanti iš bendros susirinkusiųjų jaunosios esant paribyje, jei ne užribyje. O tai skatina jau visai rimtai klausti, ką daryti, jei būdamas katalikas sekuliariame pasaulyje nori gyventi pilnai – tarkime, pilnai pilietiškai? Stovyklos uždarymo dieną nuskambėjusi (aukščiau publikuojama) Ateitininkų

Lietuvos Ateitininkų Federacijos jubiliejinio XVI kongreso dalyvių eiseną Rotušės aikštėje. Vilnius. 2010 m. rugpjūtis

Federacijos (kol kas dar) pirmininko Vyganto Malinausko kalba jau nebe užuolankomis, bet tiesiai, drąsiai ir ryžtingai klausė apie ateitininkijos santykio su pasauliu būdą, intensyviai ieškant, kokią poziciją ateitininkams derėtų užimti ir kokių tikslų siekti.

Įvairių šiuolaikinės tikrovės rakursų nagrinėjimas, skatinęs atskirų socialinių, politinių, kultūrinių profilių bei savo individualios žmogiškosios būklės apmastytą, iš Berčiūnų persikėlė į Vilnių, kur beveik tūkstantis dalyvių dar tris dienas būrėsi po ateitininkų vėliava Nacionalinėje filharmonijoje ir greta esančioje ISM. Kongresas prasidėjo Lietuvos Respublikos ir Katalikų Bažnyčios vadovų (gana skirtingų nuotaikų ir dvasios) sveikinimais, oficialiąją dalį lydėjo Juozo Matonio ir Vytauto Damaševičiaus filmo *Šimtas ateities metų* pristatymas. Trijų dienų programa aprėpė sunkiai suskaičiuojamas, žinomų Lietuvos kultūros, mokslo ir meno žmonių moderuotų teminių diskusijų grupes: nuo meno iki politikos, nuo patriotiškumo sampratos iki globalizacijos iššūkių, nuo socialinės programos iki pasaulietinio sąjūdžio siekių, nuo filosofinių idėjų iki konkrečių AF veiklos modelių. Kiekvieną dieną pranešimus ir diskusijas lydėjo Mišios, visą laiką vyko Švč. Sakramento adoracija. Šventinėje vakaro programoje rengėjai kvietė į tautinę vakaronę, Konstantino Sirvydo skvere jaunieji ateitininkai ragino įžiebtį ryškiaspalvį žibintą atsiliepiant į klausimą „Kodėl man gera Lietuvoje?“, šeštadienio vakarą Filharmonijoje vyko koncertas, kuriame koncertinę programą pristatė ateitininkijos gretose išaugę džiazas ir operos dainininkai, Čikagos vyrų „Dainavos“ choras. Kongresą užbaigė iškilminga eisena nuo Nacionalinės filharmonijos iki Arkikatedros, kur kardinolas Audrys Juozas Bačkis aukojo iškilmingas uždarymo mišias.

Šimtmečio sukaktis įpareigojo organizatorius pažvelgti į ateitininkiją kaip į vientisą šimtmetę organizaciją, rengėjus ir dalyvius – (atsidūstant)

lyginti save su savo prieškario pirmtakais, iš jų mokytis arba į juos lygiuotis, o ton apsuptin patekusią šių eilučių autore – mėginti mintyse aprėpti (kiek per) platų laiko ir erdvės hori-

giai paliečiamos jų studijos, ką ir kalbėti apie platesnius (ne)gerovės ribas peržengiančius klausimus? Ir vargu bau tai vien amžiaus slinkties problema, tariant, jog prieškario Lietuvos

Lietuvos Ateitininkų Federacijos XVI kongreso dalyviai su kardinolu Audriu Juozu Bačkiumi ir naująja Ateitininkų Federacijos pirmininke Rozvita Vareikiene prie Arkikatedros. Vilnius. 2010 m. rugpjūtis

zontą. Žvelgiant geranoriškai, su tam tikru rezervu galima tarti, kad ateitininkai šiandien išlieka stiprus visuomeninis (intelektualinis?) sąjūdis – politiškai atsakingas, socialiai veiklus ir (ypač) jautrus. Kaip pasaulietiniam sąjūdžiui jų svarstomų klausimų šerdį sudaro santykis su pasauliu, o intonacinę gaidą užduoda iššūkiu, siekiu, misijos formulavimas. Visa atnaujinti Kristuje, – bet kas tuomet yra *visa*?

Toks savęs permąstymas (ištempus tarp ano ir šio laiko ateitininkų), kad ir iš esmės nukreiptas arba į vidinį organizacijos tyrimą, arba į atskiro asmens žmogiškosios kokybės klausimą, atveria bendresnę visuomenės, Lietuvos valstybės, netgi Europos situaciją, apnuogina simptomines, nebūtinai vien ateitininkijoje išskylančias problemas. Kodėl studentija yra silpniausiaji AF dalis, juk prieškariumi ji buvo stipriausiaji? Ir kur apskritai Lietuvos studentai? Kodėl jie nepasirodo kaip nors kiek reikšmingesnė Lietuvos visuomenės dalis, nekelia savo siekių, ne per daug prisideda, net kai tiesio-

studentai tiesiog buvo brandesnės, kadangi vyresnės, asmenybės...

Tęsiant sugretinimus – kodėl, nepaisant panašios trukmės ir panašiai palankių veikimo sąlygų, dabartiniai ateitininkai toli gražu nepasiekia prieškario (ar dabartinės išėjimo) organizacijos tvirtumo, apimties, veiklos intensyvumo? Ir vėlgi – organizacijos vidinio silpnumo priežasčių paieškos tarp ano ir šio laiko atsiremia į visai Europai bendrą dabarties situaciją. Juk praktiškai visos stipriausios prieškario Europos katalikiškos organizacijos po karo prigeso, o stipriau veikia ne šimtmetes tradicijas skaičiuojančios, tačiau naujos ir jaunos. Tad kaip reikėtų augti iš savo šaknų? Išties puiku, jog ateitininkija stipriai remiasi ano meto autoritetais: Stasio Šalkauskio suformuluoti penki principai išlieka nuolatinių svarstybių ir praktinio įgyvendinimo siekių objektu, Pranas Dovydaitis vis cituojamas, o kitas Pranas – Dielininkaitis – vis stoja pavyzdžiu. Atrodo, kas begali pranokti šiuos patriarchus, ateitinin-

kijos tėvus, aukso amžiaus autoritetus, o vis dėlto norėtusi išgirsti naujai ir aktualiai persvarstomą kad ir patriotizmo sampratą – juk su šia sąvoka glaudžiai susiję nacionalizmo klau-

gantas Malinauskas: „Ar mūsų karta gali turėti priešastį vilčiai? Vilčiai, kad Lietuva gali tapti kraštu, kuriame gyvendami galime patirti, ką reiškia tikras gyvenimas, kuriame tas gyveni-

mai buvo justi jau prieškongresinėje stovykloje). Puiku, kad kongresas galėjo pasigirti tikrai gausiu skaičiumi, maždaug dvidešimtimi, teminių grupių susitikimų, tačiau ši per tris dienas išskaidyta ir iškaišiota gausa sumažino organizacijos solidarumo, buvimo vieningos organizacijos nariu pojūtį. Ar nebūtų pravertusi viena kita baigiamoji dienos diskusija bent aktualiausiai visiems organizacijos nariams klausimais? Šiame kongrese tokių susirinkimų buvo vienas – visuotinis balsavimas (beje, vykęs pagal geriausias demokratijos tradicijas). Galima kalbėti, jog kongreso susitikimuose buvo plačiai dalijamasi mintimis, apsieista Lietuvos ir išeivijos ateitininkų patirtimi, tačiau tikram organizacijos „sulitavimui“ didesnę bendrystę įtvirtinančių susitikimų gal buvo kiek mažoka.

Nepaisant šių ir panašių, pavadinkime juos organizaciniais, trūkumų ateitininkija išlaiko savo dvasią. Irena Vaišvilaitė, perskaičiusi Igno Skrupskelio organizacijos jubiliejui parašytą prieškarinio ateitininkijos istoriją, prasitarė pirmą kartą perskaičiusi *mūsų* istoriją. Džiugu girdėti, ir ne tik todėl, kad Skrupskeliui pavyko parašyti puikią knygą – nors, aišku, gera knyga visuomet džiugina savaime. Ateitininkai visuomet rūpinosi ir šis rūpestis išlieka – *mūsų, mumis* ir tuo, kas *mes* esame ir turėtume būti. Ši asmeninė atsakomybė ir yra tai, ką, nepaisant ištinkančių permainų ir pasikeitimų, ateitininkai neša pastarąjį šimtą metų, ragindami: būkime piliečiais, būkime patriotais, tačiau labiausiai būkime atsakingais Dievo vaikais. ❏

Lietuvos Ateitininkų Federacijos jubiliejinio XVI kongreso akimirkos Nacionalinėje filharmonijoje. Vilnius. 2010 m. rugpjūtis

simai ir įvairūs jo vaizdiniai, funkcionuojantys pernelyg skirtinguose, atskiruose kontekstuose, šiais laikais keliantys labai rimtų įtampų.

Bet visos šios iš stebėtojo žvilgsnio kylančios pastabos ir klausimai rodo tik tai, kad ateitininkų kongresas nepraėjo be pėdsakų, davė rezultatų, suteikė impulsų. Ateitininkai prieš akis pakėlė veidrodį, tačiau jame pasirodė ir visas už nugaros esantis pasaulis. Į jį žvelgiant verta paklausti paprastai: ką reiškia būti kataliku šiuolaikiniame pasaulyje? Ką reiškia būti savo šalies patriotu? Arba kaip renginio išvakarėse klausė AF pirmininkas Vy-

mas būtų žmoniškas ir gražus, kuriame apsikabintų tiesa ir laisvė, kurio kiekvienas įstatymas būtų nukreiptas į bendrąjį gėrį, kuriame tvarka reikėtų laisvę, kuriame turtingais taptume dovanodami ir pats mūsų gyvenimas virstų dovana? Jei turėtume priešastį tokiai vilčiai, galėtume tapti tikrais Lietuvos patriotais dar iki tol, kol Lietuva taps išties puikia šalimi“.

Toks klausimas visada lieka atviras, kaskart laukdamas atsakymo darbais – žodis turi tapti kūnu, atvira mintis pavirsti veiksmu. Gal tik tenka kiek apgailėstauti dėl pasirinkto renginio formato (kurio trūku-

„Nežinomi“ JAV dailės muziejai

I. Wadsworth Atheneum

IRENA VAIŠVILAITĖ

Lietuvoje didėja susidomėjimas muziejais. Padažnėjusios parodos, edukacinės ir kultūros programos pamažu sklaido senąjį muziejaus kaip tik specialistams skirtos įstaigos įvaizdį. Atsiranda pirmieji privatūs muziejai, skirti pačioms įvairiausioms kolekcijoms. Prieš keliolika metų keistai skambėjęs teiginys, kad muziejus gali esmingai pagyvinti kurios nors vietovės gyvenimą, dabar jau yra savaime suprantamas, pavyzdžiui, Rokiškyje. Tad šiame lietuviškame kontekste gal ne toks ekstravagantiškas pasirodys pasakojimų ciklas, skirtas JAV muziejams, dėl kurių menu besidomintis turistai ryžtasi aplankyti šiaip jau nuošalų ar neįdomų miestą.

JAV yra garsios savo didžiaisiais muziejais, įsikūrusiais Niujorke, Vašingtone, Bostone. Šie muziejai kasmet sutraukia milijonus lankytojų. Tačiau šalia muziejinių supernovų egzistuoja ištisi mažesnių, pabirusių po visą milžinišką JAV teritoriją muziejų žvaigždynai. JAV būdinga demokratinė kultūros samprata bei tai, kad dauguma šios šalies muziejų yra atsiradę iš privačių asmenų dovanų visuomenei, muziejus skatina ieškoti kuo glaudesnių ryšių su vietos bendruomenėmis, stengtis integruotis į jų gyvenimą. Kai kuriuose postindustriniuose Šiaurės Amerikos miestuose būtent nuo muziejaus prasidėjo posūkis į naujos miesto tapatybės paiešką. Beje, ši idėja gana sėkmingai eksportuota į vieną Senojo Žemyno miestą – Bilbao, kuris savo milžiniškas investicijas į miesto gaivi-

nimą pradėjo nuo naujo – Gugenheimo muziejaus kūrimo. Tačiau, kitaip nei Bilbao, dauguma mažesniųjų JAV muziejų labai menkai žinomi Europoje ir Lietuvoje. Pažintis su kai kuriais jų gali priartinti *NŽ-A* skaitytojams vieną kitą JAV kultūros istorijos ir jos dabarties aspektą.

I. Wadsworth Atheneum meno muziejus

Konetikuto valstijos sostinė ir vienas seniausių JAV miestų Hartfordas šiuo metu nėra turizmo traukos centras, nors mieste pakanka gražių XVIII–XX. a. pastatų ir žinomų asmenybių atminties – pakaktų paminėti čia gy-

venusius Samuelį Langhorne'ą Clemensą (Marką Twainą) ir *Dėdės Tomo trobelės* autorę Harrietę Beecher-Stowe. Ilgas, XX a. šeštame dešimtmetyje prasidėjęs miesto nuosmukis jo įvaizdyje paliko sunkiai ištrinamą žymę. Miesto valdžios pastangas atgaivinti miestą vis stabdo finansiniai sunkmečiai. Tačiau per pastaruosius du dešimtmečius atnaujinta Hartfordo senamiesčio infrastruktūra, sukurta moderniomis skulptūromis papuošta promenada pagal Konetikuto upę ir pradėtas ambicingas miesto meno muziejaus – Wadswortho Ateneumo – plėtros projektas.

Po pilietinio JAV karo Hartfordas iš Naujojo Orleano keliems dešimtmečiams buvo paveržęs turtingiausio JAV miesto statusą. Ilgą laiką Hartfordas buvo JAV draudimo verslo sostinė, miesto patriciato pavardės žinomos ne tik JAV, bet ir už jos ribų – Morganai, Coltai, Popė'ai. Tad nestebina, kad mieste žaliuoja seniausias šalyje viešas parkas, leidžiamas seniausias laikraštis ir – veikia seniausias JAV viešasis muziejus. Jį 1844 m. įsteigė Wadsworthų šeima, kurios pirmtakas buvo vienas miesto įkūrėjų. Muziejaus rinkinių pradžia sudarė vadinamosios Hudzono mokylos tapytojų ir koloni-

Wadsworth Atheneum meno muziejus Hartforde

jinio laikotarpio artefaktų kolekcija, priklausiusi Wadsworthams. Netrukus prie pirmojo muziejaus pastato buvo pristatytas naujas sparnas, kurį savo tėvo atminimui miestui dovanojo turtuolis ir kolekcininkas Pieras Pointas Morganas. Jis Ateneumo rinkinius papildė Viduramžių dailės kolekcija. Įvairūs asmenys muziejui dovanojo puikias XVIII a. porceliano, rūbų, impresionizmo tapybos kolekcijas. Pats muziejus įgijo vertingų Renesanso tapybos pavyzdžių. Tačiau į pirmosios klasės muziejus Ateneumą iškėlė jo kuratorius Arthuras Everettas Austinas (1900–1957). Kai 1927 m. Ateneumo globėjų taryba paskyrė Austiną muziejaus kuratoriumi, jam buvo dvidešimt šešeri. Harvardo auklėtinis pasirodė turįs ne tik puikų išsilavinimą, bet ir neeilinį skonį, vaizduotę bei ambicijas. Austiniui vadovaujant Wadswortho Ateneumui (1927–1945), muziejus tapo moderniausiu JAV, o Hartfordas – JAV modernizmo sostine. Austino rūpesčiu ir jam pačiam dalyvaujant buvo suprojektuotas ir pastatytas naujas, Bauhauso architektūros mokyklos stiliaus muziejaus sparnas su teatro ir koncertų sale. Austinas rengė išskirtines parodas: 1931 m. – pirmąją už Atlanto vykusią surrealistinio parodą, 1934 m. – pirmąją JAV Pablo Picasso retrospektyvą. 1933 m. muziejus pagelbėjo į JAV iš Sovietų Sąjungos pasitraukusiam baletmeisteriui Balanchinui. Muziejaus teatro salėje 1934 m. įvyko pirmasis baletu trupės, vėliau išgarsėjusios kaip *New York City Balet* pasirodymas. Kiek anksčiau čia buvo parodyta ir Virgilio Thompsono operos pagal Gertrude'os Stein libretą „Keturi šventieji trijuose aktuose“ premjera. Ateneume buvo atliekami Igorio Stravinskio, Eriko Satie, Charleso Iveso kūriniai. Geru dešimtmečiu anksčiau nei Niujorke čia buvo rodomi avangardiniai filmai, buvo surengtos ir pirmos avangardinės fotografijos parodos. 1936 m. pastatytos Satie simfoninės dramos *Sokratas* scenografijai Alexanderis

Calderis sukūrė vienas pirmųjų savo mobilių skulptūrų. Į Hartfordą pažūrėti naujausių dalykų tuo metu būdavo keliamas iš Niujorko ir Bostono. Wadswortho Ateneumas buvo pir-

Wadsworth Atheneum meno muziejaus ekspozicijos salė Hartforde

masis JAV muziejus, įgijęs Salvadoro Dali, Giorgio de Chirico, Paulio Klee, Juano Miró, Pieto Mondriano, Balthuso kūrinius ir šiuo metu puikuojasi ne itin didele, bet išskirtinės kokybės šių dailininkų darbų kolekcija. Kita Austino aistra buvo Baroko dailė. 1930 m. Ateneume jis surengė Baroko tapybos parodą ir ėmėsi formuoti muziejaus kolekciją. Tuo metu Barokas nebuvo itin vertinamas, tad Austinas ekspedicijų į Europą metu įgijo puikius Tiepolo, Strozzi, Zurbaráno, Halso ir kitų Baroko tapytojų darbus. Jo sukurtos kolekcijos perlas – ankstyva Caravaggio drobė „Šventojo Pranciškaus ekstazė“. Kuratorius puoselėjo ir Baroko muzikos bei teatro pristatymą: muziejuje buvo atliekami kompozitorių Scarlatti, Couperino kūriniai, statomos Shakespeare'o ir kitų dramaturgų pjesės. Derėtų priminti, kad Baroko ir ankstesnių epochų muzikos atlikimas tuo metu buvo itin retas. Austinas ne tik toli pralenkė amžininkų sko-

nį, bet ir savo meto muziejinkystės sampratą, – jis siekė, kad muziejuje nuolat kas nors vyktų: koncertai, kinas, išpūdingi pristatymai. Muziejaus lankomumas padidėjo tiek, kad sukėlė nerimą globėjų tarybai, kuri, priekaištaudama dėl muziejui nebūdingos veiklos, 1945 m. atleido Austiną iš pareigų. Tačiau Hartfordas, kurio bėdos prasidėjo po Antrojo pasaulinio karo, liko su puikiu muziejumi. Jo rinkiniai yra patrauklūs pačių įvairiausių skonių žiūrovui. Kolekciją sudaro per 50 000 eksponatų. Nors muziejui teko mažinti etatus, taupyti naujų kūrinių įsigijimui, to, ką jis jau turėjo, niekas iš jo nebeatims. Tad nenuostabu, kad su muziejumi siejama miesto atgaivinimo strategija. Šuo metu baigiama 19 milijonų dolerių kainavusi muziejaus rekonstrukcija. Nuo 2008 m. muziejui vadovauja Susana Lubowsky Talbott, kurią muziejaus globėjų taryba atsikvietė iš Vašingtono Smitsoniano muziejaus. Šiame muziejuje Talbott vadovavo Dailės padalinii (*Smithsonian Arts*). Wadswortho Ateneumas tęsia Austino aktualiosios dailės pristatymo tradiciją ir yra naujausiojo meno programos MATRIX iniciatorius. Ši programa, sukurta sunkiais miestui ir muziejui laikais – aštuntame dešimtmetyje – sulaukė sekėjų daugelyje JAV muziejų. Stengdamasis pasiekti įvairių socialinių sluoksnių žiūrovus, muziejus išlaiko plačią edukacinių programų ir parodų skalę. Per metus surengiama per 10 didesnių ir mažesnių parodų, traukiant žiūrovus žinomais – Rembrandto, Monet – vardais ir įdomiomis temomis (viena nesena paroda buvo pavadinta „Monet ir Coltas“). Šiuo metu tarp Hartfordo senamiesčio ir miesto verslo centro išsikūręs muziejus užima visą kvartalą. Prieš penketą metų tris jo korpusus papildė dar vienas pastatas – muziejaus administracija išsikėlė į uždaryto dienraščio *Hartford Times* būstinę. Atnaujintą muziejų planuojama pristatyti didele neseniai mirusio JAV tapytojo ir grafiko Andrew Wyetho retrospektyva. ❧

Postmodernūs filologiniai žaidimai

I konferenciją – operatoriaus žvilgsniu

KAROLIS KAUPINIS

Lietuvių kalboje man kartais pritrūksta žodžių. Kažkas seniau jų tiesiog nesugalvojo. Jausdavo jausmą, bet nulaikydavo savyje, neišdavo. Tad pasitaiko, jog suprantu pajutęs, kam kalboje atitiktums nėra. Bet gali rasti kitoje. Pavyzdžiui, *saudade*. Kažkas tarp graikišką kilmę turinčios melancholijos, tos juodos tave graužiančios tulžies, ir lietuviško lietingo liūdesio su ištesijama ū ilgaja. *Saudade* yra portugaliskas žodis apsaityti tam, ko ilgiesi, nors niekada gal ir neturėjai, tarsi nostalgija neišpildytoms svajonėms, svajojimas atgalios. O jei... tuomet būtų... Dažnai taip darome kalbėdami apie savo buvusią Lietuvą, apie vakar ar užvakar dienos šalį ir jos žmones. Jei į tą pateiktą „o jeigu“ struktūrą įdedu reikalingus faktus, tai gaunu istoriją, jei dar pridėtu tam reikalingą terminiją ir metodologinį pagrindą, tai įžengiu į politikos mokslą. Bet nors tu ką, klausydamas politologijos ir istorijos, diskutuojančios vienos su kita apie mano šalį, mano tėvus, mano prigimties sąlygas ir gimimo išvakares, negaliu atsikratyti to svajojimo atgal jausmo. Rugsėjo 14–15 d. Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute (TSPMI) stebėjau nekasdienišką, kolektyvinį apmąstymų ir pasisakymų kūrinių, sukurptą Lietuvos ir kelių užsienio šalių istorikų, politologų, visuomenininkų ir valstybę mylinčiųjų. Konferencija „Demokratijos ir pilietinio sąmoningumo pamokos Lietuvos istorijos lūžiuose“, suorganizuota VU TSPMI, Istorijos fakulteto ir NŽ-A,ėjo

lietuviška XX a. parašte, ieškodama pozityvumo negatyvume (Ainės Ramonaitės pranešimas apie pilietinės visuomenės užuomazgas sovietų Lietuvoje), bandydama rasti bendrumą skirtumuose (trečioji konferencijos sesija apie europinę pokario partizanavimo patirtį ir lietuvišką dalį joje), bandydama faktais suvokti tai, ko tiksliai nepamena padalyta tautos atmintis (Alfredo Ericho Senno ir lietuvių istorikų pranešimai apie Lietuvai lemiamą 1940–1941 m. reikšmę pilietiniam sąmoningumui). Dvi dienas neapleido mintis, jog pozityvusis protas negali nugalėti instinktyvaus noro būti šališkam. Tai, kas nesiklausė, buvo mokslškai patogiu. Tai, kas savo valstybę ir jos laisvę mylinčiam

jautrino širdį, buvo mokslškai priekabu, bet svajotina atgalios. Kažkuris iš konferencijos dalyvių užginčijo, jog šioje konferencijoje nebuvo tradicinio raudos dėl praeities motyvo. Tačiau neišvengiamai liko *saudade*. Mintys apie valstybę ir jos laisvę, nesugebamos išreikšti žodžiais. Štai paskutinė konferencijos dalis (baigiamoji diskusija, dalyvaujant Mantui Adomėnui, Zenonui Butkui, Alvydui Jokubaičiui, Dariui Kuoliui, Raimundui Lopatai, Rimantui Mikniui, Zenonui Norkui, Nerijui Šepečiui, Irenai Vaišvilaitei, Ramūnui Vilpišauskui, – red. past.) – tokia, kokia ji matėsi per Dzigos Vertovo sugalvotą kinoakį: kaip istorinės ir politologinės terminijos papildymas (neskaityti kaip pažodinės stenogramos, – red. past.). Idant padėtų suvokti, kodėl, norint kalbėti apie savo valstybę, nepakanka žodyno.

Antras veiksmas, šešta scena

Rugsėjis. Mieste temsta. Tvankokoje, bet šviesioje salėje po palėpiniu skliautu sukabintos rusų kėdžių eilės. Ramiai laukia žmonės. Kamera slenka puslankiu aplink kalbėtojo tribūną. Kvepia kava.

Vyras Nutamsintu Švarku (nusišypsojęs staiga surimtėjas, varto

Karolis Kaupinis. Vienas. 2010. Fotografija

ploną leidinėli): Tikitės pramogų? Šįkart toks sumanymas buvo, kad užbaigtume šią konferenciją iš klausymosi atsineštu apmąstymu – na, kaipgi su ta demokratija yra pas

Vyras Romantišku Veidu (*kiek sutrikęs, elegantiškai suėmęs mikrofoną*): Atsiprašau, kad nugara stoviu... Būdamas daugiau politinės ekonomijos ar Europos studijų atstovas, aš di-

ir patyrimų, ir mąstymų, juk tai ne kuo ne prasčiau! Na, o pagal abėcėlinę tvarką dabar lyg ir Vyro Melsvu Aksomu eilė? Jis prie tų, kurie patyrę ar kurie mąsto?

Karolis Kaupinis. Du. 2010. Fotografija

mus? (*Klausiamai žiūrėdamas į auditoriją sustingsta, atsidūsta, tarsi susikaupia paskutiniams sakiniams.*) Pamėginkime surengti koncertą iš žmonių, kurie moka groti skirtingais instrumentais! (*Antrame plane kukliai praeina Vyras Atsepta Palaidine, žvilgteli į kalbantįjį. Žmogus ilgais plaukais ir barzda jau trečią valandą dešine ranka laiko parėmęs smakrą.*) Neįmanoma diskutuoti vienodai mąstantiems žmonėms, kad ir kaip tai būtų malonu... (*Du pusamžiai vyrai kuždasi palinkę vienas prie kito.*) Pasisakykime vienu oro gūsiu, vienu įkvėpimu: ar yra toks daiktas, kaip lietuviška demokratija? Kokių – pilietinio sąmoningumo, demokratinio veikimo ar patriotinio nusiteikimo – pamokų šiandienai duoda ne tik dainuojanti revoliucija, bet ir kasdienybė: dabartinės Lietuvos, sovietinės Lietuvos? (*Keli žmonės auditorijoje mažliai sustingusiu žvilgsniu žiūri į žemę.*) Ar yra demokratinio mąstymo ar politinio veikimo pavyzdžių iš įvairių mūsų istorinių laikotarpių, kurie būtų naudingi šiandien?

delio skirtumo nematau tarp Lietuvos ir Baltijos šalių ar Lietuvos ir ES senbuvių, Amerikos. Matau laipsnio, bet ne esmės skirtumą... (*Vertėjų kabinoje slapčia nusižiovauja vyras, juokiasi blondinas raginiais akiniais ir ryškiu Adomo obuoliu.*) Bet matau esminius skirtumus tarp neformalių judėjimų Sovietų Sąjungoje ir vadinamajame „kapitalizme“. Turiu kiek kitą požiūrį nei post-Gramsci ar kitų marksistų supratimas apie pilietinės demokratijos būvį kapitalistinėje sistemoje, – tai fundamentalus skirtumas! Sutinku, kad galima žaisti intelektualinius žaidimus, tai įdomu, tai provokuoja. Bet šiandien dauguma judėjimų gali bent jau protestuoti prieš tą tvarką, kuri jiems ir suteikė galimybę protestuoti. Bet čia jau išnaudojau savo vieną įkvėpimą, tad atiduosiu balsą tiems, kieno tyrimų tema tai yra, o aš... (*Vyras Dailia Kalbėsena kikendamas šnibžda į ausį Vyrui Atsepta Palaidine, kamera staiga priartėja prie kalbančiojo veido.*)

Vyras Nutamsintu Švarku (*guviai*): Šiandien būta ne tik tyrimų, bet

Vyras Melsvu Aksomu (*salės akys nukrypsta su susidomėjimu*): Ėjimas nuo abėcėlės galo taip pat yra abėcėlinė tvarka, tad siūlyčiau taip ir tęsti, nes negražu žmogų mesti į *media stress*... (*savimi patenkintas atiduoda mikrofoną*).

Moteris Intelektualiu Vaidmeiniu (*plačiai šypsosi, žvelgia į tolį tarsi bandydama kažką prisiminti*): Aš kiek trumpai apie pamokas... Apie tai, ko antroji Nepriklausomybė nenorėjo pasimokyti iš pirmosios... Sąjūdis buvo vedamas laisvės poreikio, o šios turinys buvo labai įvairus. Per 20 metų pamiršome, kad tai buvo taip pat ir tiesos bei teisingumo klausimas. Taip pat ir socialinio teisingumo. Pirmoji Nepriklausomybė tai išsprendė labai sėkmingai, o dabar to pakartoti buvo nebeįmanoma. (*Baltaplaukė mergina žvelgia į kalbėtoją pasisukusi korpusu, parėmusi smakrą, kameros žvilgtelta į salę ir vėl priartėja prie kalbančiosios veido.*) Naujojoje respublikoje kaip savotiška marksizmo liekana išryškėjo demokratijos ir teisingumo problema. Atkūrimas reiškė 1940 m. padarytos neteisybės atitaisymą. Mes gyvenam trisdešimtus metus (*reikšmingai sustoja*) ir tos problemos nesame išsprendę... Kol kas kaip demokratija ieškome sprendimo būdų pačiame paviršiuje arba (dažniausiai) Vakaruose. 1989 m. žmonės norėjo gyventi geriau, laisviau ir teisingiau. Demokratija tebuvo priemonė tam pasiekti, bet ne tikslas savaime... (*staiga padėkojusi atsisėda, salėje aidi vieniši žingsniai*).

Vyras Raiškiomis Mimikomis: Kadangi esu empirikas, o ne koks nors holistas, tai norėčiau kalbėti pavyzdžiais. Konceptualiausias mūsų kalbėtojas apie demokratiją – Povilas Višinskis. Jis pirmas kreipdamasis į mases aiškino, kas yra demokratija,

įvardijo aiškiai suprantama lietuvių kalba: tai savivalda, atsakomybė už tai, kas aplink tave dedasi ir atsakomybė už tą mažumą, kuri šalia tavęs. Pilietinės visuomenės gali būti tiek, kiek demokratinės laisvės gali būti suteikiamos ne tik lietuvių, bet Lietuvos mastu... (*plačiai mostaguoja dešinė ranka*).

Vyras Ramia Laikysena (*krenkšteli, atsistoja po laikrodžio perspektyva, kamera sekioja nežymų jo lingavimą*): Galėtume, žinoma, suabejoti, ar įmanoma taip lyginti skirtingus istorinius periodus, juk čia visai kiti pasauliai. Bet aš pamenu vieną momentą seniai vykusioje konferencijoje. Prieš mane kalbėjęs tai padėjo padaryti. Tarpukario laikais kėlė problemą tautos apibrėžimas ir nuo to netgi priklausė valstybingumo kokybė. Neatsitiktinai Antanas Smetona pasakė, kad Lietuvos atkūrimas nacionaliniais pagrindais yra klaida. Galime su juo ginčytis, bet ir šiandien kalbėdami apie tautą turime problemą su tauta, su jos istorine sąmone (*vis smarkiai suspaudžia lūpas, dirsteli į stovintį prie tribūnos*). Mūsų valstybingumas yra senesnis nei latvių ar estų, bet ar tai mums padeda, ar trukdo?

Vyras Dailia Kalbėsena (*įrėmintas artimame kadre, kiek kūprindamasis*): Aš norėčiau grįžti prie pradinių klausimų. Dėl unikalumo sutinku – sunku kalbėti apie Lietuvos demokratinio sąjūdžio unikalumą, bet štai apie pamokas: tarpukario respublikos patirtis bandė nusakyti dienoraščius rašę intelektualėsi partizanai. Paskutiniaisiais žodžiais keikė Smetonos valdžią, didžiulę socialinę įtampą kaip dirvą bolševizmui ir atitrūkimą tarp visuomenės ir valdžios. Aštresnio kritiko už tą bunkeriuose turbūt nelabai ir yra, komunistinė propagandinė kritika tai darė be užsidedimo. Vėliau užsienio lietuviai kaltino šaltą biurokratiją... Bet dar daugiau kalba pavyzdžiai. Neva organizuotos prieškarinio visuomenės elgesį parodo 1940 m. skautų suvažiavimo

kolektyviai siunčiamas sveikinimas naujai išrinktos marionetinės vyriausybės vadovui Justui Paleckiui. Taip, kaip siūsdavo Smetonai. (*Kamera nukrypsta prie ironiškai besišypsančio vaikinio su sidabrinu auskaru, bet tuoj pat auditorijos pakaušiais vėl grįžta atgal.*) Atotrūkis tarp valdžios ir visuomenės išlieka labai svarbus šiandien. Valstybę atkūrinėję žmonės, kaip tie savanoriai, pasikabinę šautuvus, supranta, kad čia nelabai ką gali. Višinskio tezę, kad demokratija – tai savivalda, nelabai veikia. Labai sunku atsakyti, kuo šita visuomenė pasikliauja, kuo jinai tiki? Ar nėra panašu, kaip Smetonos laikais valstiečiams, kaip sovietiniais laikais didžiai daugumai, kuri nėjo nomenklatūriniu keliu, kad viešasis gyvenimas nėra savas? Ar formalioji demokratija nėra taip pat neprilipusi prie mūsų kaip anksčiau? (*Vis greitai*

Vyras Zvimbiančiu Balsu: Šiandieną džiugina mano širdį! Nebegirdžiu klišinių aimanų, kad nesugebame atsikratyti sovietinio palikimo. Mes mokomės klasikinės demokratijos, ir ji, žinoma, ne be pavojų. Tai juodosios technologijos, veikiančios kaip saldikliai ar E maiste, kai kiaulių nagai gali atrodyti skaniau nei *palendrica*. Tad ir prastos politinės partijos gali atrodyti mums mesijiškos! Kitas pavojus yra tas, jog visos demokratijos šiandien stovi ant vienos kojos. O taip tik gandras gali stovėti! (*Smailiabarzdīs vyras salėje, regis, snaudžia, kamera slapčia seka jo trūkčiojančius akių vokus.*) Iš esmės politinė santvarka su lojalumu ar meile savo šaliai nėra labai susijusi – autoritarinė Lenkija kadaise priešinosi smarkiau nei demokratinė Prancūzija. Dėl to kartais apmaudu, kad konstruojant demokratiją susižavima blizgučiais... (*atsisėda*

Karolis Kaupinis. Trys. 2010. Fotografija

na kalbos tempą.) Ar įmanoma turėti laisvą respubliką be respublikoniškos savimonės, be respublikoniškų vertybių? Juk jų neginam, mums tai nėra svarbu. Dienraščiai rašo apie seimokratiją ta pačia semantika kaip kalbėjo Voldemaras... (*Primerkia vieną akį, sustingsta, staiga aktyviai iš vietos pašoka kresnas vyras, skardžiu balsu kreipiasi į salę, kamera sustingsta ties jo akiniais*).

staigiai ir mašliai, nutraukęs savo kalbą taip pat impulsyviai kaip ir pradėjęs. Salėje neramus šurmulytis, oriai į priekį išsina Vyras Melsvu Aksomu, atsigrežia ir nebyliai apžvelgia klausytojus, stovi tiesiai, kulnais tvirtai remdamas parketą, vienoje rankoje laiko užrašus, kitoje mikrofoną.

Vyras Mėlynu Aksomu: Jaučiuosi toks, kaip anglai sako, *one man out*

šitoje kompanijoje (*nežymus kikenimas auditorijoje*). Žmogus, kuris užsiima politika, turi visai kitą veikimo ir mąstymo malonumą, nei tas, kuris apmąsto ją. Čia ir yra mano interesų konfliktas, nes tas, kuris ją apmąsto, yra kritikas, o kuris ją užsiima – menininkas. Todėl aš kalbėsiu ne taip, kaip diktuoja klausimai, nes juose matyti klausimo sudarytojo filologinis bandymas pažaisti postmodernizmą. Norėčiau šias dilemas aptarti labiau filosofiškai. Kai kalbame apie istorijos pamokas – kaip jas suprantame? Ar tai iš tiesų toks moralistinis XVIII a. istorijos skaitymas, kurį praktikuoja Kuolys ir Plutarchas, kai istorijoje matomos pamokos, kurias įmanoma perkelti į dabartį? Ar tai pamokos apie tapatybę – žvelgdami į istoriją bandome suvokti, kas gi ta lietuviškoji demokratija yra? (*Į kalbėtoją sustingęs ir nuolankiai pakėlęs akis žiūri liesas vaikinys su kasa, kamera rodo jo bendrą planą.*) Ir ar tas klausimas apie istoriją padeda suvokti, kas yra dabar, ir atsakyti, kuo galėtume būti? Tad kaip apibrėžti lietuvišką demokratiją? Beje, ar yra vandens? (*Silpnas balselis iš už kadro „nėra vandens“.*) A, taip (*ironiškai krenkšteli*), nėra vandens (*pabrėžtinai*). (*Girdisi veikiausiai vandens skubantys lengvi žingsneliai.*) Be abejo, visi čia esantys

Karolis Kaupinis. Keturi. 2010. Fotografija

esate filosofiškai išsilavinę žmonės ir žinote, kas yra apibrėžimo apibrėžimas. Apibrėžimą sudaro *genus proximum* plius *diferencia specifica*. Tad kas yra rūšis lietuviškoje demokratijoje – lietuviškumas ar demokratija? Ir kas yra tas diferencijuojantis skirtumas – ar tai, kad lietuvybė tampa demokratiška, ar tai, kad demokratija tampa lietuviška? Tai ne žaidimas žodžiais, tai labai svarbus klausimas! Kita svarbi problema – kas gi ta demokratija? Ar ją galima perkelti į Afganistano vidurį ir pokomunistinę

Rytų Europą, ar vis dėlto demokratija yra tam tikro politinio organizmo būseną? Aš siūlyčiau mąstyti apie demokratiją kaip apie *a priori* egzistavusio politinio organizmo stadiją, būtent taip!.. Ir čia tada kyla klausimas, kas yra tas demokratijos *a priori*? Kaip de Maistre sakė... Jei galima, atsistosis prie šitos vietos (*tvirtai žengia prie tribūnos, nuo jos pasitraukia Vyras Nutamsintu Švarku ir išsifokusodamas dingsta iš kameros objektyvo*). Popierius laikyti yra sunku. Tai va, kaip de Maistre sakė, prieš tai, kai Prancūzija kaip respublika galėjo būti sukurta visuotiniu susitarimu, ji turėjo būti suformuota išties kartų karalių, jų dinastijų vedybų ir karų. Tad šis klausimas labai svarbus, kai kalbame apie Baltarusijos demokratizaciją: kas pirmiau – ar Lukašenka, ar kiaušinis? (*Nutyla suteikdamas auditorijai galimybę pakikenti.*) Ar kurdami demokratiją nesugriausime suverenios ir nepriklausomos Baltarusijos ir kokiais būdais išvengti šių dilemų? Tad priešdamas prie šios dienos temos, klausiu: kas yra Lietuvos demokratijos, tos, kurioje šiandien gyvename, *a priori*? Prieškario Lietuva? LDK? Ar sovietinė Lietuva? Tai klausimai, į kuriuos Toqueville'io pavyzdžiu galvodami apie *démocratie en Lituanie* turime atsakyti! (*At-*

Karolis Kaupinis. Penki. 2010. Fotografija

nešamas vanduo.) Na va, *habemus aquam!* Šitoje vietoje reikia suprasti, kad turime interpretacinių kategorijų stygių! Kas gi yra tie hermeneutiniai *Schwerpunkte?* [...] Baigti aš norėčiau klausimu: gal demokratija atėjo per vėlai? Gal įtampa tarp tapatybės struktūrų ir demokratinio veikimo, kuris pats savaime tapatybės struktūrų nekuria, nebeleidžia egzistuoti kūrybingai sintezei? Bet aš nežinau (*išjungia mikrofoną ir nueina*).

Vyras Nutamsintu Švarku: Primeniu, kad mes čia ginčytis susirinkome. Ir vandens nebuvo tik dėl to, kad niekas nekalbėtų ilgiau nei penkias minutes. O tol, kol bus norinčių, tol klausysimės (*nuskamba kaip televizijos diktorės dvidešimtmečio senumo frazė: „Mes iš čia neišeisime, kol mūsų jėga neišvays“*). Man džiugu, kad šitoje diskusijoje kalbame skirtingomis kalbomis (kai kas – netgi kalbomis) ir vis dėlto vienas kitą suprantame. Gal kas atsisots pats? (*Tyla*.) Negi visiems užtenka vieno įkvėpimo? (*Tyla*.) Jei atsiras pakankamai kalbančių, man nereikės nė apibendrinti.. (*Tyla*) Gal

sutiktų tarti žodį (*gal kiek ironiškai*) visiems žinomas laisvės ideologijos kritikas?

(*Nenoromis atsistoja žilas vyras, šypsosi neaiškia emociją reiškiančia šypsena, kantriai sulaukia mikrofono, prabyla stovėdamas savimi pasitikinčio žmogaus poza.*)

Vyras Atvirais Jausmais: Pabigail turiu drastišką pasiūlymą. Iš to, ką girdėjau, aš siūlyčiau padaryti tokį intelektualinį eksperimentą: atsisakyti „demokratijos“ ir „pilietinės visuomenės“ sąvokų. (*Salėje nedrąsus abejojantis kikenimas.*) Francis Baconas sako, kad žodžiai prievartauja mūsų protą, mes juos vartojame, bet nežinome, ką jie reiškia. „Demokratijos“ sąvoka – kaip rusiška matrioška, kaip logikoje aksiominė sistema. Į ją viskas sudėta, iš jos viską galima išvesti. Absurdas! (*Po truputį nuo veido nublinksta šypsena, surimtėja, tolimame plane surimtėja mergina vertėjų kabinoje.*) Negalima žaisti kalbos ženklais, nes abstrakcijos laikosi tik galvoje. Demokratija visada turėjo ir

turės problemų, ir neturi jokio idealaus modelio. O mes čia vis kalbame esencializmo dvasia, kai kas nors yra sudaiktinamas arba dalykai turi kažkokią savo esmę. Aš tuo netikiu, ir šitas eksperimentas turėtų baigtis, kai aš Jums nebeleisčiau vartoti šių žodžių. Jei Jūsų patyrimo būtų svarbių dalykų, Jūs surastumėte kitus žodžius. O dabar toks išspūdis, kad mes turime žodį ir rišame su visais įmanomais vaizdiniais! (*Linkčioja keli akinuoti studentai.*) Ir tai vadinasi mokslinė konferencija! Jei neįmanoma susikalbėti moksle, neįmanoma susikalbėti ir kasdienybėje, jau 20 metų mes vargstame. Reikia smulkių žodžių, kad viskas nusileistų į žemesnį lygmenį. Laikas skirstytis. Visi išsiskirstysim ir turėsime laiko apgalvot, ką girdėjome. (*Nuleidžia balsą, atsidūsta, nusišypso.*) Tiek tenorėjau pasakyt, ačiū.

Žmonės snibždėdamiesi stojasi iš savo vietų. Prieš kameros objektyvą šmėkščioja kūnų profiliai įvairiu atstumu. Lauke tamsi vėsa. Skamba Šv. Kazimiero bažnyčios varpai. ❧

Karolis Kaupinis. Šeši. 2010. Fotografija

Po dvidešimties metų: ar šito tikėjomės?

Partinis gyvenimas

EGIDIJUS VAREIKIS

Lietuva turėjo tapti ramios politikos šalimi.

O kaip gi kitaip? Baltijos kelias, milžiniški mitingai ir akivaizdžios demokratijos šalininkų pergalės rinkimuose buvo puikūs argumentai įrodyti, kad lietuviai, nepaisant pažiūrų skirtumų, akivaizdžiai moka susitarti ir susitelkti. Sąjūdžio mąstytojų vizijose šalies politines idėjas turėjo generuoti arba Sąjūdis (jis juk sėkmingai atvedė į Nepriklausomybę) arba jo vietoje atsirastančios politinės partijos, veikiausiai klasikinės, veikiausiai nekeliančios vadinamųjų partinių rietenų, o konkuruojančios visos šalies labui. Komunistai turėjo greitai ir visai negrižtamai išnykti, o vienas kitas jų rėmėjas tiesiog ištirpti naujų politinių idėjų jūroje.

Šiandien galima konstatuoti, kad įvyko kitaip.

Komunistai keletą kartų atgimė naujais pavidalais ir vienas tų pavidalų šiandien, pasak reitingų, yra populiariausia partija šalyje; Sąjūdis, tiesa, pagimdė keletą tradicinės orientacijos partijų, tačiau šios pasirodė gana silpnos. Jis pats virto viena tų partijų. Sulig kiekvienais parlamento rinkimais šalies padangėje pasirodo naujos partijos, politologų mandagiai vadinamos *nesisteminėmis*, o nemandagiai – *populistinėmis*; jos visiškai nesirūpina kokios nors klasikinės ideologijos puoselėjimu. Iš leksikono sparčiai nyksta tradiciniai konservatyvizmo ar socializmo terminai, juos keičia tvarkos, teisingumai, greičiai, pagreičiai, naujos kryptys, nusipelnijimai, sėkmiai ir permainingi koalicijos...

Visuomenės apklausos rodo, kad partijos yra absoliučiai nepopuliariausios visuomenės organizacijos (visuomenėje kai kada be užuolankų prilyginamos nusikalstamosioms struktūroms), gi partijų finansavimas laikomas irgi veik kriminalu.

O mūsų skaitytojams bene didžiausias kuriozas turėtų būti faktas, kad apie 40% dabartinių parlamentarų – iš viso 57 – vadina save vienu ar kitu krikščionių atstovais. Formaliai tokio krikščionių skaičiaus įstatymų leidžiamojame valdžioje per 90 metų nebuvo. Bet ar Seimą galima pavadinti kuriančiu krikščionišką politiką?

Tad ir vėl galime kelti klausimą, kodėl įvyko ne taip, kaip norėjome? Kalti politikos vedliai, kalti mes patys, ar kaltas aplinkinis pasaulis, nes panašūs reiškiniai vyksta ir kaimynų pastogėse? O kai žinosime atsakymus, galėsime klausti toliau: kaip tai vertinti? Ar tai partijų dekadansas, ar naujas sisteminis reiškinys? O kai atsakysime ir į šį klausimą, liks mąstyti, ką daryti toliau...

Svarstymus pradėkime nuo komunistų, formaliai neva didžiosios blogybės, turėjusios išnykti kartą ir visam laikui. Dėl to išnykimo tikriausiai buvome utopistai. Kurgi dėtis jiems, kompartijų nariams, sudariusiems Vidurio Europos regione nuo 5 iki 10% gyventojų? Jakobinų diktatūra gi nebuvo planuota. Visose Vidurio Europos valstybėse, visame regione nuo Estijos iki Slovėnijos,

komunistų partijos galėjo evoliucionuoti trimis skirtingais keliais ir praktiškai visur tie keliai buvo išbandyti. Pirmasis komunistų pasirinkimas – likti ištikimiems ortodoksiniam marksizmui, t. y. pagaliau tapti ne diktatūros įrankiais, o pačiais tikriausiais komunistais. Didele dalimi šį kelią pasirinkusieji nunyko, tačiau iš esmės šiandien jokių kliūčių tokioms struktūroms vėl atsirasti ar veikti nėra. Tik iš esmės tai nebeperspektyvu.

Žymiai daugiau politinėje plotmėje pasiekė reformuotos komunistų partijos. Jos sugebėjo virsti socialistais, tarptautinės socialistų organizacijos galiausiai tuo patikėjo ir tokį pasikeitimą įteisino. Pyksim ar nepyksim, bet dabartiniai Lietuvos socialdemokratų turi sisteminius socialdemokratijos požymius ir kaip tokie yra gana prognozuojami. Ko gi ne klasikinė, rinkėjų palaikoma partija, turinti daugiametę ūkio vadybos patirtį?

Komunistai išnaudojo dar vieną politinės evoliucijos kelią – nemažai jų anksti paliko kompartijos eiles ir tapo tų pačių Vidurio bei Rytų Europos sąjūdžių, tautinių frontų ir kitų panašių organizacijų aktyvistais. Praėję sąjūdžių „skaistyklas“ jie neretai tapdavo jau kitų, su formaliu marksizmu nieko bendra neturinčių partijų lyderiais ar nariais. Lietuva ir čia ne išimtis.

Dvi dešimtys metų parodė, kad komunistų partija buvo ne tiek ideologinė, kiek apskritai jėgos struktūra. Juk šiandien atsiranda komunistų pakaitalai valdančiųjų partijų pavidalu, – tik čia vietoj Lenino ar Stalino stovi nauji tautiniai autoritarai, ypač buvusioje SSRS. Visa kita – kaip iš akies trauktos kompartijos: valdžios partijos, reikalingos autoritarinei tvarkai palaikyti.

Panašiai galima suvokti ir sąjūdžiuose gimusių partijų likimą. Regione kūrėsi ar atsikūrė klasikiniai krikdemai, socdemai, liberalai, tautininkai ir panašiai. Šiandien matome, kad nė viena jų anuomet sukurtu pavidalu neišgyveno

iki mūsų dienų. Priežastys visur tos pačios. Nepaisant gerų norų ir tikrai tvirtų ideologinių nuostatų (čia nieko neprikiši), partijas klupdė prasta vadyba, resursų bei infrastruktūros stoka, startas tuščioje vietoje, rinkėjams laukiant greitų gerų rezultatų. Bandydami tęsti gerąsias priekario tradicijas išvirto į šešėlius ar net parodijas. Ne paskutinėje vietoje ir asmeninės ambicijos – nuoširdžios, bet dažnai destruktivos. Lietuvos pavyzdžius šioje srityje galima vardyti ir tik apgailestauti, kad į atkurtąsias partijas neatėjo didžiosios politinės žvaigždės, joms nepadėjo nei politinių organizacijų įstatymai, nei geri vadybininkai. Tiesa, kai kurių partijų funkcionieriai gavo galimybes pasimokyti iš užsienio kolegų, tačiau to aiškiai nepakako. O rinkėjai netruko nusivilti. Tėvynės Sąjungos atsiradimas šiame kontekste buvo veikiau pozityvi išimtis nei dėsninga sąjūdinio judėjimo raida. Sėkmingai užimta solidi politinė niša, charizmatiška lyderystė ir Nepriklausomybės atkūrimo nuopelnas davė palyginti gerus rezultatus.

Ir štai – nesisteminių partijų atsiradimas. Jos sužiba ir nunyksta, jos kaltinamos didelėmis nuodėmėmis, bet populiarios, jos kažkas, ko lyg nenorime, bet nemokame tam „blogiui“ užkirsti kelio. Dėl to „kalti“ ir nekalti visi, pradedant tradicinėmis politinėmis jėgomis, baigiant kiekvieno mūsų lūkesčiais.

Politologai nurodo keletą objektyvių tokio reiškinių priežasčių.

Pirma – kartų kaitos veiksnys. Pažvelgę į kiekvienos pokomunistinės valstybės politinio elito sąrašą, nenustebkime radę ten dar labai daug veikėjų, savo politinės karjeros pradžią susiejančių su dvidešimties metų senumo įvykiais. Ypač tai matyti pokomunistinėse ar tradicinėse partijose. Taigi mus valdo dvidešimčia metų pasenę sąjūdiniai politikai. Kartų kaita minėtose partijose vyksta lėtai ir labai skausmingai. Viena vertus, jauni ir veržlūs politikai, buvę sąjūdžių avan-

garde dar nesijaučia padarę visko, ką gali, antra vertus, jaunosios ar bent jau kitos (dublerių) kartos ugdymui ir ypač jos iškelimui nebūta didelių norų. Kitais žodžiais tariant, nespėjusieji į politiką prieš 20 metų jaučia lyg pavėlavę į traukinį, – jis išvažiuo, o jei kur ir sustoja, tai laisvų vietų nebėra. Tad belieka kurti naujas partijas, kuriose lengva padaryti greitą politinę karjerą...

Antra – pralaimėjimo ir neišsipildžiusių lūkesčių veiksnys. Naujas partijas kurti noriai imasi ne tik „nespėjusieji“ į minėtą traukinį, net ir savų nuo jo atstumti ar net išmesti. Juk naujose nesistemines partijose ne taip jau mažai buvusių sąjūdiečių, buvusios nomenklatūros... Tad vėlgi – revanšo galimybė. Štai iš kur tiek neapykantos tradicinėms partijoms, kuri vadybiškai sėkmingai išnaudojama ir rinkimų kovose, kaltę dėl neišsipildžiusių lūkesčių suverčiant praėjusios kadencijos „vagims“.

Trečia – postmoderno veiksnys. Žinia, šiandienė politika sparčiai atsiskaidina ideologinių principų. Jau seniai nebėra tradicinių socialistų, liberalų ar konservatorių. Parafrazuojant įžymųjį Francisą Fukuyama, galima teigti, kad partijų nebėra – tėra skirtingi biudžeto formavimo projektai. O tai ir vėl dirva toms pačioms nesisteminioms partijoms – nebereikia eiti ideologinės mokyklos, būti nuoširdžiu krikščionimi ar prisiekusiu liberalu, galiausiai vienas kitam kaip ir netrukdo. Pagalvokime, kokią – kairę, dešinę, centristinę ar nacionalistinę politiką reprezentuoja vien tokie partijų pavadinimai. Partijų lyderiai neretai prisipažįsta, kad šiandien demokratija – tai būdas būti išrinktam, noras tvarkyti šalies ar savivaldybės reikalus čia ir dabar. Realistiškai mąstantys tokių partijų lyderiai supranta savąjį laikinumą, tačiau ambicingesnieji nori jį įtvirtinti.

Jei sutinkame su šiais trimis teiginiais, tenka pripažinti, kad nesisteminių partijos yra visai sisteminės. Jos

nekartoja prieš dvidešimt metų darytų klaidų. Visų pirma studijuoja ne ideologiją, o vadybą, skatina ne diskusijas, o griežtą drausmę, tikisi ne visuomenės paramos, o turtingų rėmėjų, kuria partiją remdamiesi ne idėja, bet politikos žvaigžde, kuri savo esybe siekia spręsti skaudžiausias problemas. Štai ir visas nesisteminių partijos atsiradimo kelias, taip pat logiškas ir objektyvus visuomenėje, kurioje neišsipildžiusių lūkesčių apstu. Nieko nuostabaus ir tame, kad minėtios partijos gali greitai užgesti, išnykus bet kuriam iš jas formuojančių veiksmų – išnykus rėmėjams, pasikeitus problemų sąrašui, ar galiausiai „susimovus“ politiniam lyderiui. Galiausiai ir paskubom be ideologinių nuostatų surinktas kontingentas labai greit išsilaksto, partijai praradus autoritetą. Iš esmės partijos veikia reikalingos politikos žaidimams, nei politinei kūrybai.

Taigi pati gal to ir nenorėdama, Lietuva sukūrė postmodernų partinį gyvenimą, pilną paradoksų ir tariamų nesusipratimų. Postmodernaus visuomenės gyvenimo tyrėjai ir futurologai sako, kad neįvyko nieko neįtikėtina. Lietuva tiesiog eina postmodernios valstybės kūrimo keliu. Tendencijoms nepasikeitus, Lietuva niekada nebus kraštas su dvasingos tėvynės idėja, kraštas, kuriam aukotis pilietis nori labiau nei kaimyninei valstybei... Prievolė ir tradicija būti tėvyne, būti moraliniu autoritetu ar meilės vertu objektu pastebimai nyksta iš valstybės pareigų. Jas pakeičia valstybė kaip administracinių ir socialinių paslaugų įmonė, valstybė kaip BVP gamintoja, valstybė kaip administracinis pasaulio regionas.

Beje, dėl to, kad valstybė gamintų daugiau bendrojo vidaus produkto, kad iš jo būtų galima laiku ir gausiai žarstyti įvairias išmokas, sutaria visos partijos – senos ir naujos, tradicinės ir nesisteminės.

Gal šito ir reikėjo tikėtis? Nieko nauja po saule, dar vienas dekadanso ženklas.

Baranauskas, Antanas, *Anykszczū szilėlys*, pristatė ir įbalsino Skirmantas Valentas, (ser. *Gyvoji poezija*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, 44 p. + CD.

Net jei kietviršis slėptų vien kompaktinę plokštelę, tai būtų nepranokstama publikacija. Deklamacija nė iš tolo nepanėši į Laimoną Noreiką ar kurį kitą šiandien vis retesnių *dvasingų* skaitymų etaloną. Klausydamiesi iš nebūties prikelto autentiško poemos skambesio turime proga įsivaizduoti, kaip rūsčiai ir didingai aoidų lūpose atgydavo Homeras. Juolab kad rekonstruojant dingusius anykštėnų tarmės garsus mušte prasimuša Baranauskos poetinės sąmonės rezonuotas indoeuropiečių prokalbės aidas. Suprantamai – žmonėms – parašytas įvadas yra dar viena leidinio dorybė. O kūrinio tekstas, vėl būdamas mažumėlę kitoks ir kitas, nei ankstesniuose leidimuose, gyvena savo gyvenimą ir duoda peno tekstologams.

Paulius Subačius

Baranauskienė, Inga, *Durbės mūšis: Nepasidavę lemčiai*, Vilnius: Žara, 2010, 184 p., iliustr., 1000 egz.

Pastaruoju metu istorinių romanų Lietuvoje pridygo it grybų po lietaus. Žinoma, tai susiję su Tėvynę purtančiais didingais istoriniais jubilėjais, paskatinusiais ne vieną griebtis plunksnos ir priminti Tautai šlovingus laikus. Deja, retas kūrinys būna vertas didesnio dėmesio ir dažniausiai teapsiriboja praeities Didžiaviryų garbstymu. Taip atsitiko ir su Baranauskienės romanu, nesugebėjusiu sukurti nei įdomios istorinės fikcijos, nei patraukliai pristatyti šalies praeities epizodo. Schematiški personažai, nevykę dialogai, nuobodū mūšio scena, banaliai tyra meilės istorija, virstan-

ti pseudopagonišku *hapyendu* – viskas dvelkia kiču ir primityvumu. Tai nepavykusi panegirika, erzinančiai agresyviai peršanti mintį: vardan tos Lietuvos, nereikia rašyti bet kaip, bet kam ir bet ko.

Alefijus Vargalys

Claudel, Philippe, *Pilkosios sielos*: Romanas, iš prancūzų kalbos vertė Alina Kiliesaitė, Vilnius: Vaga, 2010, 240 p., 1850 egz.

Geriausias prancūzų psichologinio romano tradicijas tęsianti knyga, nukelianti skaitytoją į Pirmojo pasaulinio karo laikus ir primenanti, kad „Niekas nėra vien juoda arba vien balta, daugiausia vyrauja pilka. Žmonės ir jų sielos – irgi. Tu esi pilka siela, gražiai pilka, kaip ir visi mes...“ (p. 115). Tose iš pažiūros pilkose sielose verda aistros, prabunda meilė ir žudymo instinktai, bręsta nusikaltimai, už kuriuos ne visada sulaukiama atpildo. Skaitytojams atskleidžiamas mažo pafrontės miestelio policininko dienoraštis, liudijantis jo pastangas išsiaiškinti tiesą ir dvasinį žlugimą. Žmonės romane tėra likimo žaislai arba patys, jei tik turi progų, žaidžia silpnesnių už save likimais: žmogžudystės motyvas gali būti mistiškas aukos panašumas į kadaise mylėtą moterį, neteisingai apkaltintas žmogus pasirodo esąs kaltas dėl kitų neišaiškintų nusikaltimų, o tikrasis žudikas ir po mirties tebelieka gerbiamų piliečių sąrašė. Realistinių linijinių pasakojimą papildo netikėti ekskursai, chronologiniai šuoliai, visai žinio pasakotojo bandymai kurti intrigą ir vis atidėti detektyvinės mįslės atvėrimą (tiesa, tos mįslės raktas nesunkiai nuspėjamas). Romane triumfuoja ne teisuoliai, o tie, kurie geba budriai saugoti šiurpias paslaptis. Savai triumfuoja ir pasakotojas, įtaigiai papasakojęs, kaip viskas iš tiesų buvo,

ir sulig paskutiniu sakiniu apsisprendęs nusižudyti.

Manfredas Žvirgždas

Gospodinov, Georgi, *Natūralus romanas*, iš bulgarų kalbos vertė Gintarė Kubilickaitė, (ser. *Šiuolaikinė proza*), Vilnius: Baltos lankos, 2010, 144 p.

Bulgarų autoriaus romane pilna formos ir turinio eksperimentų, kurie jau seniai išbandyti: mėginimas parašyti romaną apie kasdienybę (jau ir mes turime, pvz., Andriaus Jakučiūno *Tėvynę*), romaną apie romano rašymą (kiek tokių būta!), mėginimas sukaupti istoriją ir sumaišyti ją su iš-pirmo-žvilgsnio-nesusijusiomis erudicinėmis improvizacijomis. Tad atrodytų, kad tai net dėmesio nevertas kūrinys. Bet nutiko visiškai priešingai. Šio romano autorius išvengė „kasdienybės“ prozai būdingo literatūrinio maivymosi, nors „aukštosios“ ir „žemosios“ literatūros kergimo apstu. Kažkur tarp kunderiško ir bukovskiško stilių klaidžiojanti autorių gelbsti tai, kad iš po intelektualių žaidimų ir kažin ar galinčių nustebinti fekalinių gyvenimo aspektų iškėlimo smelkiasi labai autentiška patirtis. Ji atsiskleidžia paprastu, bet veiksmingu metodu – apie sunkiai žmogui pakeliamą skausmą kalbėti ramiau, nei tragišku, nei cinišku, balsu. Tai yra natūraliai. Ir labai svarbu – pagauliai. Tai, be jokios abejonės, vienas geriausių šių metų vertimų į lietuvių kalbą. Galėtume bulgarų literatūrai šiek tiek pavydėti.

Tomas Vaiseta

Lietuvos kariuomenė svetimšalių akimis XVI–XVII a., sudarė ir įvadinis tekstus parašė Rūstis Kamuntavičius ir Valdas Rakutis, (ser. *Acta historiae militaris Lithuaniae*, I), Vilnius: Aidai, 2009, 180 p., 1200 egz.

Paprastai tokios knygos įdomios tik nedideliame būreliui specialistų-maniakų, besidominčių iečių ilgumu, šarvų svoriu, šaudymo greičiu bei kita sagų, sagčių ir uniformų problematika. Šiuo leidiniu lyg ir pabandyta keisti situaciją – patraukliu dizainu ir išsamiu įvadu knyga turėjo patraukti visus, kam nesvetima senoji istorija. Tačiau platesnių komentarų nebuvimas verčia skaitytoją arba nuolat knaisiotis žinyuose, arba paklydus terminų, savokų ir įvykių labirintuose mesti knyga šalin. Nesuprantama ir sudarytojų palikta chronologinė spraga: pateikti tik XVI ir XVII a. pabaigos šaltiniai, palikus šimtmečio plyšį. Gal trūksta šaltinių ar jie neinformatyvūs, o gal tiesiog siekta sukurti kontrastą tarp

dviejų epochų? Sudarytojai neatskleidžia. Vis dėlto knyga, kad ir akimirka, bet leidžia pamatyti savo praeitį iš šono, svetimomis akimis. O tai smagu ir net kiek egzotiška.

Vladas Liepuonius

Mulisch, Harry, Zygfridas. *Juodoji idilė*: Romanas, iš olandų kalbos vertė Aušra Gudavičiūtė, Vilnius: Vaga, 2010, 200 p.

Vieno žymiausių vyresnės kartos olandų rašytojų, kuriam recenzentai jau seniai žada Nobelio premiją, pirmasis lietuviškai pasirodęs romanas. Pagrindinis veikėjas, senstanti literatūros „žvaigždė“, rašytojo *alter ego*,

atvykęs į jaunystės sentimentus žadinančią Viena, renka medžiagą naujai knygai, aistringai siekia „sučiupti už pakarpos“ Hitlerį, susigrumti su jo destruktivia dvasia. Tobulai bejausmis, žmonių ir tautų likimais manipuluojantis, net savo (vien romano puslapiuose įamžinto) sūnaus Zygfrido ir mylimosios Evos Braun nepasigailintis fiureris išskyla kaip unikalus žmonijos istorijoje siaubūnas, Niekis, Visiška Kitybė, apie kurią pranašavo Nietzsche. Romane, kuris yra tarsi kito, skaitytojo akivaizdoje gimstančio romano parengiamoji studija, fantazija derinama su istorine faktografija, realistinis stilius – su intelektualia refleksija. Hitlerio asmenybė (arba tai, kas priešinga bet kokiam asme-

Ketvirtinis žurnalas

KELIONĖ

su Bernardinai.lt

Tai krikščioniškas žvilgsnis į visuomenę, kultūrą, mūsų kasdienes pasirinkimus.

www.bernardinai.lt/zurnalas

niškumui, savin įsiurbianti metafizinė tuštuma) liberalaus vakariečio sąmonėje sudievinama ir demonizuojama. Į filosofines abstrakcijas linkęs rašytojo protas, suluošintas Antrojo pasaulinio karo traumų (neatsitiktinai paties Mulischo tėvas buvo nacių kolaborantas, o motina žydė), pamaldžiai suklumpa prieš Absoliutaus Blogio autoritetą. Ko daugiau tikėtis iš rašytojo, statančio į vieną gretą Neroną, Napoleoną ir Staliną: „Taip, anie despotai buvo demoniškos figūros, bet netgi demonai dar turi šį tą teigiamą, tačiau Hitlerio esybė buvo esybės nebuvimas“ (p. 86).

Manfredas Žvirgždas

Oginskaitė, Rūta, *Nuo pradžių pasaulio: Apie dokumentininką Robertą Verbą*, Vilnius: Aidai, 2010, 398 p., iliustr., 800 egz. + DVD

Koliažinė biografija – neįprastas reiškinys lietuvių biografikoje. Gal reikėtų sakyti, kad tai tipiškas „medžiagos nesuvaldymas“. Bet liežuvis neapsiverčia taip tvirtinti. Biografijos autorė pati neslepia, kad keturi skirtingi žanrai (nuogirdos, tradicinis biografinis pasakojimas, atsiminimai ir vaizdo įrašų stenogramos) į vieną daiktą suklijuoti neradus tinkamo sudarymo varianto. Bet knyga taip smagiai skaitosi, kad dėl medžiagos suvaldymo ar nesuvaldymo nesuki sau galvos. Priklaščiau autorei tik pernelyg didelį atsargumą, „delikatumą“, kai bandoma atsakyti į esminį klausimą – kodėl po penkerių genialių Roberto Verbos kūrybos metų (1965–1970) jo dokumentika nuo poetikos pereina prie žurnalistikos, taigi išsprendžia į ideologinius rėmus. Oginskaitė nedrįsta pateikti atviros versijos, slepiasi po kitų citatomis, pasikliauna skaitytojų nuovoka. Taip nuzulinti biografiją lemta tada, kai sovietinės epochos liudininkai ir „kaltininkai“ dar gyvi. Užtat pati epocha jau užvertusi kojas, todėl apie ją autorė pateikia tiesiog tobulų sentencijų: „nemandagiai išsireiškę,

pasakytume, kad dauguma žmonijos toje sistemoje neturi kur dėti savo niekam nereikalingo laiko ir praktiškai nedaro nieko, juo labiau – nieko ir negalvoja“ (p. 138). Tai pirmoji knyga apie Verbą, bet gal svarbiau – kad pirmoji apie sovietinę dokumentiką.

Tomas Vaiseta

Orwell, George, *Katalonijai pagerbti*, iš anglų kalbos vertė Arvydas Sabonis, Vilnius: Kitos knygos, 2010, 280 p., 1500 egz.

Karas purvinas, bjaurus ir žiaurus. Dar – jis negailestingas, destruktivus, siaubingas, bukas. Taip pat ir neteisingas, kruvinas, baisus ir absurdiškas. Ir tik kartais – šiek tiek herojiškas. O Orwello karas visų pirma yra nuobodus: prieš nesibaigiantį, valandų valandas trunkantį kiurksojimą apkasuose nublanksta net ir kraujas bei purvas. Apskritai ši knyga – tai įtaigus, intriguojantis, kartais kairuoliškai moralizuojantis ir kiek romantizuotas pasakojimas apie Ispanijos „revoliuciją“. O viskas pagardinta ispaniškos specifikos elementais: tingumu, chaotiškumu ir... niūrumu. Pasirodo, Ispanija gali būti ir tokia.

Vladas Liepuonius

Skaruliai, sudarytojas ir fotografas Klaudijus Driskius, tekstų autoriai Marija Matušakaitė, Vidmantas Jankauskas, Vilnius: VšĮ „Tautos paveldo tyrimai“, 2010, 264 p.

Jonavos „Azoto“ kaimynystės neištverusi Skarulių parapija uždaryta 2003 m., bet, kaip sako istorinės apybraižos autorius, jos dvasia dar gyva. Ši knyga dvasiai suteikia naują regimą kūną: gera spauda, geras popierius, nepretenzingas maketas perteikia Skarulių bažnyčios vertybes. Gera, kad pristatomas ne tik „istorinis“ palikimas, bet ir visas naujesnis liturginis turtas – vėliavos, apdarai, net altoriaus užtiesalai. Tai pamink-

las bažnyčiai, nenusiaubtai arogantiško „atsinaujinimo“ – vis dar su Dievo stalu, kamžomis, kapomis ir brolių vėliavomis...

Jonas Naujokas

Sodeika, Tomas, *Filosofija ir technologija: Mokslo monografija*, Kaunas: Technologija, Kauno technologijos universitetas, 2010, 222 p., 100 egz.

Sunku apsaakyti džiaugsmą, kai iš gerų knygų gerą uoslę turinčio gero bičiulio patyriau, kad *akademkėje* vėl „išmetė“ bent tris (!) štukas Sodeikos knygos, kurios trejetą mėnesių bergždžiai ieškojau knygynuose, Kaune, net leidėjo svetainėje, kai paskutinį egzempliorių kone iš panosės begėdiškai nušvilpė toks Agripa. Ir tai *rimtas* laimikis – neatsitiktinai kitoje titulinio pusėje perspėjama: „Be raštiško leidyklos „Technologija“ sutikimo nė viena šios knygos dalis jokiais tikslais ir jokiomis priemonėmis neturi būti kopijuojama“. (Bet ką daryti šimtams norinčių vadintis autoriaus mokiniais ar gerbėjais – susimesti ir perleisti knygą ne ant sugertukinio popieriaus ir normaliu tiražu?) Ne mažiau rimtą rašymo iššūkį bus prisieimęs ir autorius: net tris kartus (p. 8, 64, IV viršelis) tekste nuskamba „banalus imperatyvas“ ar „desperatiškai šūkis“ – *publish or perish* [!]. Publikuot(in)as (pakartotina – būtinai pirktinis ir skaitytinas) tekstas jį parašiusiajam išties bus buvęs ir atrodęs (plg. p. 206) kur kas *pavojingesnis* išbandymas nei filosofija. *Wo aber Gefahr ist, wächst das Rettende auch*, – (ne)akivaizdžiai tam pritardamas, autorius 204 išnašoje pažymi: „Kaip žinia, nuorodų gausa suteikia bet kokiam tekstui moksliskumo pobūdį, todėl ir šių eilučių autorius stengiasi savo tekstą apkaišioti nuorodomis kur reikia ir kur nereikia“. Ar bereikia ką pridurti?

Nerijus Šepetyš

Apie Jūratę iš Kašubų giminės

PALEMONAS DRAČIULA

Jurata giliai įklimpusi į Helio pusiasalio smėlynus. Jos pavadinimas siejamas su jūros valdovo dukra, karštai pamilusia žemės sūnų. Viename iš vietovės istorinių aprašymų atskleista, kad ji buvusi žemaičių deivė Jūratė – tokia slavų mitologinė būtybė. Jos žalvarinė stovykla, pastatyta kurorto 75 metų įkūrimo proga, įkūnija visus tauriausius kašubių moterų bruožus. Tačiau labiausiai ji primena Anderseeno undinėle, plaukmenis iškeitusią į „Danijos“ kurpaites.

* * *

Jurata – veikiau itališko pajūrio kopija, nei lenkiškas pamario miestelis. Apie tai beveik kiekviename žingsnyje byloja iškilusių vilų stilistika ir elegantiškai „sušukuota“ erdvė, besi-

puikuojanti gebenėmis ir azalijomis. Netgi pušys ten labiau panašios į pinijas. O dar – tarpukariu pastatytas „Lido“ viešbutis, apaugintas mažytėmis, nykštukinėmis palmėmis. Ir nieko bendra su Palanga – visaliaudinės nuosavybės plotu, prikaišiotu žaižaruojančių atrakcionų. Tik vėliau suvokiau neįprastos ramybės prigimtį: čia niekur neskambėjo rusiškas popsas. Ir nesklido jo kvapas.

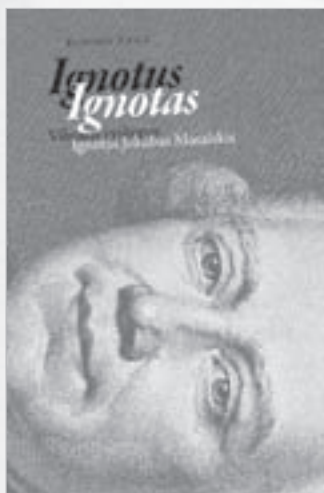
* * *

Majestotiškas pakrantės paradas: išsirikiavę pripučiami krokodilai ir vėžliai. Tarsi puolanti jūros kariauna. Danguje – juos palaikantys marga spalviai aitvarai, plevėsuojantys nežinomų genčių vėliavomis. Pagalvoju apie tūkstantmečio Tėvynę, praleidu-

sią nuostabią progą pripūsti Istoriją. Kodėl gi nepagaminus pripučiamų senovės kunigaikščių? Ateini štai į gintariniu alumi nulaistytą lietuvišką krantą, išsitrauki balionėlį, pūti jį, – ir pavirsta skiautė, pavyzdžiui, sėdinčiu Mindaugu ar kokiu nors ugniaspalviu Margiriu. Ir pavėsi suteiktų, ir vandeny galėtum ant jų plūduriuoti. Arba – kodėl gi nesumeistravus aitvaro, turinčio Vytauto Didžiojo pavidalą? Jis pakiltų virš Baltijos, apkabintų jos banguojantį kūną, o pasitaikius palankiam vėjui ir Juodosios linkui nuskristų.

* * *

Juodagalviai kirai primena žuvėdrų paauglius su plėšikų kaukėmis. Jie nuolatos tyko, ką pavogti. Dažniau-

aidai

Eligijus Raila

IGNOTUS IGNOTAS

Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis

Kultūrinės epochos neatskiriamos nuo jas kūrusių asmenybių. Apšvietos epocha Lietuvoje neišsivaizduojama be Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio. Šioji asmenybė susilaukusi vietos ir grožinėje literatūroje, ir istoriniuose pasakojimuose. Jai paskirti nuosprendžiai labai įvairūs: nuo niekingo vienuolės suvedžiojo iki iškilaus lietuvių tautos kankinio.

Jis kūrė parapines mokyklas ir švaistė izdo pinigus, statė Katedrą ir išdavė Tėvynę. Nepažįstamas vyskupas Ignotas. Ignotus Ignotas.

siai vagia plunksnakočius. O sraigės čia irgi juodos. Tačiau jos bekiautės, todėl niekada negali grįžti namo. Tyso tarsai marmeladinės dešrelės dvimetriniuose papartynuose. Medžiai sausuliai smėlynuose – kaip įsmigusios milžiniškos ašakos. Į jas bežiūrint ima kraujuoti akys.

* * *

Laikraščio iškarpa, įrėminta prie kariūnų poilsio namų: du žvalūs kašubų vaikai uogomis vaišina Lenkijos prezidentą, atvykusį poilsio Juraton. Veiksmas vyksta 1937 metais. Atrodo, tai bus buvęs paskutinis liudijimas apie kašubų gentį. Vėliau, norėdami išlikti karo mėsmalėje, jie rinko ne uogas, o šovinius. Ir jų nebeliko. Kašubai

virto juodomis benamėmis sraigėmis, besislepiančiomis tankiuose erškėtynuose.

* * *

Paskutinis lietuvis, regėjęs kašubus, buvo kunigas Alfonsas Lipniūnas. Atklydęs į šiuos kraštus su Štuthofo belaisviais, jau daugiau kaip pusamžį jis ilsisi Pucke. Putzig – buvęs vokiškai kašubiškas miestelis su XIX a. statyta rotuše. Ant marių kranto auga popiežiaus ažuoliukas, išaugintas vietos miškininkų iš gilės, atrinktos iš kitų gilių, kurias subrandino seniausias Lenkijoje Boleslovo Narsiojo ažuolas ir kurias pašventino Jonas Paulius II. Evangelikų

kapinės sunaikintos. Tikra kašubiška pavardė – Konkol. Dar kitos skamba štai taip: Lenz, Broszke, Herrmann... Tačiau palaimintąjį Alfonsą atradau. Pamačiau jo atvaizdą iš tolo. Ant buvusios Pucko miesto ligoninės raudono mūro sienos kabėjo jam skirta atminimo lenta. Pradėjo lyti, ir Lipniūno akimais nusirito pritvinkę lašai. Atrodo, verkė iš džiaugsmo. Dabar šioje vietoje – gimdymo namai.

* * *

Kašubiško peizažo lietuviškas punktyras: iš Helio į Gdanską plaukia laivas, vardu „Smiltyne“. Laiko skrodikas. ☒

Aistė Smilgevičiūtė ir *Skylė* albumas BROLIAI

Po beveik dvejus metus trukusio intensyvaus darbo, Aistė Smilgevičiūtė, Rokas Radzevičius ir grupė *Skylė* kartu su vyrų vokaline grupe ir styginių kvartetu pristato naują albumą *Broliai*. Juo siekiama įamžinti Lietuvos laisvės kovotojų – partizanų – atminimą ir šia tema sudominti jaunąją kartą, taip pat ir kitas, tiesiogiai su šia tema nesusijusias visuomenės grupes. Viena iš užduočių – ugdyti nuoširdų, o ne deklaratyvų patriotiškumą.

Naujojo albumo dainos remiasi autentiška medžiaga – Liongino Baliukevičiaus-Dzūko dienoraščio mintimis, kovotojų atsiminimais, partizanų dainų

nuotaikomis ir jų lyrikos poetiniais įvaizdžiais. Atsiremiami ir į archajinę lietuvių karinę dainą, kur ieškoma kovinės ir pasipriešinimo dvasios užuomazgų. Stengiamasi permąstyti ir surasti šiuolaikinės kartos santykį su šiuo Lietuvos istorijos tarpsniu bei išryškinti nepasidavusio ir kovai nusiteikusio žmogaus dvasią.

Brolių idėja įvilкта į modernią, jaunajai kartai priimtina muzikos ir poezijos formą. Vengiant popmuzikoje vyraujančio plastmasinio skambesio, dainos atliekamos gyvais instrumentais. Be roko grupei tradicinių instrumentų sąstato, naujajame darbe įtraukti ir tematiškai artimi instrumentai – akordeonas, lumzdelis, kanklės. Šalia visiškai naujų šiuolaikinių tekstų, taip pat buvo sukurta muzika ir keliems autentiškiems partizanų eilėraščių bei sutartinei.

Atlieka: Aistė Smilgevičiūtė – vokalas, Rokas Radzevičius – akustinė gitara, vokalas, Mantvydas Kodis – akordeonas, klavišiniai, Kęstutis Drazdauskas – vokalas, lumzdelis, Jonas Krivickas – elektrinė gitara, Gediminas Žilys – bosinė gitara, kanklės, Salvijus Žeimys – mušamieji.